

Delaktighet

Delaktighet

– barnavårdsutredningen som gemensamt projekt

Ann Gardeström

Andrew Turnell

Gunnar Törngren

Aviva Suskin-Holmqvist (red)

Martin Söderquist (red)

MARELD

Till

Steve de Shazer (1940–2005)

*Vars minimalistiska och unika förmåga att
lyfta fram det väsentliga gjort outplånliga intryck*

Kapitel 3 är tidigare publicerat som artikel i
Socionomen 7/1998.

Kapitel 4 är tidigare publicerat som artikel i
Fokus pa familien 1/2005.

© Författarna och Mareld Böcker

Första utgåvan 2006

Utgiven av Bokförlaget Mareld

Tryckt hos Intellecta Docusys, V Frölunda, 2006

ISBN 9188872734

Innehåll

Tack.....	7
Inledning.....	9
<i>Martin Söderquist och Aviva Suskin-Holmqvist</i>	
1. En möjlig kombination – den lösningsfokuserade modellen och utredningsarbete...	15
<i>Martin Söderquist</i>	
2. Dubbla uppdrag och användbara frågor.....	47
<i>Martin Söderquist</i>	
3. På en skala från noll till tio.....	57
<i>Aviva Suskin-Holmqvist</i>	
4. Nu vet vi vad vi är bra på – om familjebedömningar i ett lösningsfokuserat perspektiv.....	71
<i>Martin Söderquist</i>	
5. Sanningen, hela sanningen och inget annat än sanningen...	95
<i>Aviva Suskin-Holmqvist</i>	
6. Tecken på säkerhet. Signs of safety på svenska.....	103
Signs of safety i barnavårdsarbetet.....	103
<i>Andrew Turnell</i>	
Goda exempel i utredningsarbete.....	109
<i>Ann Gardeström</i>	
7. Uppdrag och mål.....	129
<i>Gunnar Törngren</i>	
8. Att införa nya utredningsmodeller.....	145
<i>Martin Söderquist</i>	
9. Avslutande reflektioner.....	155
<i>Martin Söderquist och Aviva Suskin-Holmqvist</i>	
Bilagor.....	165
Referenser.....	173

Tack

Vi vill tacka:

De familjer som genom åren inspirerat oss och framförallt de som bidragit i boken genom att generöst dela med sig av sina erfarenheter. De handläggare som genom åren varit nyfikna och modiga att testa den lösningsfokuserade utredningsmetodikerna och delat med sig av sina erfarenheter.

Insoo Kim Berg – för outtröttlig energi, vishet och generositet som varit ett ovärderligt stöd för oss i vårt arbete.

Bengt Weine och Kerstin Hopstadius – för konstruktiva kommentarer och förbättringsförslag till vårt manuskript.

Martin vill också tacka:

Bertil Ekstedt – för ett utvecklande och roligt samarbete genom åren.

Steve Harvey – för ett mycket konstruktivt och givande samarbete.

Andrew Turnell – för inspirerande inlevelseförmåga och förmåga att hålla ut som är som vänliga naturkrafter.

Karin – vars klokhet, sunda förnuft och kärlek hjälper mig hålla balansen.

Aviva vill också tacka:

Liv Nilsson och Britt Tullberg – för bidrag med fallbeskrivning och reflektioner inför den här boken.

Bo – för outtröttligt tålamod med eviga diskussioner om och kring lösningsfokuserat synsätt.

Inledning

Martin Söderquist och Aviva Suskin-Holmqvist

Familjen hade tidigare inte velat ha någon kontakt alls med myndigheter. Många i deras omgivning hade under längre tid varit oroliga framför allt för barnen och larmen och anmälningarna till socialtjänsten hade varit många. Otaliga försök att komma i kontakt med familjen hade gjorts, men socialsekreterarna hade inte lyckats med varken telefon, brev eller hembesök. Familjen verkade vara som en ointaglig fästning.

Maria och Cecilia skulle nu se till barnens behov och deras bästa genom att utreda familjen. Vad talade för att de skulle klara det bättre den här gången? Maria och Cecilia lyckades ordna möten med familjen och skapade sålunda möjlighet att utreda barnens situation. Hur gick detta till? Detta är Marias och Cecilias berättelse:

”Utredningen gjordes medan barnen var omhändertagna och familjen hade på så sätt inget val. Vi kunde bestämma olika delar i utredningen. Situationen tvingade oss att vara extremt konkreta och tydliga både i möten med familjen och i den skriftliga utredningen. Detta var bra för alla parter, för Vi fick tänka igenom allt flera gånger om och sedan mycket noggrant formulera oss både i tal och skrift. Det var mödosamt men nyttigt. För familjen var det nödvändigt att vi var mycket konkreta för att de överhuvudtaget skulle lyssna på oss och möta oss det minsta lilla. Vi var tvungna att stå på oss och inte vika en tum – oron för barnen som verkligen var befogad gjorde det absolut nödvändigt att utreda familjen. Vi lämnade ingen möjlighet för föräldrarna att komma undan utredningen. Samtidigt var vi noga med att lyssna på dem och vi tog hänsyn till deras önskemål då det var möjligt. När vi träffade barnen var alltid någon förälder med. Både föräldrar och barn kände sig tryggast då.”

Detta är handledarens berättelse:

"Att de överhuvudtaget fick möjlighet att träffa familjen berodde på Marias och Cecilias mycket beslutsamma och tveklösa agerande – de lämnade inget förhandlingsutrymme till föräldrarna. De var bestämda och samtidigt mycket respektfulla.

Det Maria och Cecilia framför allt lyckades med var att de kunde se föräldrarna som mer än besvärliga och konstiga. De kunde också se föräldrarna som stolta, kämpande för sina barn och med en vilja att göra något bra för sina barn. Det gjorde att Maria och Cecilia kunde ge tillbaka det positiva de såg hos föräldrarna och barnen under utredningens gång. Detta var avgörande tror jag." ¹

Människor som blir föremål för utredning känner sig ofta ifrågasatta, kränkta och tycker de blir utsatta för orättvisor. I den krissituation, som utredningen kan betraktas som, ökar människors känslighet för kritik och de blir överhuvudtaget känsligare än vanligt. Att bli respektfullt bemött och känna att man får en ärlig chans blir här ännu viktigare än i andra myndighetskontakter.

Är det då möjligt att mer eller mindre helt förutsättningslöst göra en utredning eller en bedömning i så svåra ärenden som till exempel familjer där barnen misshandlas, utsätts för sexuella övergrepp, med ungdomar som missbrukar och är ute i kriminalitet eller vuxna som missbrukar eller på annat sätt är en fara för sig själva?

När vi som utredare eller bedömare första gången träffar familjen, barnet, ungdomen eller den vuxne har vi nästan alltid någon information om personen vi ska träffa. I en behandlingssituation kan vi ofta välja att ta del av förhandsinformationen eller vänta med detta tills vi först har träffat personen. I en utredningssituation är det svårare eller omöjligt att värja sig från förhandsinformationen. Därmed ökar risken att vi skapar oss en uppfattning i förväg om situationen och personerna vi ska träffa, som kan vara svår att ändra.

Klienterna kan uppleva att de är dömda på förhand; "vi fick ingen chans", "ingen lyssnade på oss", "det var bestämt redan innan". Risken finns också att vi styr utredningen så att viss information inhämtas

och annan glöms bort. Allt detta påverkar samarbetsrelationen. Samtidigt måste vi ta hänsyn till och följa de lagar och förordningar som finns och se till att barnens och ungdomarnas behov och säkerhet garanteras. Som utredare kläms och pressas man från olika håll. Det är en mycket svår balansgång att i denna situation samarbeta med dem man ska utreda på ett sådant sätt att de upplever att de är delaktiga i planeringen, har något att säga till om – att deras röster får höras. Just känslan av delaktighet är något som ofta nämns som väsentligt och till och med avgörande i kontakten mellan klient och utredare (Claezon, 2004; Sundell & Egelund, 2000). Då beslut går emot klientens önskan, är det inte mindre viktigt att klienten känner sig delaktig och lyssnad till.

Vi tänker att det är fullt möjligt att göra en utredningssituation till ett samarbete som skyddar barnen, samtidigt som det hjälper och stärker föräldrarna samt uppfyller myndigheters krav. Vi tror det är möjligt att göra utredningar så att de som berörs trots tvånget i situationen ändå kan känna att utredningen blev deras.

Under de senaste åren har flera nya modeller för utredningsarbete inom socialtjänst och barnpsykiatri presenterats. Vi vill med den här boken komplettera och bidra till metodutvecklingsdiskussioner genom att presentera resurs- och lösningsfokuserade förhållningssätt i utredningsarbete. Vi presenterar ingen färdig modell, det skulle inte stämma överens med den lösningsfokuserade traditionen, utan vi presenterar olika ideér, tankar och arbetssätt som vi hoppas kan vara användbara för alla dem som sliter med ett hårt och ibland nästan omöjligt arbete.

Första gången som Steve de Shazer och Insoo Kim Berg föreläste i Sverige (1987) deltog vi båda två och blev mycket inspirerade av deras förhållningssätt. Vi arbetade vidare med Heroinistprojektet (Korman & Söderquist, 1994) och vi fortsatte sedan inom olika områden. Martin arbetade vidare inom barn- och ungdomspsykiatri och missbruksvården och Aviva inom missbruksvården och kriminalvården. Där fick vi också erfarenheter av utredningsarbete på olika sätt.

Gunnar Törngrens och hans kollegors arbete i Upplands Väsby med lösningsfokuserade utredningar blev en viktig inspirationskälla för oss. Framförallt blev distinktionen och klargörandet av skillnaden mellan problemfokuserade och lösningsfokuserade synsätt i utredningar betydelsefull (Törngren, 1995). Vi är glada att Gunnar vill vara med och skriva i denna bok; om vikten av att definiera uppdrag och mål (kapitel 7).

Under senare år har Andrew Turnell och Steve Edwards utredningsmodell Signs of Safetymodell inspirerat oss och många andra. Vi inviterade därför Andrew Turnell och Ann Gardeström att skriva ett kapitel om Signs of Safety (Tecken på säkerhet) anpassat till och tillämpat i svenska förhållanden.

Den lösningsfokuserade modellen brukar vanligen inte förknippas med utrednings- och bedömningsarbete. Modellen utvecklades i öppenvård huvudsakligen med missbrukande klienter, där många av dessa var tvingade till behandling av domstolar. Modellen har inspirerat många att utveckla arbetssättet inom vitt skilda områden som missbruksbehandling (Korman & Söderquist, 1994), sexuell övergreppsproblematik (Dolan, 1991; Söderquist, 1995), pedagogik i skolvärlden (Josefsson, 1996; Måhlberg & Sjöblom, 2002), organisationsarbete (Jacksson & McKergow, 2002; Johnsrud Langslet, 2002) för att bara nämna några.

Det vi blev intresserade av var om det lösningsfokuserade förhållningssättets var användbart även i utredningsarbete där tvång och myndighetsutövning är ofrånkomliga och viktiga aspekter av samarbetsrelationen. Det vill säga situationer där makt kommer att prägla arbetsrelationen.

Det lösningsfokuserade förhållningssättet är unikt eftersom det inte innehåller normativa inslag. Det finns inget i modellen om vad som är rätt eller fel, sant eller falskt, utan begreppet användbarhet är det viktiga. Det är alltid klienten som avgör om frågor är bra och om förslag eller idéer är användbara. Det är också så den lösningsfokuserade modellen utvecklats och fortsätter att utvecklas. Våra klienter kommer att tala om för oss vad det är som fungerar eller inte.

Inledning

Den stora frågan blir dock: Hur är detta förhållningssätt, som så klart är klientcentrerat, målinriktat och utan normativa inslag, och som därmed inte innehåller begrepp för att göra bedömningar, möjligt att överföra till utredningsarbete på ett sätt som gör klienterna delaktiga i arbetet?²

Noter

1. I texten används termerna han, hon, de, klienten och klienterna omväxlande om de personer som utreds och bedöms och socialarbetare, socialsekreterare och utredare omväxlande om de som har bedömnings- och utredningsansvaret.
2. Med utredning menar vi i fortsättningen inte bara socialtjänstens utredningar, utan vi använder begreppet i en vidare bemärkelse för det utredningsarbete som görs inom vitt skilda områden. De flesta exempel i boken är dock hämtade från socialtjänst och barn- och ungdomspsykiatri.

1. En möjlig kombination

- den lösningsfokuserade modellen och utredningsarbete

Martin Söderquist

I ett amerikanskt experiment tränades friska studerande i att tänka och bete sig psykotiskt och de sökte sig sedan till olika psykiatriska sjukhus. Det visade sig att sju av åtta blev inlagda mellan 7 och 52 dagar, behandlade och sedan utskrivna med diagnosen schizofreni. När de gjorde anteckningar och när de sedan berättade för läkarna att allt ingick i en federal undersökning, tolkades detta som ytterligare sjukdomstecken och det var först när projektansvariga trädde in som läkarna blev övertygade (Rosenhan, 1973). Detta visar hur den idé vi inledningsvis har om något styr vår uppmärksamhet och det vi uppfattar på ett sätt vi inte alltid ens vet om. Det styr oss till och med så att vi ibland trots övertygande bevis ändå inte överger det vi först trodde.

Scott Miller har i sina böcker skrivit om det ökande användandet av diagnoser och mediciner och hur ett språk som förenar kan bli en motvikt och användbart i psykoterapi (Miller et al, 1997). Diagnoser är ett svårt område; samma person kan få lika många olika diagnoser som de läkare eller terapeuter han går till. Trots att mycket resurser och arbete lagts ned på att skapa ett enhetligt diagnossystem, har det kanske snarare lett fram till ett ökat antal diagnoser än mer enhetlighet.

Vad är en utredning?

1 kap. 1 § SoL (Socialtjänstlagen) definierar socialtjänstens mål:

Samhällets socialtjänst skall på demokratins och solidaritetens grund främja människors

- ekonomiska och sociala trygghet,
- jämlikhet i levnadsvillkor,

- aktiva deltagande i samhällslivet.

Socialtjänsten skall under hänsynstagande till människors ansvar för sin och andras sociala situation inriktas på att frigöra och utveckla enskildas och grupperns egna resurser.

Verksamheten skall bygga på respekt för människors självbestämmanderätt och integritet.

Viktiga mål som här anges är att socialtjänsten i samarbete berörda personer ska bidra till att frigöra och utveckla människors resurser och inte ta ifrån människor det egna ansvaret. Ett annat viktigt mål är respekten för människors självbestämmande. I Socialtjänstlagen betraktas människor som ansvariga med resurser att fatta egna beslut och bestämma över sin egen situation. Principerna om självbestämmande, eget ansvar och samarbete ställs på sin spets vid tvångssituationer när myndighetsutövningen måste genomföras i form av omhändertaganden och andra åtgärder. Även i dessa situationer kan bemötandet av klienten/familjen präglas av respekt och en inställning av att vilja samarbeta.

11 kap. 1 § SoL anger hur ärenden ska utredas:

Socialnämnden skall utan dröjsmål inleda utredning av vad som genom ansökan eller annat sätt har kommit till nämndens kännedom och vad som kan föranleda någon åtgärd av nämnden.

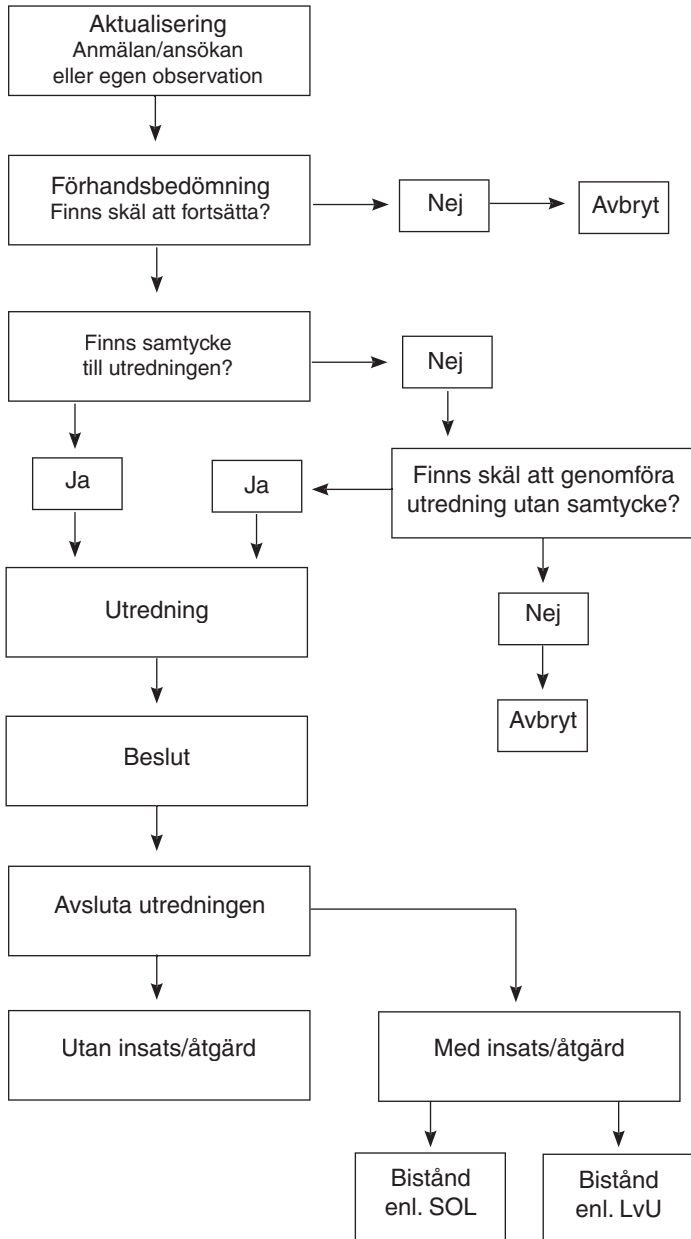
Vad som har kommit fram vid utredning och som har betydelse för ett ärendes avgörande skall tillvaratas på ett betryggande sätt.

Detta kan åskådliggöras i bilden på nästa sida hämtad från *Utredning som förändringsverktyg* (Törngren, 1995).

I rapporten *Social barnavård i Stockholms stadsdelar* (Kaunitz m fl, 2004) framgår att av all inkommen information om barn till socialtjänsten blir det ingen utredning i cirka 40 % av fallen och att av dem som blir föremål för utredning får cirka 60 % någon form av insats främst i form av öppenvård. Detta betyder att det blev en insats för 39 % av de barn som aktualiserades.

Viktiga principer för handläggningen är bland annat att utredningen ska bedrivas skyndsamt, inte göras mer omfattande än nöd-

1. En möjlig kombination

vändigt, vara opartisk och saklig och att myndigheten ska underlätta för den enskilde att ha med myndigheten att göra. Detta finns angivet i Förvaltningslagen som reglerar all offentlig verksamhet i Sverige (Förvaltningslagen 1986:223).

Frågan om handläggningen bedrivs skyndsamt, om omfattningen, partiskheten och sakligheten kan givetvis bli föremål för olika uppfattningar. Klienten eller familjen som blir utredd kanske varken förstår anledningen till utredningen eller tycker att den behövs. De har troligen inte samma uppfattning som anmälaren eller utredaren. Det blir hela tiden frågan om gränsdragningar och tolkningar. Vems definition som gäller till syvende och sist får ibland avgöras av domstol.

Det är framförallt två begrepp som framträder som speciellt viktiga i detta sammanhang; *utredning och barnets bästa*.

Då Socialtjänstlagen (SoL) är en ramlag och Förvaltningslagen inte heller anger hur en utredning ska bedrivas i detalj, finns det få riktlinjer för utredaren att gå efter i det praktiska arbetet. Det är mycket upp till den enskilde utredaren och dennes arbetsledare att utforma utredningen. Begreppet utredning som sådant är vagt definierat – ”med utredning avses all verksamhet som syftar till att göra det möjligt för nämnden att fatta beslut i ett ärende hos denna” (Norström och Thunved, 2004, sid.175). Detta innebär att allt som utredaren gör i syfte att inhämta information i form av samtal, intervjuer och registeruppgifter betraktas som del av utredningen.

Denna vaga definition och de olika mål som socialtjänstlagen uttrycker har medfört att olika praxis för utredningar växer fram. Det kan vara både på gott och ont. Å ena sidan kan nämnas sådant som anpassning till lokala förhållanden, utnyttjande av personella resurser och uppmuntran till kreativitet. Å andra sidan kan man fundera över bristande rättssäkerhet och olika behandling beroende på var i landet man bor.

Problemen som föranleder en utredning är ofta komplicerade och mångfacetterade och berör så många människor att varje utredning är unik i sig. Därmed måste de som är involverade i utredningen hela

1. En möjlig kombination

tiden möta varje situation som unik. Det finns inga färdiga program eller modeller som passar alla situationer.

I boken *Mötespunkter* går Hardy Olson och Bill Petitt (1995) igenom olika definitioner av utredningar och framförallt vad det innebär att genomföra en utredning utifrån den ontologiska epistemologin som bland annat säger att det inte finns några objektiva sanningar utan bara olika perspektiv och upplevelser och att utredningen alltid äger rum i en relation. De pekar också på att en "utredning inte har någon betydelse i sig själv". Jag återkommer till en del av dessa ideér senare i kapitlet.

1kap. 2 § SoL

När åtgärder rör barn skall det särskilt beaktas vad hänsynen till barnets bästa kräver. Med barn avses varje människa under 18 år.

Bestämmelsen i ovanstående svarar mot innehållet i artikel 3 i FN:s barnkonvention.

Liksom begreppet utredning är begreppet "barnets bästa" svårt att precisera eller definiera. Det blir alltid frågan om en individuell bedömning i det enskilda fallet.

När det gäller begreppet "barn som far illa" konstaterar Knut Sundell och Tine Egelund (2000) att oklarheterna är stora liksom oenigheten bland forskare och experter om tolkningen. Ur ett medicinskt perspektiv kan man tala om multifaktoriella förklaringar till att barn far illa, ur ett sociologiskt om det tydliga sambandet mellan fattigdom och social barnavård. Ur ett socialekologiskt synsätt, som tar utgångspunkt i Bronfenbrenners (1977) teori om att flera samspelande system påverkar människan, är familjens samspel med närmiljön och samhällssystemet komplicerad och mångfaktoriell på flera nivåer.

Vad vi menar med "barnets bästa" respektive "barn som far illa" skiftar också under olika tidsperioder och i kulturer. Ett exempel på detta är synen på familjehemsplaceringar. Under en period ansåg man att barn som skulle familjehemsplaceras mår bäst i en familj i samma socialklass men absolut inte hos släktingar. Ett antal år senare

svängde uppfattningen och då förordades släktingplaceringar. Saker som accepteras i många andra länder när det gäller barns situation, kan vi i Sverige inte tänka oss. Till exempel är aga är inte accepterat som uppfostringsmetod i Sverige men däremot i många andra länder. Listan på skillnader i olika kulturer och mellan olika länder kan göras hur lång som helst.

Frågan blir hur man ska ta reda på vad som är barnets bästa. Ska man basera det på den forskning som finns på området, tala med barnen själva utan att lägga över ansvaret för beslut på dem, tala med barnets föräldrar som känner dem bäst eller ...?

Kommittén mot barnmisshandel (SOU 2001:72 s. 93 f.) klargjorde de olika former av barnperspektiv som kan urskiljas – det vuxna barnperspektivet, samhällets barnperspektiv och barnets eget perspektiv. Den vuxne kan aldrig helt se verkligheten som barnet gör. Det finns också ett kollektivt barnperspektiv i samhället. Inget av detta är exakt samma sak som det barnet själv upplever och tycker om sin situation. Av detta följer att det i den skriftliga dokumentationen blir mycket viktigt att ange vem som uttryckt vad och på vilket sätt.

När det gäller tillämpning i praktiken verkar barnperspektivet; att prata med barn, att göra barns röster hörda, jämföras med att verbalt prata med det enskilda barnet. Bakom det ligger förmodligen ideér om att det verbala språket är det som räknas, det sagda är det sanna och sanningen kommer fram om man träffar barnet enskilt utan inblandning i samtalet från förälders sida. Det verkar i sin tur hänga samman med en syn på föräldrar som varande onda och med negativt inflytande på barnen. Det blir då logiskt att man som utredare arbetar för att rädda barnen från sina onda föräldrar, det vill säga bli barnens ombud, advokat och räddare.

Otvivelaktigt finns det många barn som blir utsatta för övergrepp av olika slag, som växer upp under förfärliga omständigheter och som själva utsätter sig för stora faror utan stöd eller hjälp från föräldrar. Dessa barn och ungdomar är givetvis i behov av hjälp och ingripande från samhällets sida.

1. En möjlig kombination

Vår uppfattning om barnperspektiv och barnets bästa är följande:

a) Barn ingår alltid i ett sammanhang och de viktigaste personerna i detta är familj, släkt och kompisar. En utredare eller behandlare kan aldrig eller ska aldrig försöka bli viktigare än de som är nära barnet. Gör vi det underkänner vi föräldrarna och varken de eller barnet uppskattar detta. Vi träffar därför alltid mindre barn alltid tillsammans med trygg person (mamma, pappa, familjehemsförälder) och med äldre barn och tonåringar har vi både individuella och gemensamma samtal.

Barn och ungdomar är lojala mot föräldrar och andra som står dem nära. Detta innebär att chansen är liten att utredaren får reda på sanningar och hemligheter i individuella träffar med barnet. Lojaliteten är oftast starkare än allt annat. Dessutom får vi ofta mer användbar information genom att träffa barn tillsammans med sina föräldrar. Deras interaktion säger ofta mer om hur barnet har det än det som uttrycks i ord.

b) I vissa situationer måste och bör man dock träffa barnet självt, som vid starka misstankar om fysiska och sexuella övergrepp till exempel. Även i dessa fall är barnen mycket lojala och har heller ingen önskan om att bli av med föräldern som utsätter dem. ”De vill ha kvar sin pappa men vill slippa övergreppen” (Söderquist, 1995).

c) Vi ser inte föräldrar som onda eller med bara negativt inflytande på barnen. Våra erfarenheter är att de allra flesta föräldrar vill sina barn väl, är beredda att försöka göra vad de kan för att det ska bli bra för barnen. De är stolta när det går bra för barnen och ledsna när det går mindre bra och känner sig som dåliga föräldrar när de tycker att de inte räcker till. Ibland är föräldrars situation sådan att barnen har det bäst en period genom att bo hos en annan vårdare. Oavsett om föräldern kämpar för eller emot en sådan planering är det viktigt att utredningen görs så mycket som möjligt i samarbete med föräldern.

d) Att utreda ur ett barnperspektiv är ett mångfacetterat och svårt uppdrag där det inte räcker att bara lyssna till barnets berättelse och

åsikter. Det krävs mycket mer än så. Barnets verbala berättelse ger en bild, hur förälder och barn relaterar i samtal och aktiviteter ger en annan. Familjens egna mål och förslag på lösningar och om dessa är genomförbara är ytterligare en del. Den forskning som finns om barn och deras utveckling får inte heller glömmas.

Socialtjänstlagens 1 kap. 2 § har medfört att fler barn blir mer aktivt involverade i utredningar, att fler av barnen blir tillfrågade och intervjuade än tidigare. Men det har också lett till att kravet att utredaren ska tala med barnen har slagit igenom. Eftersom leken är framförallt små barnens hemmaplan, eftersom små barn inte i första hand beskriver i ord utan visar i handling och i interaktion med andra är detta verbala krav svårt eller omöjligt att leva upp till. Andra metoder blir nödvändiga, vilket vi återkommer till.

Sundell och Egelunds (2000) kunskapsöversikt visar att det finns mycket övrigt att önska på området barnavårdsutredningar vilket följande citat är exempel på:

"Barnavårdstratten – oklarheter och inte alltid helt tillförlitlig statistik på hur många barn som verkligen far illa och hur många av dessa som i slutändan får någon hjälp" (sid.66).

"Förhandsbedömningar är ett i stort sett utforskat område" (sid. 94).

"Fortfarande i slutet av 1990-talet kontaktas inte alla barn som är föremål för utredningar och inte heller pappor eller släkt" (sid.97 och sid. 104).

För oss är en utredning en samarbetssituation mellan två eller flera parter där den ena; klienten, antingen ansöker om bistånd eller hjälp eller blir anmäld till myndigheten och den andra parten; utredaren, i samarbete med klienten eller klienterna och med hänsynstagande till de krav som finns i SoL och Förvaltningslagen skapar ett så brett och grundligt beslutsunderlag som möjligt på den tid som finns till förfogande.

Vi kommer i boken att främst ge exempel från utredningar som rör barn och ungdomar och deras föräldrar. Många gånger är utredningar som rör barn och ungdomar extra komplicerade och känsliga,

1. En möjlig kombination

vilket gör utredarnas arbete ännu svårare. Att till exempel ta hänsyn till en tredje part som ej alltid har möjlighet att ge sin syn på situationen på grund av ålder, språkutveckling eller funktionshinder gör situationen komplicerad.

Vi menar dock att ideérna i boken är tillämpliga även i andra former av utredningar.

Olika modeller för utredning

Sundell och Egelund sammanfattar i sin kunskapsöversikt situationen på följande sätt: "Vi menar att forskningssammanställningen framförallt visar vilken svår uppgift som socialarbetare ställs inför; givet de juridiska oklarheter som finns, bristen på systematiserad kunskap om utredningsarbete och de ibland motsägelsefulla socialpolitiska krav som ställs." (Sundell och Egelund, 2000).

Behovet av att utveckla metoder har varit och är fortfarande mycket stort. Metodutvecklingen har också varit omfattande de senaste åren när det gäller utredningsarbete, framför allt vad gäller utredningar som rör barn. Egelund pekar på den fara som finns om utredarna inte har en modell för sitt utredningsarbete eller den erfarenhet som krävs; nämligen att utredaren redan i förhandsbedömningen och med väldigt lite information bestämmer vad utredningen ska utmynna i och därefter insamlar information som stämmer med det redan tagna beslutet (Egelund, 1997). Utredningen drivs i en riktning som utredaren redan i förväg eller mycket tidigt i utredningen bestämt. Principerna om delaktighet och saklighet blir därmed satta ur spel och rättssäkerheten i fara. Inte minst därför är det nödvändigt att utveckla och utvärdera olika modeller för utredningsarbete.

Jag kommer här kort att ta upp en del modeller, men utan någon som helst ambition att göra en total eller genomgripande genomgång.

Flera olika utvecklingslinjer kan urskönjas i utvecklandet av utredningsmodeller. Några av dem är:

- Evidensbasering
- Skapa enhetligt dokumentationssystem
- Använda terapeutiska modeller i utredningsarbete

Evidensbasering

Det finns få, om några, utredningsmodeller som kan sägas vara evidensbaserade. Många modeller finns utarbetade, används och är utvärderade men kan inte sägas vara evidensbaserade i den bemärkelsen att de i studier med kontrollgrupper och tillräckligt lång uppföljningstid visat sig vara effektivare och bättre än andra modeller. Däremot är strävan för de flesta som utvecklar och använder olika modeller att utvärdera sina modeller.

Skapa enhetligt dokumentationssystem

I USA har kritiken tidvis varit mycket hård mot hur barnavårdsutredningar bedrivs och bland annat har olika former av riskbedömningsinstrument utvecklats. Dessa är omdiskuterade och har kanske inte tidigare visat sig ha den prediktiva förmåga som var avsikten. Utvecklandet av dessa riskbedömningsscheman fortsätter (Sundell och Egelund, 2000).

I Storbritannien växte under 1980-talet fram ett behov av att säkra kvaliteten i den sociala barnavården och hitta en modell för att på ett enhetligt och genomarbetat sätt skapa en helhetsbild av barnet som centrum för utredningen.

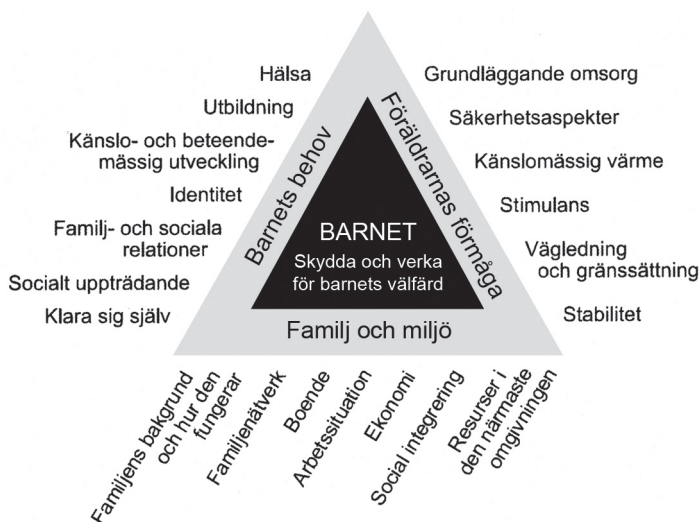
Man utvecklade LACS (Looking After Children System), vars bärande princip är att socialtjänsten måste kunna påvisa att den vård som samhället erbjuder är bättre än den vård som barnet får i ursprungsfamiljen. En serie praktiska verktyg i form av olika formulär som är till hjälp för socialarbetaren att anpassa samhällets insatser till barnens utvecklingsbehov togs fram och används nu i England (www.sos.se). Aron Bentowim ger en kort beskrivning av det praktiska arbetet och olika överväganden i en artikel (Bentowim och Bingley Miller, 2002).

I Sverige startade Socialstyrelsen vid årsskiftet 1995/1996 Dar-

1. En möjlig kombination

tingtonprojektet (www.socialstyrelsen.se) för att skapa ett enhetligt arbetssätt för att garantera samma livschanser för barn och ungdomar och ta hänsyn till barns grundläggande behov. De åldersanpassade bedömnings- och insatsformulären i det engelska LACS prövades.

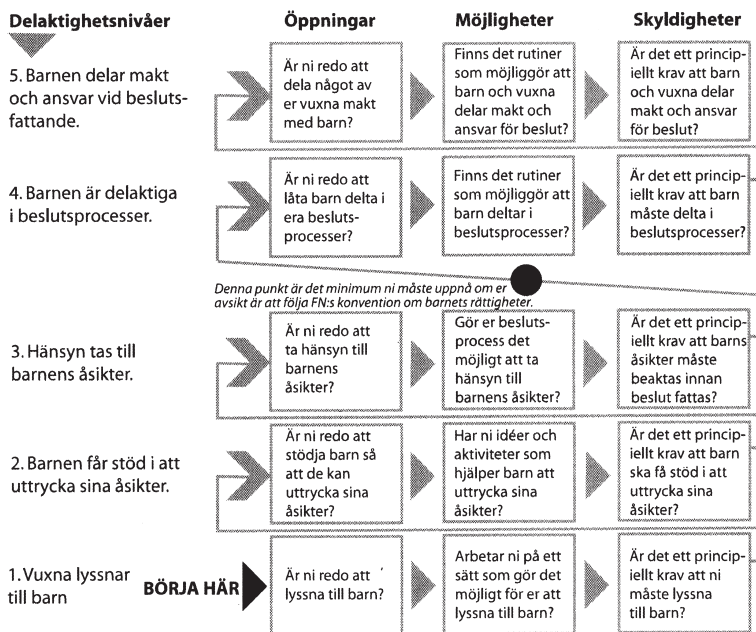
Sedan några år pågår försöksverksamhet i flera kommuner med BBIC-modellen som blev resultatet av Dartingtonprojektet. BBIC är ett dokumentationssystem som är tänkt att kunna användas i alla kommuner och därigenom skapa ett enhetligt system för utredning. Detta är tänkt att bli en garanti för dels rättsäkerhet och lika bedömningar i olika delar av landet dels att utredningsarbete bedrivs på ett professionellt sätt. BBIC bygger på triangeln (Socialstyrelsen, 2004):

Till sin hjälp har utredaren ett antal formulär som noga gås igenom med dem som utreds. Detta är en garanti för att viktiga områden och behov för barnet kartläggs och ger också en struktur för utredningen så att den blir klar och tydlig för både utredaren och den som utreds.

I BBIC-modellen är delaktighet ett mycket viktigt begrepp och

Shier's delaktighetsmodell

ett av målen (se figur ovan). Inspiration har bland annat hämtats från Harry Shier (Socialstyrelsen, 2004).

Positiva erfarenheter när gäller användandet av BBIC rapporteras av många som använt modellen. Barnen kommer verkligen till tals och modellen ger en struktur för utredningen som är en trygghet för utredaren i de svåra bedömningar och överväganden som måste göras.

Bland de nackdelar som rapporterats är att materialet är mycket omfattande, att modellen kan styra utredningen mer än de inblandade parterna gör och att utredningen måste göras om helt vid förnyad anmälan enligt riktlinjerna för modellen.

Detta medför att socialarbetarna kanske inte använder materialet fullt ut. En annan risk är att samarbetet hämmas av att formulären kommer emellan klient/familj och utredaren. Formulären blir viktigare än dialogen.

1. En möjlig kombination

BBIC är fortfarande på utprövningsstadiet där viktiga erfarenheter göres och möjligheter till ändringar och anpassningar finnes (se vidare kapitel).

Terapeutiska modeller i utredningsarbete

Många terapeutiska modeller har visat sig vara användbara i behandling och det har då blivit naturligt att även pröva dessa modeller i utredningsarbete. Även här har vi problemet med bristande evidensbaserings. Det finns övertygande bevis för att terapi och samtal hjälper människor (Hansson, 2001). Däremot är det en mer oklar bild när det gäller vilka modeller som är bättre än andra. På familjeterapiområdet har Kjell Hansson gjort en genomgång av den forskning som finns och även modeller som anses evidensbaserade stöds av ganska få vetenskapliga studier. Se till exempel avsnittet Funktionell familjeterapi (Hansson, 2001, sid.148-151) När det gäller till exempel Multi Systemic Therapy och Wraparound-modellerna verkar situationen än så länge vara liknande (Burns et al., 2000).

Internationellt kan nämnas några modeller för utredningsarbete:

I den modell som används i Victoria, Australien betonas starkt att utredningar ska göras "in partnership with families" och att barns säkerhet är det viktigaste och det som sätts i främsta rummet. Modellen finns beskriven i Child Protection and Juvenile Justice Branch Victorian Government Department of Human Services, 2002.

Andrew Turnell & Steve Edwards modell Signs of Safety presenteras senare i boken och är en modell som betonar nödvändigheten av tydlighet och öppenhet i samarbetet med dem det gäller. Tydlighet när det gäller anledning till utredningen, konkreta beskrivningar av risk och säkerhetssituationer liksom vad socialarbetaren behöver se för att kunna lita på att barnet är i säkerhet betonas i modellen (Turnell & Edwards, 1999).

Family Group Conference (Familjerådslag) är en modell som använts länge av maorierna i Nya Zeeland och som infördes där som

modell för all utredning som genomförs av myndigheter och där maorifamiljer är involverade (Sundell & Haeggman, 1999).

I USA har Insoo Kim Berg och medarbetare genomfört ett stort projekt i Michigan där målet var att utveckla en modell för utredningsarbete som byggde på socialarbetarnas positiva och goda erfarenheter av utredningsarbete i mycket svåra situationer. Projektet kallades "Bottom Up". Man utgick från fältarbetarnas erfarenheter och byggde modellen uppåt istället för som vanligt att utgå från en teoretisk modell som pressas på socialarbetarna uppifrån (Berg och Kelly, 2000).

I Sverige har vi sedan 1970-talet en förhållandevis stark familjeterapeutisk tradition och olika modeller för familjeutredningar både inom socialtjänst och barn- och ungdomspsykiatri har genom åren använts (Sundelin, 1999; Socialdistrikt Visby Söder, 1995).

En språkssystemisk modell för gemensam utredning av socialtjänst och barn- och ungdomspsykiatri presenteras i boken *Man kan aldrig så noga veta* (Kjellberg, 2001). Viktigt i denna modell är öppna samtal med alla berörda. Utredningen görs som ett gemensamt arbete med total öppenhet och delat ansvar. Klienterna och familjerna är delaktiga i hela processen. Processen betraktas som lika viktig som resultatet. Modellen fokuserar även på att hitta ett nytt sätt att forska som inbegriper alla berörda på ett mer jämställt sätt. Denna modell för samforskning används även på andra ställen som hämtar sin inspiration från Tom Andersen och Jakko Seikkula (Andersen, 1994; Seikkula, 1996, 2005).

Även Familjerådslag har prövats av flera kommuner i Sverige. I detta arbetssätt är familj och nätverk tydligt delaktiga och medansvariga. Erfarenheterna är dock inte helt övertygande enligt Sundell som utvärderat modellen. 97 barn som varit med om familjerådslag jämfördes med 142 barn slumpvis utvalda från traditionella utredningar. Det visar sig att; Barn från familjerådslag hade återaktualiserats något oftare för misstankar om övergrepp, något oftare blivit föremål för nya insatser och något oftare var fortsatt aktuella för insatser tre år senare. Sundell drar slutsatsen att familjerådslagsmodellen bara

1. En möjlig kombination

delvis infriar de förhoppningar som funnits och att "Socialtjänsten tycks ha svårt att genomföra insatser som väsentligt förbättrar barns situation" (Sundell, 2002, sid. 8).

Barn- och Ungdomspsykiatri i Lund har utvecklat en salutogen modell för utredningar som mycket noggrant kartlägger ungdomen ifråga och framför allt kartlägger salutogena faktorer (hälsobringande faktorer) i ungdomens hela situation och nätverk (Hansson & Cederblad, 1995; Hult m fl, 1996).

Även den lösningsfokuserade modellen har använts på ett flertal ställen i Sverige. Tidigare har nämnts Gunnar Törngren och kollegor i Upplands Väsby och i Skellefteå har Gun Eva Andersson Långdahl tillsammans med kollegor använt modellen i utredningsarbete (Andersson Långdahl, 2001). Liksom många andra modeller är inte lösningsfokuserat utredningsarbete utvärderat i någon större omfattning. Wally Gingerich har gjort en genomgång av allt som är utvärderat och forskat på när det gäller den lösningsfokuserade modellen (www.gingerich.com).

Faran med att ha en terapeutisk hållning i utredningssammanhang är att syftet med utredningen kan bli oklar för klienten och utredarens eventuella rollförvirring gör det ännu värre. Nödvändigheten av sammanhangsmarkeringar (Olson & Pettit, 1995) kan inte nog betonas. Denna eventuella svårighet uppväges dock av vinsten av den människosyn som är en viktig del i de flesta ovan nämnda behandlingsmodeller. Det positiva och resursorienterade förhållningssättet smittar av sig i utredningsarbetet och det främjar samarbetet mellan klient/familj och utredare. I många behandlingsmodeller finns också ett stort utrymme för kreativitet, vilket är värdefullt även i utredningsarbete.

Att utredning och behandling inte alltid är lätt att kombinera eller överhuvudtaget tänkbart för vissa professionella vittnar följande historia om:

Jag höll i två dagar om kreativt arbete med barn och deras föräldrar och vi hade gått igenom olika modeller; externaliseringsmodellen, lekterapi och lösningsfokuserat arbete. Jag föreslog

gruppen att också arbeta med och gå igenom hur dessa modeller var användbara i utredningsarbete. Jag blev lätt förvånad när sex deltagare i gruppen reste sig upp och klargjorde att de inte tänkte vara med på detta och gick. För mig är det självklart att den kunskap och de modeller vi har till vårt förfogande ska kunna användas både i utredning och behandling. Jag ser både behandling och utredning som ett samarbete med klient och familj fast med olika syften. Det blir då naturligt för mig att utredningar som handlar om att tillgodose barnens behov genomförs så professionellt som möjligt för att garantera barnen sina rättigheter. Om detta skulle äventyra kontakten med föräldrarna må det vara hänt fast inte önskvärt.

Tala med barn

Som tidigare nämnts är barnens hemmaplan att leka och det har utvecklats många modeller som tar hänsyn till och anpassar utredandet till barns sätt att uttrycka sig.

BOF är en samspelsmetod som utvecklats av Martin Soltvedt och den innebär att barn och förälder bygger sin värld i sandlådan med hjälp av lekmaterial. Terapeuten eller utredaren är med och observerar, den gemensamma leken videofilmas och gås igenom tillsammans (Soltvedt, 2005).

St.Lukes i Australien har under många år arbetat fram kreativa arbetssätt med barn och har tagit fram användbart material bland annat i form av olika kort och planscher. Illustrativa och lättfattliga kort hjälper barnen att uttrycka sig om sig själva och sin situation och blir ett bra hjälpmedel för utredaren att både skapa en bra relation med barnet och en förståelse för barnet (www.innovativeresources.org).

Senare i boken kommer Dynamic Play Therapy, som bygger dels på anknytningsteori dels på dans- och rörelseterapi samt Marte Meo, som är en pedagogisk modell för hjälp till föräldrar att stödja sina barn, att beskrivas (Harvey, 1990; 1994; Aarts, 1992).

Alla ovan nämnda modeller passar barn utmärkt genom att orden

1. En möjlig kombination

ibland ersätts av möjlighet till handling och lek. Detta kräver både erfarenhet och utbildning av socialarbetarna. Samtidigt finns kravet i lagstiftning och från arbetsledare och politiker att barnens röst ska höras – att barn och ungdomar ska ges möjlighet att uttrycka sig och bli delaktiga i utredningar som rör dem. Risken är stor att utredaren träffar barnen enbart i samtal. Därmed uppfylls formellt kravet på barnens röst, men vad får man egentligen fram?

Att beskriva i ord och visa i handling är inte samma sak. Det vi berättar och det vi tycker vi gör är oftast inte samma sak som andra ser oss göra. Överensstämmelsen mellan det beskrivna och det gjorda är ibland obefintlig, ibland ganska god, men aldrig 100%. I en utredning behöver därför utredaren både tala med föräldrar och barn, men också se dem tillsammans i interaktion. Stämmer det de berättar om sina relationer med det som jag som utomstående observerar eller är det i ord beskrivna bara ett önsketänkande - alternativt en underdrift?

Att kunna använda all denna information på ett konstruktivt sätt kräver förmåga och erfarenhet att betrakta familjen både ur ett individuellt *och* ett relationistiskt perspektiv.

I väntan på evidensbaserad och utvärdering av olika modeller är det önskvärt att olika modeller provas. Bägge inriktningarna behövs – skapa enhetlighet och pröva och utveckla modeller.

Det lösningsfokuserade förhållningssättet

Den lösningsfokuserade modellen har vuxit fram ur samarbetet mellan klienter och terapeuter och skiljer sig på så sätt från många andra modeller som utgår från en teori som sedan ska tillämpas i praktiken. Modellen verkar lätt när man läser om den, men är i själva verket ett förhållningssätt som representerar något mycket annorlunda. För den som vill lära sig det lösningsfokuserade arbetssättet väntar mycket träning och många utmaningar, bland annat att inte ha färdiga förklaringsmodeller, att verkligen tro på klienterna och att vara noggrann med konkreta beskrivningar. För den som arbetar lösningsfokuserat gäller samma sak – man blir aldrig färdig. Insoo

brukar använda det japanska ordet för lärare "sensei" och det beskriver mycket bra det faktum att vi hela tiden lär oss nytt.

Det finns numera ett flertal böcker skrivna av svenska terapeuter och socialarbetare. Till exempel kan nämnas; Korman & Söderquist, 1994; Söderquist, 1995; Törngren, 1995; Josefsson, 1996; Martinsson, 1996; Söderquist, 2003.

Vi vill här lyfta fram några aspekter av den lösningsfokuserade modellen som vi menar är speciellt utmärkande:

Den lösningsfokuserade modellen är mer än ett arbetssätt – det är ett förhållningssätt. Modellen verkar vara lätt att lära; frågorna är inte märkvärdiga eller svåra utan upplevs av många klienter och terapeuter/socialarbetare som meningsfulla och användbara. De är helt enkelt bra verktyg. Det svåra är att konsekvent föra samtalen vidare, att ha fortsättnings- och uppföljningsfrågorna automatiskt klara och byggande på klientens tidigare svar. Detta kräver mycket träning och att man tillägnar sig det lösningsfokuserade förhållningssättet som sitt eget, gör det till sitt eget sätt att tänka och handla. Förhållningssättet innebär i sig ett annorlunda sätt att se på tillvaron – en grundmurad tro på att människor har kompetens, har mål på kort och lång sikt i sina liv och är kapabla till mer än de själva tror. Förhållningssättet innebär också att man som terapeut/socialarbetare inte tror sig kunna lösa problem åt någon annan och inte heller försöker göra det. Däremot innebär det att man som terapeut/socialarbetare är mycket nyfiken på och intresserad av människors kompetenser, resurser och vad de vill/strävar mot i sina liv.

Samarbete inom klientens referensram. Det kanske allra viktigaste i den lösningsfokuserade modellen är samarbete. Allt som sker mellan människor kan ses som samarbete även om det för en utomstående kan verka som bråk, konflikt eller motsträvighet. Steve de Shazer menade i en artikel att samarbete är det mest användbara begreppet eftersom det gör bägge parter ansvariga i ett samtal eller möte (de Shazer, 1984). Som terapeut eller utredare kan jag inte gömma mig bakom begreppet motstånd, jag kan inte skylla på att klienten inte är motiverad eller gör motstånd mot förändring. Samtalet är

1. En möjlig kombination

ett samarbete där bägge parter bidrar. Detta samarbete kan se ut på många olika sätt och också vara mer eller mindre konstruktivt för klienten. Den andra delen i ovanstående i klientens referensram anger var fokus är i den lösningsfokuserade modellen. Det är klienten som är huvudperson, vilket innebär att det är klientens syn på problem och mål som är i centrum. Terapeutens/utredarens frågor, nyfikenhet och intresse riktas mot att skapa konkreta och för klienten användbara beskrivningar av klientens situation, framför allt hur denna är när klienten nått sina mål och vad de redan gör som faktiskt är exempel på det de strävar efter

Fokus på friskfaktorer. Liksom i många andra modeller som till exempel Salutogenes och Marte Meo (Antonovsky, 1991; Aarts, 1995) betonas i den lösningsfokuserade modellen det friska och fungerande.

Ett exempel. Om klienten beskriver sin situation som 20 år av förlamande smärta är det troligen mer konstruktivt att prata vidare om de 20 minuter för några år sedan när smärtan var borta än att prata vidare om smärtan. Orden vi använder påverkar oss genom att vi skapar interna bilder som i sin tur påverkar oss. Genom att prata om när smärtan var borta kan vi tillsammans i samtalet skapa en situation som kan inge lite hopp. Om vi å andra sidan pratar om smärtan kan det leda till att vi i samtalet framkallar mer smärta hos klienten.

Det som fungerar, det positiva, undantagen är friskfaktorer, även om de är pyttesmå och ligger långt tillbaks i tiden. Genom att uppmärksamma och ge näring åt det nästan bortglömda bygger vi tillsammans i samtalet en ny berättelse.

I många andra utrednings- och behandlingsmodeller betonas i stället riskfaktorer och det ger upphov till helt andra frågor och svar, samtalen blir annorlunda. Skillnaden i förhållningssätt är mycket stor trots att bara ett litet "f" skiljer.

Av ovanstående följer att det ställs speciella krav på lösningsfokuserade samtalsledare/terapeuter/utredare och dessa kan sammanfattas i orden; lat, dum och nyfiken.

Att vara lat innebär att låta klienten arbeta i samtalen. Det gör jag genom att ställa öppna frågor, där jag som intervjuare inte vet svaren i förväg. Det medför att klienten får arbeta med svaren, skapa svaren. Att ställa problemfokuserade frågor leder ofta till "autopilot svar", det vill säga klienten sätter på autopiloten och låter munnen arbeta men behöver inte tänka. Framtidsinriktade frågor eller undantagsfrågor finns det inga färdiga svar på – de måste tänkas ut och i den processen är det klienten som arbetar med sina egna svar.

Att vara dum innebär att göra sig tom i huvudet, nollställa sig och inte lägga in egna värderingar i samtalet. Klienten kan säga något som samtalsledaren inte tycker stämmer men väljer att fråga vidare och låta klienten utveckla sina idéer i stället för att gå i polemik. Det innebär också att inte ha en färdig plan eller dold agenda som pressas på klienten, utan samtalet utvecklas under samtalets gång.

Att vara nyfiken innebär att vara genuint intresserad av hur klienten ser på sig själv och sin situation genom att ställa roliga, dumma och oväntade frågor.

Som lat, dum och nyfiken terapeut eller utredare vet jag inte bättre än klienten hur saker är eller ska vara. Jag försöker inte pådyvla honom/henne mina värderingar eller synsätt. Jag kan presentera min syn på saker och ting men då som ett av flera möjliga sätt att betrakta situationen.

Den stora skillnaden med att arbeta lösningsfokuserat jämfört med andra arbetssätt är för mig att jag som terapeut eller utredare samlar människors goda erfarenheter. Det jag tar med mig från samtal är människors fantastiska skildringar hur de trots alla problem och mot alla odds lyckades handskas med olika utmaningar. Detta är upplyftande för dem jag samtalar med och för mig också. På så sätt är det lösningsfokuserade förhållningssättet en motvikt till utmattning och utbrändhet – jag tar inte med mig problemen, utan jag kommer ihåg människors goda historier, eller som Steve de Shazer uttrycker det "Solution focused therapists collect good stories" (deShazer, 2003, personlig kommunikation).

Lösningsfokuserat förhållningssätt i utredning

Jag är hos goda vänner och vi sitter och har det trevligt med god mat och intressanta diskussioner. Familjens två katter gör som många andra katter – är i närheten tillsynes ointresserade men hela tiden uppmärksamma på oss. De ligger på varsin stol och myser. När vi ätit reser vi oss upp för att gå ut och ta en promenad. När jag passerar den ena katten stannar jag till och klappar och gosar lite med katten. Mina vänner blir helt förbluffade och utbrister: "Hur lyckades du? Den katten brukar fräsa och bita alla främmande människor." Jag svarar spontant: "Jag visste inte att jag skulle vara rädd."

Det är främst tre aspekter i det lösningfokuserade förhållningssättet i utredningsarbete vi vill ta upp och utveckla tankar kring:

- Utredning som ett speciellt samarbete
- Utredning som färskvara
- Utredning som förändringsmöjlighet

Utredning som ett speciellt samarbete

Utredaren: Tänk dig två år fram i tiden och du är nöjd med din och ditt barns situation, allt fungerar så bra som det är möjligt – hur har ni det då?

Modern: Mitt barn är större, pratar mer och klarar sig själv, jag behöver inte säga till hela tiden. Han är glad och vi har kommit närmare varandra. Jag skulle också vara glad.

Det naturvetenskapliga paradigmet, där ett objekt studeras utifrån, med sin betoning på fakta och objektivitet har fortfarande ett starkt grepp. Fakta insamlas genom så objektiva metoder som möjligt och blir en sanning. Att mäta blodtrycket är ett exempel på detta och stämmer inte mätningen beror det i så fall på mätinstrumentet.

Att intervjuva och samtala är emellertid en annan historia. Vi kan konstruera enkäter, formulär och tester, men vi kommer aldrig ifrån att dialogen, samspelet mellan klienten och utredaren kommer att påverka svaren och bedömningarna.

Ett alternativ till det naturvetenskapliga paradigmet utgörs av socialkonstruktionistiska modeller (von Foerster, 1981; 1984), eller i Olson & Petitts termer ontologisk epistemologi

Olson & Petitt (1995) betonar omöjligheten att studera något utifrån. Den som studerar något blir själv en del av det studerade och blir därmed påverkad och påverkar i sin tur. Detta blir uppenbart då vi talar om en utredare som träffar en klient för att göra en bedömning. I mötet påverkar personerna varandra på olika sätt:

- kommer bra överens trots tvångssituationen – alternativt kommer på kant med varandra direkt
- pratar förbi varandra – alternativt lyckas förstå varandra trots allt
- ser varandras goda sidor och intentioner – alternativt tycker bara illa om varandra.

Detta är inte tecken på att det är fel på den ena eller andra parten – det är tecken på att olika konstellationer av människor samarbetar på olika sätt och möter varandra olika i olika situationer. Det kan förklara att samma person kan få helt olika diagnoser när han eller hon går till olika läkare – samspelet mellan klient och läkare ser helt olika ut och därmed påverkas bedömningarna.

Nya beskrivningar och ny information samarbetas fram i samtalet och därigenom skapas överenskommelser. Dessa beskrivningar och bedömningar är gjorda i just detta sammanhang och kan inte betraktas som en sanning – de är mer olika perspektiv och ögonblicksbilder skapade i ett unikt samarbete.

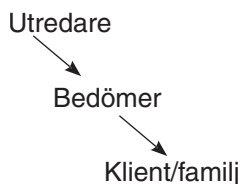
Det lösningsfokuserade förhållningssättet betonar vikten av samarbete, att göra utredningen tillsammans och därmed undvika att utredningen blir något som görs i opposition eller över huvudet på klienten. Vi studerar inte ett föremål som är konstant utan vi möter levande människor som hela tiden utvecklas, påverkas och påverkar andra.

Idéerna om ömsesidig påverkan, omöjligheten att studera något utifrån och att klient och utredare samskapar utredningen utmanar

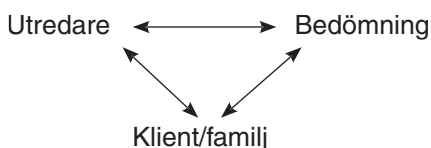
1. En möjlig kombination

Olika paradigmer

Naturvetenskapligt

Socialkonstruktionistiskt

om det är möjligt att göra utredningar överhuvudtaget. Eller rättare sagt: det ifrågasätter möjligheten att göra objektiva utredningar. Hänsyn måste hela tiden tas till hur samarbetet i utredningen fungerade.

Klient och utredare samskapar utredningen och den blir aldrig bättre än samarbetet var. Utredaren behöver möta klienten med respekt och vara intresserad av hans eller hennes person och situation, att möta klienterna så att de känner att de inte bara blev föremål för en utredning utan att de blir delaktiga, bemötta med respekt och kan känna att utredningen är deras. Just ordet delaktighet är ett nyckelord.

I uppföljningsundersökningar framkommer ofta följande synpunkter från klienter och familjer: "Vi hade velat vara med och planera", "Ingen frågade oss" och "Saker och ting bara bestämdes" (Söderquist, 1995). Det visar sig att en av de viktigaste faktorerna för framgång enligt klienterna, är att de fick vara med och planera upplägget av behandlingen och bestämma tidpunkt för nästa samtal (Avenbokens öppenvård, 2004; O'Connell & Palmer, 2003).

Att få vara med och bestämma eller i alla fall få ha synpunkter på upplägget av en utredning är ett bevis på att min förmåga räknas. Att någon lyssnar utan förutbestämda uppfattningar och verkligen tar reda på hur jag ser på situationen är ett sätt att känna sig delaktig – min röst räknas och respekteras. I boken *Tvångsomhändertaganden*

(Claezon, 2004) har ett antal ungdomar, föräldrar och socialsekreterare intervjuats och Claezons slutsats är bland annat vikten av att få göra sin röst hörd, att räknas, att vara delaktig. I boken hänvisar Claezon till den betydande forskning som finns om Resilience och Empowerment.

Att som klient få följande frågor i början av utredningen kan vara avgörande för känslan av delaktighet;

"Vad är en bra utredning för dig?"

"Vad vill du se som resultat av utredningen?"

"Vad hoppas du skall komma ut av utredningen?"

"Vad är dina förväntningar på utredningen?"

Att frågorna ställs har inget att göra med att det måste bli som klienten vill eller att man genom att ställa frågan har utlovat något. Det viktiga är att klienten får frågan och för utredaren att veta hur klienten tänker.

Även frågor kring framtiden är här avgörande – det är klientens framtid det gäller, de ska leva i denna framtid och deras ideer och visioner styr deras agerande.

Utredaren har hela tiden minst dubbla uppdrag – att få fram klientens syn på situationen och möjligheter framåt, men också att få svar på frågor och göra bedömning av barns säkerhet. Det är svårt att ha dubbla uppdragsgivare och dubbla uppdrag, men så är situationen. Utredaren ska både bemöta och samarbeta med klienten, som kanske inte vill vara med om utredningen, samtidigt som lagens och myndighetens föreskrifter måste följas, barns säkerhet och deras bästa måste garanteras. Även i behandlingssammanhang förekommer dubbla uppdrag, till exempel när remittör skickar en mer eller mindre ovillig klient till terapeut. Det gäller för terapeuten att bemöta klienten där han eller hon är och skapa ett samarbete men samtidigt ta hänsyn till remittören och hans eller hennes intentioner och önskningar.

I utredningssituationen kan dock varken klient eller utredare säga nej – utredningen måste göras. Utredningssituationen kräver att hänsyn tas till både klienten/familjen och till den myndighets-

1. En möjlig kombination

utövning som måste till. Om hänsyn bara tas till familjens syn på problem och vad de vill, görs ingen självständig bedömning och då finns risken att barnens säkerhet äventyras. Om hänsyn bara tas till myndighetsutövningen är risken mycket stor att klient/familj känner sig överkörda och möjligheter till positiva förändringar i familjen missas.

Vi menar att en utredning är en speciellt känslig och svår balansgång där utredaren som sagt har minst dubbla uppdrag och befinner sig i en maktposition gentemot klienten. Uppdragen kan vara ännu flera om tonåring och föräldrar har helt olika syn på problemen och vad som bör hända. Utredaren befinner sig mitt i ett kraftfält bestående av tonåring, föräldrar, släkt och myndighetens och lagens krav. Just därför är det utredarens ansvar att invitera klienten till samarbete som möjliggör en konstruktiv utredningsprocess. Detta ansvar för inbjudan till samarbete kan inte åläggas klienten som befinner sig i en tvångssituation.

Samarbete och delaktighet är centrala begrepp i det lösningsfokuserade förhållningssättet och det kräver att utredaren ser människor som kapabla, med resurser och vilja till något och med mål i sina liv.

Utredning som färskvara

Vad betyder ögonkastet?

Mamma och dotter är tillsammans med mig i lekrummet som är fyllt med kuddar, madrasser, stora tygdjur och filtar. Flickan är lite blyg och tittar på mamman vid något tillfälle i en lek, varpå mamman säger till mig: "Hon tittar ofta på mig, hon måste vara osäker". Jag svarar henne: "Det är jag inte säker på. Jag tror hon vill ha ditt OK. Hon vill samarbeta med dig och bjuder in dig. Säg ja!" Jag vet inte om det jag sa var sant eller inte, om nu det överhuvudtaget går att avgöra och det kanske inte är det viktigaste. Det verkade dock öppna upp möjligheter för mamma och dotter – mamma blev lite förvånad och flickan såg mycket nöjd ut (Söderquist, 1997).

Även om det inte alltid känns så när vardagen lägger en grå filt över allting och problemen hopar sig, så är vi människor i ständig utveckling och förändring. Nya händelser och nya situationer skapar nya erfarenheter som läggs till vårt minne och vår repertoar. På så sätt är vi inte riktigt samma person idag som vi var igår. Skillnaden är kanske inte möjlig att upptäcka, varken för mig själv eller andra, men den finns där. I denna ständigt pågående förändringsprocess påverkas också vårt minne av det som varit. Ben Furmans bok *Det är aldrig för sent för en lycklig barndom* (Furman, 1998) är ett strålande exempel på detta synsätt. Det vi gör i nuet påverkar vårt minne av det som varit. Lyckas vi lösa svåra och långvariga problem och nå en del av våra mål innebär detta också samtidigt en omvärdering av det vi tyckte och kände tidigare. Utifrån detta perspektiv kan en utredning bara skapa en ögonblicksbild av klientens situation, en bild som är skapad i en visst sammanhang och under en viss begränsad tid. Det innebär att om klienten skall utredas igen några månader efter den första utredningen är det en helt ny utredning och situation. Mycket kan ha hänt, både positivt och negativt för klienten, som måste tas hänsyn till och vägas in i den nya utredningen. Utredningar har på så sätt ett bäst före datum.

Detta är lättare att se och förstå när vi tänker på hur barn utvecklas. Det är ju på våra barn vi ser att tiden går och att vi själva blir äldre. Förändringarna är så tydliga och påtagliga i ett barns utveckling och vad som händer barnen i olika utvecklingsfaser påverkar hela familjen. Man kan till och med säga att barnens utveckling tvingar föräldrarna att förändra sig, ställa om till nya situationer. Därmed blir förändringar i familjens liv både en kris och en möjlighet. Familjens livscykel är ett mycket användbart begrepp och är en viktig ingrediens i många familjeterapimodeller (Carter & McGoldrick, 1989.)

Beroende på vårt perspektiv, varifrån vi betraktar en situation eller ett skeende, kommer vi att se olika saker och göra olika bedömningar. Den berömda historien om elefanten som betraktades av några blinda visar tydligt att om vi bara betraktar en liten del av något större, kan vi göra totala missbedömningar. Om vi som

1. En möjlig kombination

utredare inte går in i utredningen så förutsättningslöst, som det är möjligt, kommer också detta att påverka det vi ser och hör. Har vi en färdig uppfattning om familjen innan vi träffar dem kommer det att styra samarbetet i samtalen och mötena. Utredarens sätt att betrakta tillvaron kommer in också. Det är skillnad att betrakta en backe uppfifrån respektive nerifrån – det blir helt olika bilder av samma backe. Vi människor är också olika när det gäller att se det halvtomma respektive halvfulla glaset. Har vi lättare att se problemen kommer vi att också uppmärksamma och notera klientens och brister och svara an på detta i samtalen. Om vi däremot har lättare att se resurser och människors kompetens är det vad vi kommer att uppmärksamma och svara an på i möten med dem vi utreder. Andrew Turnell använder begreppet position, som är värderingar, tro och mening, som vi alla uttrycker i de historier vi berättar. En av utredarens viktigaste uppgifter är att undersöka och försöka förstå familjemedlemmarnas positioner när det gäller familjens situation, vilket innefattar anmälan, anledning till utredning, problem, mål och undantag (Turnell & Edwards, 1999).

En utredning skapas i samarbete mellan den som utreds och utredaren i ett visst sammanhang och i ett visst ögonblick. Med nödvändighet kommer klientens och utredarens perspektiv att vara olika eller i alla fall inte helt överensstämmande. Alla perspektiv behöver lyftas fram, diskuteras och jämföras för att göra utredningar så heltäckande och rättvisa som möjligt. Det handlar inte om rätt eller fel, sant eller falskt utan om olika sätt att betrakta tillvaron. Först när vi har de olika perspektiven klara för oss kan vi göra en bedömning och ett val. Denna bedömning är en ögonblicksbild byggd på det vi visste vid den tiden. Om det var en bra utredning visar sig först senare. Facit kommer alltid i efterhand.

Utredning som förändringsmöjlighet

Mamma!!

Omgivningen tvivlade på att mamman kunde ta hand om sin dotter och socialtjänsten bad oss på BUP-kliniken att göra en

relationsbedömning. I lekrummet ber vi flickan och mamma leka några vanliga barnlekar som följa John, snurra bilder och göra en djursaga. Flickan vet att mamman varken har fysiken eller konditionen och trots det eller kanske just därför, utmanar hon sin mamma genom att som John springa runt och sedan i hög fart göra en kullerbytta. Jag kan nästan höra en del av flickans tankar; "Nu ska vi se om hon verkligen klarar detta", "Jag vill att hon klarar det" och "Jag tror inte hon gör det." Det visar sig att mamman med fullkomligt dödsförakt gör en kullerbytta i flygande fläng och flickan utbrister; "Mamma" med rösten fylld av överraskning, glädje, stolthet och förvåning. Mamman antog utmaningen och klarade av den för sin och dotterns skull. Mamman och jag tittar sedan igenom denna sekvens, när jag återför mina iakttagelser till henne i samband med genomgången av vårt intyg. Den andra sekvensen vi tittar på tillsammans är när mamman och dottern fastbundna i varandra tillsammans ska ta sig över ett stort berg bestående av madrasser, tygdjur och kuddar. Denna lek kräver koordinerade rörelser eftersom berget rasar och barn och förälder ramlar, tappar balansen eller gemensamt får ta det mycket försiktigt. Sekvensen vi tittar på är när mamman och dottern glider nerför berget exakt koordinerade och gemensamt reser sig upp i samma tiondels sekund. Denna koordination har mamman och dottern skapat under lång tid i sina icke-verbala interaktioner (Söderquist, 1997).

Som tidigare nämnts är varje möte, varje samtal, varje interaktion mellan människor ett unikt samarbete mellan två parter. Samarbetet påverkar bägge parterna i interaktionen. Detta innebär att alla interaktioner mellan människor innehåller en förändringsmöjlighet. Mötet kan bli en chans att lära något nytt eller bekräfta det vi visste, att få bekräftelse som person eller bli avvisade. I en utredning är inte huvudsyftet behandling eller förändring, men effekten av en respektfullt gjord utredning kan mycket väl bli en förändringsmöjlighet för klienten. Familjen har i utredningen fått frågor, kommentarer

1. En möjlig kombination

och feedback som innebar att de känt sig bekräftade, samtidigt som de funderade över saker och diskuterade med varandra och andra sådant de inte varken kanske tänkt på eller talat om förut. Detta ger ny information och skapar något nytt för familjen, vilket i sin tur kan vara en förändringsmöjlighet. Gunnar Törngrens bok är tidigare nämnd och ett mycket bra exempel på ovanstående tankegångar. Gunnar och hans kollegor utvecklade utredningsarbetet till att bli ett förändringsverktyg; syftet med utredningen blev att både utreda och bedöma och samtidigt skapa förändringsmöjligheter.

Ibland är inte syftet behandling men utredningen, polisförhöret etcetera blir i själva verket den enda behandling klienten får. Ungdomar som blivit utsatta för sexuella övergrepp har i uppföljningsundersökningar berättat att det enda som hjälpte dem var polisförhören och att de egentligen inte fick någon hjälp i terapin. De uppfattade däremot polisförhören som viktiga och till hjälp, på grund av den sakliga, faktabetonade och respektfulla hållningen hos den som gjorde förhören. Förhören blev den viktiga debriefing de behövde och den gjordes av någon som inte försökte förstå eller behandla i första hand (Furniss, 1991, Söderquist, 1995).

Det blir viktigt att i utredningar skapa utrymme för att bedöma familjens förändrings och utvecklingsmöjligheter. Om ett barn till exempel ska omhändertas eller placeras frivilligt i familjehem är det stora och svåra beslut som dels kräver moget övervägande dels hänger samman med bedömningen av föräldrarnas utvecklingsmöjligheter. Familjen har kanske haft stora problem genom åren, hamnat i en omöjlig situation, men det avgörande är kanske inte det som varit utan det viktigaste är hur föräldrarna och utredaren bedömer vilka möjligheter till förändring som finns hos föräldrarna och i familjen. Man kan skapa utrymme för denna bedömning på flera sätt. Ett är att maximalt utnyttja och planera den tid som finns till förfogande för utredningen. Ett annat sätt är att i samtal och möten med klienten skapa situationer och möjligheter, där familjen kan ta till sig nya ideer för att pröva och träna. Hur svarar familjen

an på den påverkan och feedback som utredningen innebär? Vad gör de med det?

Den lösningsfokuserade modellen innehåller många verksamma och konstruktiva frågor som har den stora fördelen att det inte finns färdiga svar utan dessa svar måste funderas ut och arbetas fram av familjen. På så sätt ger frågorna mycket information både till utredaren och till familjen. Utredaren får ta del av hur familjen skapar sina beskrivningar av både problem, svårigheter och av mål och drömmar. Familjen får kanske ny information när de skapar sina beskrivningar.

I mångt och mycket är utredning och behandling på så sätt samma sak. Samma frågor, samma metoder används men i olika sammanhang och med olika syfte. Alla de lösningsfokuserade frågorna – mål, undantag, skalor, skillnad, förändring – kan användas i utredningar för att i samarbete med familjen skapa beskrivningar av deras situation och deras bild av framtiden. Syftet med att använda dem i utredningen är annorlunda än i behandling. I utredningen är syftet inte att förändra utan mer att skapa beskrivningar och tillsammans göra bedömning av förändringsmöjligheter.

Samarbete, olika perspektiv och förändringsmöjlighet

Svårigheterna ställdes på sin spets när det misshandlade barnet av föräldrarna beskrevs som ett nyfiket, upptäcktslystet, aktivt och väl utvecklat barn och utredarna såg ett litet barn som inte ens börjat anknytningen med sin mamma. Perspektiven var diametralt motsatta och utredare och föräldrar pratade i början helt olika språk. Vad bidrog till att de ändå kom vidare och kunde samarbeta trots allt? Det utredarna gjorde var följande:

Betoning av allvaret – utredarna var mycket tydliga på hur de såg på situationen, både misshandeln och vad de ansåg barnet behövde.

Feedback till föräldrarna – denna var mycket konkret och detaljerad på basal beteendenivå (ögonkontakt, hålla barnet hos sig,

1. En möjlig kombination

barnets uppmärksamhetsfokus) med hjälp av både direktinterventioner i barn – föräldrainteraktionen och videoinspelade sekvenser av barn – föräldraaktiviteter.

Intensivt arbete över tid – föräldrarna gavs tid att ta in utredares och andras syn på situationen och utredarna arbetade intensivt och tålmodigt.

Bedömning av förändringsmöjlighet – för att kunna göra denna var det tvunget att aktivt arbeta med mor barnanknytningen, det vill säga arbeta terapeutiskt för att kunna göra bedömningen om det fanns tillräckligt i denna relation att bygga vidare på.

Bekräftelsen kom efter ett par veckor. När utredarna, en av de sista gångerna de träffade familjen, såg barnet lysa upp och skratta när modern kom i närheten och modern förtjust svarade barnet genom att gnugga sin näsa mot barnets under skratt, leenden och barnet viftande med armarna, kändes det som att det fanns något att bygga på för barnet även om det återstod en mycket lång och besvärlig väg.

2. Dubbla uppdrag och användbara frågor

Martin Söderquist

Att handskas med dubbla uppdrag

Att göra utredningar är en mycket svår och krävande, till och med nästan omöjlig uppgift, framför allt i ärenden där det handlar om liv och död, överlevnad, omhändertagande och små barns säkerhet. Att samarbeta på ett sådant sätt att utredningen bygger på ett helhetsmaterial, att klienter känner sig delaktiga, att de olika perspektiven hålls levande och att utredningen också kan bli en förändringsmöjlighet är att handskas med minst dubbla roller i en ofta stressad och pressad arbetssituation. Några utgångspunkter kan vara till hjälp i detta svåra uppdrag:

- Skapa mötet först
- Tydlighet och öppenhet
- Var dig själv och inte gift med organisationen eller modellen
- Investera inte mer än klienten i dennes problem eller mål

Skapa mötet

Starten och det första intrycket är ofta mycket viktiga och till och med avgörande i det fortsatta samarbetet. Om klienten känner att utredaren har information utan klientens vetskap, upplevs detta oftast som att utredaren har gått bakom ryggen på klienten och skapat en förhandsinställning som det är omöjligt att göra något åt eller förändra.

Det bästa är om första mötet kan vara så förutsättningslöst som möjligt – att man startar tillsammans från scratch.

”Jag vill först träffa dig/er och höra hur du/ ni ser på . . . Det som jag eventuellt måste ta reda på, diskutera med andra, läsa etcetera

tar vi senare” är ett sätt att starta kontakten som klart, tydligt och respektfullt inviterar klienten till mötet.

Samtidigt som klienter tror att utredaren vet en massa om dem i förväg, vill de inte att det ska vara så. De flesta människor vill ha en ärlig chans. Förutfattade meningar, förhandsinformation och det som står skrivet i akter och journaler, det vill säga andras uppfattning som kanske inte alls stämmer med klientens, är inga bra förutsättningar för detta.

I utredningssituationer är det oftast så att utredaren har viss information om klienten, om inget annat så själva anmälan eller ansökan. Det är då oftast bra att börja med: ”Detta har jag fått information om, detta vet jag – stämmer det för dig?” Alternativet är att man tillsammans läser igenom den information som finns, om denna är mer omfattande.

Som utredare kan man träffa klienten och skapa mötet och sedan i efterhand läsa in och ta reda på ytterligare information, till exempel andras uppfattning om klienten. Vid anmälningar är ett sätt att starta kontakten att anmälaren är med första gången så att allt utredaren vet från början är sagt i närvaro av klienten.

Tydlighet och öppenhet

I uppföljningsundersökningar uppger klienter som varit föremål för utredningar att det viktigaste varit att socialarbetarna varit tydliga, professionella och ärliga. Var det en utredning som skulle göras, så man det tydligt och förklarade bakgrunden. Socialarbetarna dolde inte utredningssyftet bakom tal om ”hjälp till familjen”, ”ta reda på för att kunna ge rätt behandling eller stöd”, ”bra för er föräldrar att få möjlighet att tala om det som hänt” eller liknande förskönande omskrivningar. Socialarbetarna upplevdes som tydliga i det de sa och också hur de sa – rakt på sak, bra förklaringar och utan att hetsa upp sig eller bli aggressiva (Turnell & Edwards, 1999).

Ett ytterligare exempel på vikten av tydlighet är socialarbetarna i London som i handledning tog upp sina problem när de gjorde akuta hembesök efter anmälan om barn i fara. De upplevde att de alltid

2. Dubbla uppdrag och användbara frågor

blev utskälda, aggressivt mottagna och inte heller blev insläppta. De försökte bemöta detta med att bli så vänliga och tillmötesgående som möjligt, men detta gjorde ingen skillnad. I handledningen kom man fram till att tydlighet var viktigare än vänlighet. När socialarbetarna började vara mer tydliga och rakt på sak, så blev de insläppta och till och med i några fall bjudna på kaffe (Peter Lang, personlig kommunikation).

Bill Petitt och Hardy Olson har myntat begreppet sammanhangsmarkering (Petitt & Olson, 1992; Olson & Petitt, 1995) och detta begrepp sammanfattar de viktiga klargöranden som är nödvändiga i starten av alla möten och samtal. När människor möts är det viktigt att klargöra: Vem är jag? Vem är du? Vad ska vi göra? Vilken mening lägger vi i det? Om detta klargörs blir det konstruktiva möten. Om det inte blir tydliggjort kan möten och samtal sluta hur som helst (se vidare kapitel 7: Uppdrag och mål).

Ett lösningssökande begrepp – gemensamt projekt – betonar vikten av att tillsammans skapa beskrivningar av vad mötet eller kontakten ska leda till för klientens del (Korman, 1997). Början av samarbetet mellan klient och terapeut utmärks av att man gemensamt söker efter och skapar det man ska göras tillsammans, gemensamt utformar vad det ska leda till och hur detta mål kan beskrivas. Utan detta gemensamma projekt blir det inget av det fortsatta samarbetet.

I en utredningssituation är det extra viktigt och absolut nödvändigt att det är fullständigt klart för alla berörda vad som ska göras tillsammans och varför. Ibland behöver utredaren tala med klienten flera gånger och i detalj för att det ska vara tillräckligt klart för alla att en utredning måste och ska göras, varför denna ska göras och hur den ska genomföras.

Många gånger är de dubbla uppdragen även flerdubbla, det vill säga klienten har sina mål och önskningar, nätverkspersoner har sina, Sociallagens skrivningar och direktiv anger också mål och utredaren själv behöver ta reda på olika saker om klienten för att kunna utföra sitt uppdrag. Detta behöver tydliggöras för alla inblandade genom att

man skiljer på *ramen*; anmälan, utredning måste göras, tidsaspekter, och de olika *målen* som de kommer till uttryck hos klient, familj, nätverkspersoner, Socialtjänstlagen och utredaren.

En aspekt av tydligheten är också att utredaren uttrycker vad som förväntas av klienten. Många klienter och föräldrar vet faktiskt inte vad som förväntas av dem och om ingen säger något famlar de i blindo i en situation där andra människor skärsådar dem med lupp.

"För att jag i min bedömning ska kunna vara säker på att barnet har det bra, inte är utsatt för risker behöver jag se. . ." Detta ger klienten en möjlighet att veta vad som förväntas av honom/henne.

Var dig själv – inte gift med organisation eller modell

Små barn lär sig skilja mellan sig själv, andra och annat genom det Harold Øvreeide kallar triangulering. (Øvreeide, 1995) Det lilla barnet i mammas famn får syn på ljuset från lampan och mamman säger "Lampa" (saktriangulering). En liten stund senare kommer pappan in i rummet, barnet får syn på honom och mamman säger: "Titta vem som kom – det är ju pappa" (persontriangulering). Genom dessa processer som upprepas många gånger lär sig barnet skilja på sig själv, andra personer och föremål. Barnet lär sig också att tala genom denna process. Vi skapar så att säga en triangel mellan barnet, mamman och föremålet eller personen.

På liknande sätt kan man betrakta situationen med klienten, utredaren och lagstiftningen.

I bild 1 står utredaren fram som representant för lagen, vilket han eller hon ju är, men det blir oklart om utredaren är lagen eller inte. Skulle klienten bli arg och besviken riktas detta mot utredaren, vilket antagligen leder till icke-konstruktiva samtal och kanske till och med en upptrappad konflikt. Utredaren skymmer sikten för lagen och det blir inte tydligt för klienten vem som är vem.

Denna situation utmärks av att utredaren förklarar situationen och lagstiftningen för klienten, men sedan går över till att bara tala i

2. Dubbla uppdrag och användbara frågor

Bild 1

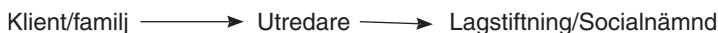
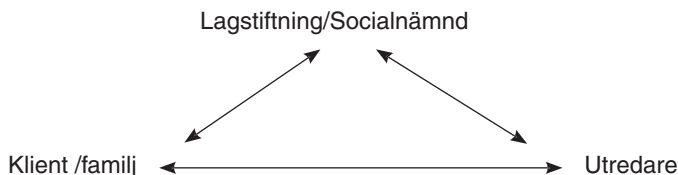

Bild 2

termer av jag (jag måste, jag ska, jag tänker, jag planerar). Utredaren tar ett personligt ansvar för alltihop och blir på så sätt samma sak som Lagen, vilket egentligen är en omöjlighet.

I bild 2 skapar utredaren en triangel mellan klienten, sig själv och lagstiftningen genom att i språk och i handling klart skilja mellan sig själv och lagen. "Lagen säger att detta måste utredas och min uppgift är att..." När klienten blir upprörd, arg eller hotfull behöver utredaren inte ta detta personligt. Detta är i och för sig lättare sagt än gjort. Utredaren kan lugnt och förstående bemöta med att säga: "Det är så det är och det vi måste göra." Utredaren behöver inte gå in i diskussion om lagens berättigande, socialtjänstens tokerier eller annat som klienten i stridens hetta kan få ur sig. Utredaren är inte lagen, utan någon som i samarbete med klienten har ett utredningsuppdrag. Utredaren kan invitera till samarbete och tillsammans kan man visa eller bevisa för anmälaren, nämnden och/eller lagen hur klienten har det. Utredaren kan aldrig vara personligt ansvarig för allt som Socialtjänsten genom åren ställt till, hur lagstiftningen på området ser ut och har inte heller något eget personligt syfte med att utreda klienten.

Det ovanstående gäller även när tvångsåtgärder måste tillgripas och förklaras för klienten.

Undvik att investera mer än klienten i dennes problem eller mål

Utredningar kring till exempel barn som far illa berör och engagerar utredaren och det kan ibland vara svårt att hålla känslorna i styr. Utredaren blir ursinnig på föräldern som inte tar sitt ansvar, uppgiven och sorgsen när det lilla misshandlade barnet inte får den omsorg som är nödvändig eller totalt uppgiven efter en lång och mycket svår utredning när länsrätten upphäver ett omhändertagande. Det är i situationer som dessa som risken finns att utredaren hamnar i att försöka rädda barnet och skäller ut föräldrarna, det vill säga reagerar fördömande eller beskyddande. Det kan till och med bli så att utredaren blir mer upprörd, mer ursinnig, mer engagerad än klienten både över problemen och svårigheterna och att något måste göras, förändras och rättas till. Om så är fallet har utredaren investerat mer än klienten i dennes problem och mål vilket ofta är ett tungt lass att dra. Det är mindre ansträngande och troligen mer effektivt att bolla tillbaka till familjen: "Hur ser ni på situationen?", "Vad gör att ni inte är så bekymrade?", "Hur är det för er att andra är bekymrade?", "Om inte något förändras, hur blir det för era barn?" Det är klientens liv, klientens problem och klientens framtid det gäller och därmed hans eller hennes ansvar.

Att vara professionell brukar ibland likställas med att utredaren är respektfull, lyssnar på klienten och behåller lugnet samtidigt som han eller hon är klar och tydlig i sin information och sina ställningstaganden. Tydlighet och klarspråk framfört på ett respektfullt sätt uppskattas av dem som blir utredda.

Inga och Färdtjänsten

Inga var nervös. Hon var på väg till en person som skulle avgöra om hon var berättigad till färdtjänst. Inga visste inte vem denna person var och Inga hade heller aldrig varit speciellt förtjust i att ha myndighetskontakter. Hon visste inte vad som väntade henne och hon var orolig för att något skulle bli fel eller att hon skulle

2. Dubbla uppdrag och användbara frågor

göra bort sig. Hon hade därför bett en av sina anhöriga att följa med henne som stöd – både rent fysiskt eftersom hon hade svårt att gå, men också för att inte vara ensam i en för henne mycket besvärande situation. Efter att ha väntat en stund i receptionen kommer handläggaren och presenterar sig. Genom korridorer, upp och ner för trappor bär det sedan iväg. "Antagligen för att kolla hur jag klarar att gå," tänker Inga när hon sakta rör sig och med stöd av anhörig tar sig fram. Väl framme i handläggarens rum sitter alla ner vid bordet. Inga och anhörig har solen i ansiktet och får sitta och kisa lite och avvaktar handläggaren som sitter tyst en stund, verkar samla ihop sig och som sedan säger: "Och vad har du för hinder då?" Inga blir överrumplad men samlar sig och börjar berätta om sina fysiska problem. Efter ett tag när Inga berättat, glömt en del som hennes följeslagare fick fylla i, och handläggaren ställt en hel del frågor, kommer handläggaren fram till att Inga är berättigad till färdtjänst och går sedan över till att informera om vad som gäller för färdtjänstkort. Inga är lättad och tänker att det gick ju bra och börjar slappna av lite; det är liksom över. I bilen på väg hem säger Inga att hon tyckte handläggaren var lite tvär i början men att det på slutet blev lite bättre.

Den anhörige hade svårt att hålla sig lugn, framförallt på grund av bemötandet i början av mötet och det kritiska ifrågasättandet från handläggaren genom nästan hela mötet.

Så här i efterhand är det lätt att tänka att ingen större skada är skedd men samtidigt innehöll bemötandet så pass mycket av motsatsen till ett respektfullt bemötande att det kan vara värt att kommentera. Vad kunde gjort mötet bättre?

- Om handläggaren inlett med "Jag behöver veta en del om din situation för att se om du kan få färdtjänst. Jag vill därför ställa en del frågor – jag hoppas det går bra för din del?" hade starten av samtalet blivit helt annorlunda och Inga kunnat vara lite mindre nervös.

- Den anhörige kunde varit vem som helst och handläggaren frågade aldrig vilken relation den anhöriga hade till Inga, vilket kan tyckas vara underligt och tveksamt.

– Att direkt gå rakt på problemen utan någon inledning passar skjutjärnsjournalister, men skapar en konstig stämning i ett utredande samtal.

– Det är inte: "Jag som beslutar att du får färdtjänst," det är Ingas situation som berättigar henne till denna sociala service. Handläggaren har delegation på att besluta, men det är Ingas situation som utretts i samtalet som leder fram till att hon är berättigad. Man kan säga: "Av det du berättat för mig framgår att du har rätt till färdtjänst och jag kommer nu att . . ."

– Det är bättre att utgå från att människor ansöker om färdtjänst för att de behöver det, i stället för att utgå från att människor lurar och bedrar. Som handläggare kan man ställa utforskande frågor eller ifrågasättande frågor och det gör en mycket stor skillnad.

– Efter att handläggaren tagit sitt beslut blev samtalet annorlunda. Det hade antagligen varit möjligt att komma direkt till den stämningen i början av samtalet. Detta hade både förkortat samtalet och dessutom av alla upplevts som behagligare.

Lösningsfokuserade frågor i olika sammanhang

Analyser av de olika uppdragen och välgjorda målbeskrivningar i kombination med förmågan att handskas med dubbla roller är av avgörande betydelse i en utredning. Väl utförda ger de en bra och tydlig grund för den fortsatta utredningen. Denna grund garanterar att rätt saker blir utredda och på ett sätt som ger klienten och familjen möjligheter att komma till tals och vara delaktiga.

Det utgör både den viktiga sammanhangsmarkering (Olson & Pettit, 1995) som är nödvändig och den viktiga del av det gemensamma projektet (Korman, 1997) som är förutsättningen för det fortsatta konstruktiva samarbetet i utredningen.

Som tidigare nämnts är de lösningsfokuserade frågorna användbara i olika sammanhang och det är målet och syftet med utredningen respektive behandlingen som avgör vilka frågor som är lämpliga. Detta innebär att målfrågor, undantagsfrågor och andra lösningsfokuserade frågor kan användas både i utredning och behandling. Dock är

2. Dubbla uppdrag och användbara frågor

syftet med att ställa frågan olika om den ingår i ett behandlings- eller i ett utredningssammanhang. I behandling handlar det om att hjälpa klienten beskriva sin målbild, hitta undantag som kan göras mer av och därmed skapa möjligheter för klienten att arbeta i riktning mot sina mål. I en utredning är syftet för utredaren att få ett grepp om klientens framtidsvision, framtidstro – har klienten detta och hur viktigt för honom eller henne är det – och vad finns det i klientens situation som fungerar och talar för att till exempel tvångsåtgärder inte behövs. Vilket stöd och hjälp behöver klienten i så fall?

Även om det primära syftet i utredningen är information och bedömning, kan inte möjligheten till förändring uteslutas, det kan bli en konsekvens. Att få frågan om sin framtidsvision i en pågående utredning kan ge ett nytt perspektiv eller en ny tanke. Detta kan bli en förändringsmöjlighet.

Två avgörande skillnader mellan utredning och behandling är viktiga att poängtera: dubbla beskrivningar och bekräftelse/återkoppling.

Dubbla beskrivningar – I behandlingssamtal är det klientens mål som fokuseras och klientens syn på saker och ting som är det viktigaste. I utredningssamtal däremot måste de dubbla beskrivningarna finnas med – det vill säga både klientens syn på problem, mål och undantag och myndighetens och lagens. Detta gör utredningssamtalen svårare på flera sätt och ställer mycket höga krav på utredaren att vara klar och tydlig.

Bekräftelse/återkoppling – I lösningsfokuserade behandlingssamtal är det brukligt att avsluta samtalen med en slutsammanfattning som innehåller bekräftelse på de svårigheter klienten berättat om i samtalet, de resurser klienten har och det klienten gjort för att på konstruktiva sätt handskas med sina svårigheter. I de fortsatta samtalen fokuseras och bekräftas de fortsatta förändringar som klienten gör i riktning mot sina mål.

I utredningssamtal är inte syftet förändring i första hand och därför fokuseras inte detta på samma sätt (även om klientens förändringsförmåga och möjligheter är en viktig del av många utredningar).

I utredningar med ett lösningsfokuserat förhållningssätt gör man återkopplingar som innehåller både bekräftelse att man hört klienten säga hur han eller hon ser på sin situation. Man ger även tillbaka till klienten hur man som utredare ser på klientens situation med fokus både på det som verkar fungera och på det som inte verkar fungera. Här är det inte bekräftelse av förändring som är huvudsaken utan bekräftelse av person och av olika perspektiv

I bilaga 1 finns exempel på användbara lösningsfokuserade frågor i utredningssammanhang.

Det kan diskuteras om remittör/anmälare ska vara med i samtalen när klientens målbeskrivningar ska diskuteras. Sammanhanget kan klargöras och det gemensamma projektet beskrivas i ett gemensamt samtal där remittör/anmälare deltar. Mer ingående samtal där klientens målbeskrivningar utvecklas kan ske i fortsatta samtal med terapeuten respektive utredaren. Det handlar om att avgränsa och förtydliga.

Överhuvudtaget är förtydliganden och klargöranden det primära när flera parter deltar i utredningssamtal. Det viktiga är inte att reda ut sanningar, rätt och fel utan att klargöra vilka olika perspektiv och vilka olika beskrivningar som finns. För utredaren som leder samtalen gäller att låta alla få komma till tals och på ett sätt som garanterar att alla hör allt. För utredaren själv gäller att skapa en så klar och tydlig bild av klientens situation som möjligt. Därefter kan man göra de bedömningar som behöver göras och som därmed bygger på ett brett faktaunderlag med allas perspektiv representerade.

3. På en skala från noll till tio

Aviva Suskin-Holmqvist

De flesta socialarbetare jag har träffat är omtänksamma människor som tar sitt arbete på största allvar. De bryr sig om sina klienter och önskar sina klienters bästa. De inser att de har en väldigt stor makt över klientens liv, och har åtagit sig att göra ett så bra arbete som möjligt.

Socialarbetarna känner ofta ett stort ansvar, att de måste göra allt "helt rätt". Men att veta vad som är "helt rätt" är inte alltid så självklart och olika alternativ måste nog övervägas. Att leta efter "det rätta" kan leda till att det blir omöjligt att komma fram till en bedömning. Detta är särskilt besvärligt vid utredande socialt arbete där bedömning är själva målet med arbetet. Den starka känslan av ansvar kan göra det ännu svårare att avgöra vilken del av ansvaret som är socialarbetarens, klientens, skolans, barnets, domstolens eller någon annans som nu är inblandad i klientens liv vid det tillfället. Ansvarsbördan leder ofta till överbelastning, vilket gör socialarbetarens liv utomordentligt svårt och följaktligen det sociala utredningsarbetet ännu svårare.

I denna artikel presenteras de idéer vi i "Projektgruppen för lösningsfokuserat utredningsarbete" i Lund funnit vara till hjälp i vårt arbete¹. Arbetet har, på ett respektfullt och hoppningivande sätt, fokuserat på klientens resurser och utredningstiden har använts både till att stimulera förändring och inhämta information för att kunna göra en bedömning. Vi har genomgående använt bedömningsskalor från noll till tio som instrument för att synliggöra och mäta förändring. Våra idéer har utvecklats under tiden vi arbetat med utredande socialt arbete på Socialförvaltningen i Lund, bland annat med vårdnadsutredningar och utredningar enligt dåvarande 50§ Socialtjänstlagen.

Förutsättningar

En vårdnadsutredning bygger på uppdrag av domstol när föräldrarna inte kan komma överens om var, när och hur de skall ta hand om sina barn efter separationen. Domaren uppdrar åt socialarbetaren att bedöma vilken förälder som är mest lämplig.

En utredning enligt Socialtjänstlagen (11 kapitel 1§) görs dels inom ramen för socialtjänsten och dels med målsättningen att se om hjälpbehov finns.

Vi definierar socialt utredningsarbete som ett åtagande baserat på lagen, där en socialarbetare är ålagd att samla information rörande en speciell fråga i förhållande till klientens livssituation. Detta skall leda till att socialarbetaren gör en bedömning av klientens förmåga att lösa sina problem och konsekvenserna för klienten av denna bedömning. Det kan gälla frågor som: "Kommer barnet att bli placerat utanför hemmet?" "Kommer de vuxna att bli erbjudna behandling för ett speciellt problem?" Som en del i processen, förväntas socialarbetaren samla information som kan kasta ljus över klientens situation.

Samarbete och utredning

Baserat på vår definition kan den utredande intervjun ses som integritetskränkande. En av de stora svårigheterna i alla utredningar är hur man skall få ett bra samarbete med klienten. Det är svårt att vara respektfull och samtidigt utreda omständigheterna bakom en anmälan. Hur får man reda på om det finns skäl att utreda vidare och samtidigt fokusera på klientens resurser? Trots känslan av intrång och det inbyggda tvånget har vi funnit att en atmosfär av samarbete kan uppnås redan under det första mötet. Det anger ofta tonen för det samarbete som är nödvändigt för att nå fram till en bedömning, så snabbt, så positivt och så respektfullt som möjligt. Inte minst viktigt ska bedömning göras på ett sätt som skall hjälpa klienten att lösa det problem som från början var anledning till utredningen.

Vad gäller vårdnadsutredningar anser vi att det sätt som utred-

3. På en skala från noll till tio

ningen utförs på kan öka chanserna för föräldrarna att hitta vägar att samarbeta på egen hand innan de på nytt möter domaren.

I utredningar enligt 11 kap 1§ SoL antar vi att om dessa utredningar utförs på ett sådant sätt att klienterna ökar sin egen förmåga att hitta lösningar som fungerar för dem, kan de undvika att hamna i en ond cirkel och bli kvar inom socialtjänstens ramar. Detta gör det också möjligt för socialarbetaren att se att hon/han gör ett bra arbete.

Att definiera "behov" och "förändring"

Lagen är mycket tydlig i sin intention att göra det möjligt för alla människor som är i "behov" av hjälp att få denna hjälp. Ordet "behov" är å andra sidan inte definierat och det är socialarbetarens uppgift att definiera om "behov" föreligger. I många fall är "behovet" inte heller uppenbart. Olika socialarbetare på olika socialförvaltningar kommer att uppfatta "behov" på många olika sätt, bland annat beroende på politikernas inställning till "behov" och den är inte sällan påverkad av det ekonomiska läget vid utredningstillfället. Dessutom saknas en definition av en "förändring som är tillräcklig". Frågor som måste besvaras så tydligt som möjligt om man vill undvika att skapa nya problem. Hur vet man till exempel att missförhållandena har upphört, vad barnet/föräldern kommer att göra annorlunda än han/hon gör i dag, och hur ska man få reda på dessa förändringar? Lagen, som begränsar utredningstiden till 4 månader, ställer stora krav på utredarna att formulera väl definierade och väl planerade utredningar som fokuserar på klara och tydliga mål. Ibland kan det dessutom kännas svårt att arbeta för förändring om det inte finns så kallade "klara bevis" för den "objektiva sanningen" i situationen. Alla blir frustrerade och många samarbetstillfällen med föräldrar och barn går förlorade. Utredningsprocessen kan, och skall, användas till att öka föräldrarnas kapacitet och välbefinnande oavsett om det fattas ett beslut om en placering utom hemmet eller ej. Utredningsprocessen ger också en möjlighet att samarbeta med föräldrarna och hjälpa dem att på ett bättre sätt ta hand om sina barn.

Ett gemensamt mål

Målet är knutpunkten som ger sammanhanget för våra möten. Målet beskriver syftet med sammankomsten, det är som en vägbeskrivning utan vilken man riskerar att köra vilse eller rent av åt fel håll. Utan ett gemensamt mål har inte klienten anledning att samarbeta med oss. I motsats till rent behandlingsarbete där klienten helt och hållet själv bestämmer målet, innehåller utredningsarbetet ett mål från uppdragsgivaren. Utredaren måste göra en behovsbedömning och därmed måste hon/han samla in information som ska möjliggöra en sådan bedömning. Om vi lyckas definiera ett gemensamt mål som vi alla kan arbeta för att uppnå, lägger vi grunden för ett respektfullt samarbete mellan oss och våra klienter. Målet ska vara så konkret som möjligt och ska beskriva en mätbar förändring som alla är överens om innebär en positiv förändring.

Mått av "behov" och "förändring"

En mycket viktig fråga för oss som gör utredningen är hur vi ska veta vad vi behöver ta reda på. Vilken information fattas om klienternas liv, och när har vi fått tillräcklig information för att kunna göra en bedömning och avsluta utredningen? Hur vi gör våra bedömningar är subjektivt och bygger på vår uppfattning om vad som är kan räknas som normalt beteende. Olika händelser uppfattas på olika sätt av olika människor. Även vikten som läggs vid varje händelse bygger på en subjektiv bedömning av beteende. Samma gäller för bedömning av klienternas förmåga till förändring.

För att få en gemensam uppfattning om förändringsgraden i relation till problemet, använder vi en uppåtgående skala. Det som står högst på skalan betecknar målets riktning och det som står lägst betecknar ett icke önskvärt läge för personen som graderar förändringen. Man utgår ifrån att 10 är större än 9 eller 5 eller 0. Det vill säga, allting som går uppåt från 0 kommer att vara tecken på att det sker en positiv förändring i målets riktning. Hur stor betydelse dessa

3. På en skala från noll till tio

förändringar har kommer att visa sig i hur nära målet man graderar sig i relation till problemet, det vill säga 0.

Vi använder graderingsskalor i många olika sammanhang, med många olika beteckningar, men grundtanken är alltid densamma. Även om innebörden av förändringen är subjektiv, ger riktningen oss en idé om förändring sker och hur den uppfattas av de olika deltagarna. På samma sätt kan utredaren mäta framsteg i själva utredningsprocessen (insamling av information för bedömning) genom en "informationskala". Förändring blir då definierat som ökad information om klientens situation. Varje steg uppåt på skalan står för den informationen som behövs i nästa steg.

Anna – den försvunna klienten

Vi har valt att presentera en utredning enligt 11 kap 1 § SoL för att illustrera vårt sätt att utföra en utredning. Detta exempel valdes eftersom utredningen hade pågått länge och dessutom försvårades av att klienten vägrat träffa utredaren och andra myndighetspersoner. Vissa detaljer har utelämnats för att skydda klientens anonymitet.

En utredning om Annas situation hade varit öppen mer än sex månader. Anna, 16 år, vägrade att träffa Tove, utredaren, eller någon annan professionell behandlare sedan en månad tillbaka. Hon återremitterades till Tove av det barnpsykiatriska team som hade behandlat henne, på grund av sin vägran att samarbeta med dem. Maria, Annas mor, tyckte sig varken veta ut eller in och kände att varken hon eller dottern fått den hjälp de behövde. Situationen hade, enligt både BUP och Maria, blivit värre med tiden. Anna hade hoppat av skolan, åt inte ordentligt, grät hysteriskt speciellt på nätterna och stängde in sig i sitt rum hela dagarna. Maria betraktades av socialsekreteraren och behandlarna på BUP som en engagerad, men insnärjd och hjälplös mor som inte tillät att hennes tonårsdotter växte upp. I ett desperat försök att nå fram till ett beslut om Annas framtid och hitta rätt hjälp till familjen föreslog Tove att Maria skulle träffa vår projektgrupp. (Artikelförfattaren ledde intervjuerna och projektgruppen följde samtalen via TV och video.)

Förberedelse

I en förberedande diskussion, före mötet med Maria, ombads Tove att beskriva vilken information hon behövde för att kunna fatta ett beslut om Annas situation.

Tove, utredningssekreteraren, ombads gradera sig själv på en skala från 0 till 10 (där 0 står för att hon inte hade någon information alls och 10 står för att den var tillräcklig) angående hennes information om Annas situation. Tove skattade sin information som 4, för att känna sig mer säker behövde hon veta mer om Annas:

- skolsituation
- ätande
- mamma Marias tankar om situationen
- storasyster Vivekas tankar om situationen

Vi visste nu vilka områden som vi behövde undersöka tillsammans med Maria under det första mötet.

Första mötet

Målsättning

Vårt syfte i första samtalet är att klargöra både vårt mål med utredningen och den information vi behöver för att kunna bedöma vilka behov som finns sett utifrån våra normer. Samtidigt måste vi ta reda på Marias och Annas mål i relation till de problem de upplever i sitt liv för att visa respekt för dem och för att undersöka om vi har ett gemensamt mål att samarbeta kring.

Vi berättar för Maria anledningen till att Anna har återremitterats till utredningsgruppen och ber henne beskriva sina tankar om situationen idag. Maria beskriver att Anna mår mycket dåligt och är upprörd över det sätt de professionella hjälparna har behandlat henne. Anna anser att de har bestämt saker i hennes liv, tvingat henne att gå till läkare, träffa psykologer, socialarbetare osv. Maria är mycket upprörd och beskriver hemsituationen som förtvivlad och sig själv som helt hjälplös. Hon kan inte se någon utväg om Anna inte glömmer sin före detta pojkvän, vilket för närvarande verkar omöjligt. Hon tycker inte heller att det finns någon hjälp att vänta från de professionella behandlarna.

3. På en skala från noll till tio

Vi talar om att vi förstår att det måste vara förfärligt för henne att se sin dotter må så dåligt och känna att hon inte kan hjälpa henne.

I detta skede försöker vi ta reda på Marias bild av Annas liv. Detta gör vi för att bättre förstå hur hon har det och bättre kunna båda bemöta och bedöma hennes behov och möjligheter. I första hand vill vi förmedla till Maria att vi förstår att hon är förtvivlad. Vi bekräftar hennes upplevelse av Annas tillstånd. Vi vill tala om för henne att hennes bild av Annas situation är lika viktig och riktig som de utomstående experternas bild. Marias information öppnar också väg för en gemensam utgångspunkt. Ett gemensamt projekt, som vi alla kan enas kring, är nämligen att Anna skall må bra.

Maria berättar för oss om sitt nya beslut att själv ta hand om situationen och se till att Anna lämnas ifred. "Att bli lämnad ifred", säger Maria, "är det första steget i Annas rehabilitering."

"Vi är imponerade över ditt beslut", säger vi. "Trots den tunga börda du redan bär, är du beredd att fortsätta hjälpa Anna genom att ta över från de professionella behandlarna."

Vi vill försäkra oss om att Maria vet att vi förstår att detta är tungt för henne. Samtidigt börjar vi undersöka om det finns undantag (tillfällen då Maria uppfattar att hon själv och/eller Anna klarar av sin livssituation – alltså inte är styrda av problemet). Dessa undantagssituationer ger oss och Maria kunskap om de resurser och förmågor familjen har som hjälper dem att hitta sina egna lösningar i deras svåra situation. Det viktigaste är att inriktningen Maria själv har bestämt sig för visar sig vara ett undantag till maktlösheten och uppgivenheten hon annars känner i relation till Annas problem. Genom att stärka de lösningar som Maria själv tror på, finns det goda möjligheter att de kommer att fungera ännu bättre – att familjen blir uppmuntrad i sina försök att hitta fler fungerande lösningar.

Maria ler och säger att det är självklart för henne att hjälpa sitt barn om hon kan. "Det ingår i en mors uppgift. Så har jag alltid gjort", säger hon.

Skillnader som visar framsteg

Vårt nästa steg är att söka skillnader som ligger i linje med vårt gemensamma mål. Nu vill vi ta reda på om denna lösning innebär en

positiv skillnad. I så fall kommer vi att fortsätta leta i samma riktning. Vi följer principen att man inte ska ändra på något som redan fungerar – snarare ska man göra mer av det.

Vi frågar om Maria tror att hennes beslut redan har gjort en liten skillnad för Annas allmänna situation.

Vi ser små skillnader som mycket betydelsefulla, de är tecken på att människor i situationer som denna själva har förmågan att förändra den. Maria uppfattar att situationen nu är mycket svår, varför vi är nogga med att hitta den minsta lilla förändring, som gör en skillnad enligt hennes uppfattning. Det budskapet vill vi förmedla till Maria.

Maria säger att hennes beslut att själv ta hand om situationen verkar ha gjort en skillnad. Vi är nyfikna och frågar: "På vilket sätt?" Maria tror att Anna är mer avslappnad.

Maria har varit mycket tydlig i sin omsorg om Annas välbefinnande, därför litar vi på att hon vet vad den rätta riktningen är. Eftersom vi inte har tillgång till Anna, blir Maria vår guide till de viktiga förändringarna och lämpliga lösningarna för Anna. Vi vill därför veta vad det är som Maria uppfattar som tecken på förändring. På detta sätt kan vi skapa en detaljerad och konkret bild av Annas liv. Det hjälper oss veta om vi har tillräcklig information för att göra en bedömning. Samma process som ger oss information för utredningen, hoppas vi också ska kunna ge Maria hopp och kunskap om en möjlig lösning i framtiden. Det är nödvändigt för hon ska kunna orka fortsätta hjälpa Anna.

Maria berättar att trots att Anna mår så dåligt så har hon:

- börjat prata med skolkamrater igen, ringer och bjuder hem dem
- börjat äta igen
- blivit en aning mer hoppfull om framtiden, talar om framtiden, om att hon vill göra något med sitt liv
- blivit lite gladare, vilket bland annat märks på att hon börjat dansa igen.

Det här är helt nya saker som talar om för Maria att Anna fått tillbaka lite energi. Maria vet vad som tyder på positiva förändringar i dotterns liv.

Att mäta förändring

Målet understryker positiva förändringar. Dessa och de beteenden som är tecken på klientens ökande förmåga att ta kommandot över sitt liv ligger högre på skalan. Vi vill därför veta om Maria ser de beteenden hon beskrivit som förändringar i rätt riktning. Här betyder 10 på skalan att målet är uppnått.

Maria ombads att skatta sin upplevelse av Annas nuvarande situation. På en skala från 0 till 10 (där 0 betyder den värsta situationen någonsin och 10 betyder att problemen är lösta och målet uppnått) placerar Maria sig på 1. I jämförelse med Annas situation när utredningen öppnades för sex månader sedan, tycker Maria att det finns tecken på en liten rörelse uppåt den sista tiden efter det att hon själv tagit över ansvaret.

För att fastställa rörelsen framåt är det bra att ha signaler om hur nästa lilla steg i rätt riktning skulle kunna se ut. Det skulle, på ett konkret sätt, säga både oss och Maria vad vi behöver hålla utkik efter härnäst för att veta att förändringen fortsätter. Alla görs uppmärksamma på när och hur förändringarna sker och därmed förstärks de fungerande lösningarna.

Ytterligare ett steg på skalan, säger Maria, är när Anna börjar glömma sin förre detta pojkvän.

"Hur kommer det att visa sig?" undrar vi. "Jo, Anna kommer inte att gråta varenda gång hans namn nämns." Vi vill höra mer konkret om denna framtida skillnad: "Vad kommer hon att göra i stället?" "Hon kommer att gå ut, komma ut ur sitt rum och vara med familjen och börja prata om skolan", svarar Maria.

Vi undrar om inte prat om skolan är ett alltför stort steg just nu. Vi frågar Maria vad hon tycker. Maria håller med om detta och tillägger att ett litet steg i rätt riktning skulle vara att Anna tillbringar mer tid med familjen utanför sitt mörka rum.

Det är viktigt att definiera förändring i termer av någonting positivt som faktiskt händer när problemet börjar försvinna. Genom att skifta fokus från problemen till förändring blir det lättare för klienten och utredaren att se konkreta framsteg vilket i sin tur minskar risken för att missa förändringstecken.

Maria vår samarbetspartner

Det är bara genom Maria som vi kan få reda på Annas tillstånd. Maria verkar också vara den som har lyckats påverka situationen i rätt riktning. Vi tror att vårt accepterande av Annas godkännande av Maria som ansvarig också kan öka chanserna till ett bättre samarbete med Anna i framtiden. Vi vill därför veta mer om Marias förmåga och kompetens. Kan hon fortsätta att hjälpa sin dotter? Känner hon själv sin egen förmåga?

Vi frågar Maria hur hon förklarar förändringen i Annas beteende och inställning. Maria känner att detta steg i rätt riktning beror på att hon, Maria, har tagit över från de professionella behandlarna och låter Anna hålla sin egen takt. Vi tror att detta behöver undersökas ytterligare då Maria för övrigt känner sig hjälplös och uppgiven. Vi undrar hur det kan komma sig att hon, trots allt, lyckats hitta styrkan att hjälpa Anna på detta sätt? Maria vet inte, det var bara ett beslut hon tog.

Hur klarade hon av att ta ett sådant beslut och genomföra det?

"Jag har alltid varit stark", säger hon.

Känner någon annan till hennes styrka?

"Mina barn vet och litar på mig", säger Maria med övertygelse.

"Var hittar du denna inre styrka i sådana svåra situationer istället för att bara ge upp?"

Maria vet inte, men berättar för oss, att denna styrka alltid har varit en del av henne. Hennes äldsta dotter, Viveka, kanske har fler tydliga svar. Viveka beskrivs av Maria som en mycket mogen och kompetent person. Tove instämmer i denna beskrivning.

I samarbete med Maria skapar vi en ny bild av familjens verklighet där styrka, kompetens och förändring får mer och mer plats vid sidan om de problem som finns.

I slutet av samtalet bekräftar vi vår förståelse för oron för dottern, och för svårigheterna att hitta rätt sätt att hjälpa henne. Vi berömmar hennes ansträngningar där många andra har misslyckats. Resultatet märks tydligt. För första gången på länge har det skett en positiv förändring i Annas tillstånd. Vi kan inte låta bli att undra

3. På en skala från noll till tio

över källan till hennes styrka. Vi föreslår att Viveka följer med vid nästa samtal för att hjälpa oss fortsätta undersöka de förändringar som har börjat ske.

Efteråt

Tove skattar nu att hon står på 6 på informationsskalan. För att gå vidare behöver hon höra att förändringarna fortsätter och att Viveka beskriver Anna på samma sätt som Maria.

Tre samtal och sex veckor senare beskriver Maria och Viveka att Anna mår mycket bättre. Hon har inga fler hysteriska utbrott och har gjort en trevlig resa till Stockholm tillsammans med Viveka. Hon träffar vänner både hemma och ute på stan, träffar före detta pojkvännen utan att bryta samman, samt uttrycker en önskan om att återvända till skolan.

Med detta placerar sig Tove på 8 på informationsskalan. Om situationen är densamma om en månad känner hon sig färdig att avsluta utredningen och med bedömningen att problemet är på god väg att lösas med moderns hjälp. Tove vill även erbjuda Maria möjlighet till uppföljningssamtal om behov finns.

En månad senare ställer vi en ny skalfråga till Maria och Viveka angående Annas tillstånd. Maria placerar dottern på 5, systemen placerar henne på 6-7. De positiva förändringarna har fortsatt och på en säkerhetsskala (där 10 står för att de är helt säkra på att förändringarna kommer att fortsätta) står båda på 10.

Utredningen är avslutad. Maria är erbjuden möjligheten att träffa socialarbetaren när hon känner att hon behöver tala med henne. Två månader senare informerar Maria Tove att Anna gått tillbaka till skolan efter att själv ha initierat en kontakt med skolkuratoren.

Marias uppfattning om utredningsarbetet

Vi frågade Maria om hennes uppfattning om på vilket sätt vi hade eller inte hade varit till hjälp för henne under utredningen.

En konsekvens av att lita till Marias resurser och kunskap är att hon då också blir expert på de tillvägagångssätt/förhållningssätt som varit till hjälp för hennes dotter. Denna information är mycket viktig för oss i vår strävan att bemöta våra klienter på ett respektfullt sätt under utredningen och samtidigt förstärka deras egen förmåga att hantera livets svårigheter.

På en skala från 0 till 10 där 10 denna gång står för att hon fick den hjälp hon behövde, säger Maria att hon står på 10. Vad som gjorde en skillnad för henne var framför allt vår förståelse för hennes problem, samtidigt som vi kunde stödja henne i sitt beslut att själv hjälpa Anna. Vi trodde på hennes förmåga och vi hjälpte henne se att Anna faktiskt blev bättre, vilket gav henne hopp när allt såg hopplöst ut, och kraft att fortsätta stödja Anna.

Sammanfattning

Ambitionen här har varit att beskriva ett av många sätt att använda utredningstiden till att stimulera förändring, samtidigt som vi får den information vi behöver för att göra en bedömning. Detta präglas av ett synsätt som fokuserar på klientens resurser och utifrån vår erfarenhet upplevs detta av klienten som respektfullt och hoppin- givande.

Maria och Annas historia har tidigare engagerat många profes- sionella behandlare och har färgats av uppgivenhet, maktlöshet och en vägran från Annas sida till samarbete. Vi har funnit det lämpligt att i sådana situationer använda ett synsätt som tror på människors potential och förmåga att hantera sina liv.

Våra antaganden om Annas situation var följande:

Vi uppfattade Maria som en omsorgsfull mor som var engagerad i att hitta sätt att hjälpa sin dotter.

Vi sökte från början efter positiva beskrivningar vid sidan av de negativa som erbjöds.

När undantagen blev tydliga förstärktes vår tro på Marias kom- petens att ta hand om Anna. Det som saknades var Marias tro på sig själv. Om vi kunde visa Maria att vi hade konkreta och

3. På en skala från noll till tio

tydliga tecken på hennes förmåga, skulle hon börja känna sig mer självsäker i sin roll.

Vi ansåg Maria vara den "verkliga experten" på sin dotter. Framför allt eftersom hon faktiskt har lyckats åstadkomma en förändring i Annas situation för första gången på länge. Vi accepterade därför Marias lösning att säga upp all experthjälp (inklusive oss själva) och själv ta hand om sin dotter.

Vi undersökte, belyste och uppmuntrade de förslag som Maria och Viveka hade som gjorde en positiv skillnad i Annas situation. Vi föreslog inga lösningar själva.

Med skalans hjälp kunde vi och Maria få reda på konkreta förändringar i Annas situation.

Maria fick tillbaka hopp och blev stärkt av sina egna fungerande lösningar.

Vi kunde gradera informationen på en skala vilket gjorde det lättare för oss att veta när vi hade tillräcklig information för att göra en bedömning och avsluta utredningen. Därmed kortades utredningstiden ner.

Jag vill avsluta med ett citat av Insoo Kim Berg:

"Kom alltid ihåg att du utgör en viktig skillnad med varje utbyte av ord, möte eller kontakt du har med din klient. Du utgör en viktig skillnad i någons liv..." (Berg, 1991).

Noter

1. Författaren representerar "Projektet för lösningsfokuserade utredningsarbete" i Lund. De övriga medarbetarna är: Nina Bergfors, Inger Fröman, Gunnila Jonsson, Gerd Mellander, Tuula Ryttilahti, Yvonne Svedman, Anneli Svegard, Lena Winslow.

4. Nu vet vi vad vi är bra på

- om familjebedömningar i lösningsfokuserat perspektiv

Martin Söderquist

Inledning och bakgrund

Att göra familjerelationsbedömningar och arbeta resursorienterat är en utmaning på flera plan. För det första är inte pratet i första hand barns hemmaplan utan barn leker och är icke-verbala, vilket ställer speciella krav på bedömaren att vara flexibel och kreativ. När det gäller tonåringar är dessa i och för sig mer verbala, men i utredningssituationen är de oftast inte så talföra, alternativt förbannade. För det andra är oftast inte bedömningen familjens idé, utan något som mer eller mindre tvingats på familjen. Det ställer krav på bedömaren att vara strukturerad och tydlig. För det tredje innehåller inte den lösningsfokuserade modellen några begrepp för att göra traditionella bedömningar. Det ställer krav på bedömaren att integrera det lösningsfokuserade förhållningssättet med andra modeller till en fungerande kombination.

Allt detta kan verka övermäktigt men är också en lockande utmaning.

Under flera års tid arbetade jag och mina kollegor inom Barn- och ungdomspsykiatri i Malmö med att försöka hitta en modell för familjeutredning som på olika sätt integrerade alla ovan nämnda utmaningar och krav. Tankarna och idéerna i detta kapitel bygger på detta arbete. Fallbeskrivningen senare i artikeln beskriver det utredningsarbete jag och min kollega Bertil Ekstedt gjorde tillsammans på socialtjänstens uppdrag. Vid detta tillfälle var vi privat verksamma bägge två.

Att vi överhuvudtaget började detta metodutvecklingsarbete bottnade i ett missnöje med det sätt att utreda som vid den tiden var det vanliga inom barn- och ungdomspsykiatri; individuella

samtal med föräldrar, testning av barnet och ibland familjesamtal eller familjeaktiviteter.

Det första vi blev intresserade av var att använda barns naturliga sätt att uttrycka sig genom lek i våra bedömningsmöten med familjen. De flesta familjeterapimodeller använder verbal interaktion, det vill säga sammankomsterna går ut på att prata om problem, konflikter, mönster, mål och lösningar. Detta exkluderar barnen som i sådana möten har svårt att hänga med i eller följa samtalet, vilket medför att de tappar intresset efter en stund. Deras eventuella försök att delta ses ofta som störande moment i vuxensamtalet. Leken är där-emot barns naturliga sätt att uttrycka sig. När detta respekteras och integreras i samtal och möten, kommer barns kreativitet att bli viktiga bidrag till både bedömningar och i behandlingar.

Vi fick kontakt med Steve Harvey, som inspirerade oss, och som vi under några års tid kom att samarbeta med (Söderquist, 1997). Steves modell, som han kallar Dynamic Play Therapy (Harvey, 1990; 1994), gav oss en del verktyg för vårt utredningsarbete både vad gäller aktiviteter/lekar och idéer för själva relationsbedömningen.

Steve är dans- och lekterapeut från USA och fokuserar på barns och föräldrars relation. Lekarna bygger oftast på barnets initiativ och Steve involverar aktivt föräldrarna i lekarna. Steve skiljer sig därigenom från många andra amerikanska dansterapeuter genom sitt familje- och relationssynsätt. Andra amerikanska dansterapeuter arbetar mer individuellt med barnen och deras rörelseutveckling. Är föräldrarna närvarande är det mer som observatörer.

Med utgångspunkt i anknytningsteorin (Bowlby, 1994; Broberg, 2004) menar Steve att mönstret av intima familjerelationer skapas genom en hela tiden pågående icke-verbal expressiv process. I funktionella familjer är denna process naturlig och omedveten. Processen består av observerbara icke-verbala expressiva beteenden hos och mellan familjemedlemmar och familjemedlemmarnas interna representationer av dessa interaktiva beteenden.

Enligt Steve är den kreativa förmågan viktig. Han menar:

4. Nu vet vi vad vi är bra på

- att alla har förmågan, men förmågan varierar utifrån olika situationer
- att den är en kombination av kognitiva, motivationella och affektiva element relaterade till varandra, så att förändring i ett element skapar förändringar i de andra
- att den kan ses i yttre beteende och påverkar interna personliga sociala upplevelser
- att den kan stimuleras, få näring och förändras genom "expressive art therapy".

Målet för Dynamic Play Therapy är att hjälpa klienter att generera, identifiera och utveckla sin personliga och interpersonella kreativitet, det vill säga få in mer kreativitet i klientens/familjens dagliga interaktioner. I denna terapiform integreras därför rörelser, dramatisk lek, konst och video i de terapeutiska sessionerna.

Två begrepp är basala i Steves modell; *känslomässigt samspel* ("attunement") och *expressiv drivande kraft* ("expressive momentum"). Med känslomässigt samspel menas att relationen mellan barn och förälder utmärks av närhet, ömsesidighet och samordning. Detta märks i lekarna genom att förälder och barn har roligt, den gemensamma aktiviteten väcker positiva, glada känslor hos bägge och förälder/barn är närvarande med varandra och gör lekarna gemensamt. Motsatsen är när förälder och barn är i varsitt universum, leker varsin lek utan kontakt med varandra och därmed inte har roligt tillsammans.

Med expressiv drivande kraft menas att leken utvecklas vidare. Idéer och fantasier leder till nya idéer och fantasier och tillsammans utvecklar barn och förälder lekarna i ibland oväntade riktningar. I välfungerande familjer finns grunden och möjligheten till att låta fantasin och kreativiteten flöda och därmed tillsammans utveckla lekarna vidare och samtidigt ha roligt. Motsatsen är när leken avstannar, inte utvecklas vidare, inga nya idéer eller fantasier tillförs och av leken blir därmed inget.

När bedömningar görs av barns och föräldrars lekinteraktion

observeras också hur leken fullföljs; slutförs leken, avbryts den av störande moment eller slutar leken i kaos?

Det vi framför allt fann användbart i utredningsarbetet var att barn och föräldrars gemensamma interaktion i lekarna hjälpte oss bedömare att tydligare se deras positiva och fungerande relation. Det var helt enkelt lättare än i vanliga prat-samtal där problem, föräldrars oförmåga och konflikter oftare kom i fokus. Det var också så vi motiverade vår önskan att ha leksessioner ingående i utredningen. "Vi utredare vill gärna och behöver se det som fungerar i er relation och det är lättast och tydligast om ni tillsammans gör något roligt."

Nästa område vi ville utforska och integrera med våra övriga idéer var ytterligare begrepp för interaktionsbedömningar. I de olika familjeterapimodeller (Carter & McGoldrick, 1989; Gurman & Kniskern, 1981; Hansson & Sundelin, 1995) vi var utbildade i fanns olika begrepp som till exempel "insnärjd" och "frikopplad", men vi ville ha mindre patologiska och mer konstruktiva begrepp. Dessa finns i salutogenes (Antonovsky, 1991), resilience (Claezon, 1996; 2004) och Marte Meo (Aarts, 1992; 1995; Hedenbro och Wirtberg, 2000). Salutogenes betonar och fokuserar de friska och hälsobringande faktorerna i människors liv. Resilience-begreppet står för den motståndskraft och förmåga till återhämtning vi alla har i varierande utsträckning. Marte Meo är ett pedagogiskt sätt att stödja och hjälpa föräldrar att stödja sina barn. Vi fann att modellen var mycket användbar i vårt sätt att tänka; utredning som ett stöd och en förändringsmöjlighet, utredning som dubbel kartläggning – det som är problem och det som fungerar i familjen. Marte Meo var till stor hjälp när det gällde att uppmärksamma och fokusera de fungerande interaktionerna i barn-föräldrelationen och på så sätt garantera att utredningen inte bara fokuserar det svåra och det icke-fungerande.

Marte Meo betyder av egen kraft och modellen är ett sätt att överföra kunskap till föräldrar och ge dem möjlighet att stödja sina barn i deras utveckling. Maria Aarts, som är grundare av modellen, brukar säga att Marte Meo inte är en utrednings- eller behandlings-

4. Nu vet vi vad vi är bra på

modell i sig utan ett bra komplement till andra modeller. Modellen är liksom Dynamic Play Therapy normativ och uttrycker tydligt vad som är utmärkande för bra relationer och vad som är bra och stödjande föräldrabeteende.

I Marte Meo används videoinspelningar av naturliga samspels-situationer som utgångspunkt för detaljanalys av stödjande kommunikation. Dessa sekvenser av goda stunder identifieras och visas för föräldrarna. Detta ger föräldrarna möjlighet att känna sig lyckade och ger dem viktig feedback till fortsatt stödjande beteende.

Nästa område vi ville integrera var användandet av video i utredningsarbetet. Detta ställde till det för oss. Vi hade många dubier och var mycket tveksamma – banden kunde kanske användas mot familjen, risk för att videobanden visades i domstolen utan att vi som var ansvariga för bedömningen var närvarande etcetera.

För min del blev ett samtal med dr. Carl-Göran Svedin avgörande (Svedin, personlig kommunikation). Han menade nämligen att användandet av video var bra för rättsäkerheten. I domstolen kan bedömningar och beslut göras, motiveras och förklaras utifrån observerbara beteenden och inte bara bygga på tolkningar från en expert.

Sedan tidigare var vi vana vid att använda video, framför allt i handledningssammanhang. Vi började alltmer använda videosekvenser för föräldrar som ett sätt att förtydliga och klargöra, men framförallt för att ge barn och föräldrar en chans att verkligen tydligt se exempel på det bra och fungerande i interaktionerna. Vi fann att detta var mycket uppskattat och till stort stöd och hjälp för familjerna. Trots tvånget, trots eländet och problemen fick familjerna feedback på något som de trots allt gjorde bra och som det var möjligt att bygga vidare på. Vid ett tillfälle sa jag till en pappa, att hans interaktion med sonen var bra för sonen. Jag pekade på att fadern lyckades leka samtidigt som han benämnde och pratade med pojken om det de gjorde. Fadern blev mycket berörd, började gråta och sa att det hade aldrig någon sagt till honom.

Grundläggande idéer

I vårt arbete fann vi att några idéer om utredningsarbete var mer användbara och värdefulla än andra: deltagande samarbete, naturliga sammanhang, att kombinera modeller och kontinuerlig feedback.

Deltagande samarbete. Det kanske viktigaste i familjeterapisamtal är att familjemedlemmarna har en känsla av att någon lyssnar på dem, att alla räknas som viktiga och att de känner att samarbetet med terapeuten fungerar. Det är också viktigt att terapeuten bjuder in dem att beskriva sina mål för samtalet, likaväl som deras mål för livet på längre sikt (de Shazer, 1994; 1997; Berg & Kelly, 2000). När man samarbetar med tvångsklienter är det speciellt viktigt att formulera mål för samtal och kontakt. Att invitera familjen på detta sätt innebär starten på ett samarbete och kan också medföra att utredningen/bedömningen blir en förändringsmöjlighet (Törngren, 1995). "Signs of Safety" (se kapitel 6) är en konsekvent, respektfull och mycket användbar modell för att göra utredningar med familjer som är tvingade till en utredning och innebär också en möjlighet för familjen att få viktig feedback.

Naturliga sammanhang. En utredning är "påtvingad" familjen av socialtjänsten och det kan medföra att föräldrarna känner sig tvingade, hotade, överkörda och utan möjlighet att påverka sin egen situation. Utredningen är ett stort ingrepp i familjens liv och detta behöver respekteras, samtidigt som barnens bästa och deras säkerhet måste utredas och garanteras. Att under utredningen möta familjen i för dem kända miljöer, som till exempel i hemmet, kan var en trygghet som betyder mycket, samtidigt som utredaren får se familjen i sin vanliga miljö. För att göra den främmande utredningssituationen så naturlig som möjligt är det bra att man träffas både i familjens hem och på utredarens kontor. Utredningen bör också vara kort, snabb och effektiv. Detta för att inte familjen ska behöva vänta för länge på "domen". En utredning är inte heller en naturlig situation för små barn och de ska inte behöva medverka mer än nödvändigt samt att de deltar i aktiviteter och samtal tillsammans

med föräldrarna. Som familjerelationsutredare behöver jag se barn och föräldrar tillsammans (Berg & Steiner, 2003; Wilson, 2001.)

Kombinera modeller. Verbala samtal är inte mindre barns naturligaste sätt att interagera och det gäller även i hög utsträckning äldre barn. För vuxna är det inte naturligt att leka och göra aktiviteter (Söderquist, 1997). Som utredare behöver jag se barn-föräldrainteraktionen i bägge sammanhangen. Av dessa anledningar brukar jag träffa familjerna både i deras hem och på mottagningen i olika aktiviteter – strukturerade och ostrukturerade.

Kontinuerlig feedback. En utredning som påtvingas familjen kan vara förödmjukande upplevelse, men respektfullt genomförd kan den bli en positiv och till och med givande erfarenhet. Det ger familjen en chans att diskutera saker som de inte talat om tidigare och göra saker tillsammans om de inte gjort på åratals. Familjen kan också få viktig feedback från personer utanför familjen. För att öka chansen till att det blir till hjälp för familjen, brukar vi sluta varje samtal eller aktivitet med en sammanfattning som innehåller komplimanger och bekräftelser till alla familjemedlemmar (de Shazer, 1994; 1997; Korman & Söderquist, 1994; Söderquist, 1995; 2003). För tydlighetens och öppenhetens skull är det bra att kombinera detta med videoåtergivning av korta interaktionsavsnitt med fokus på för barnen viktiga och välfungerande barn-föräldrainteraktioner. Jag brukar även lova familjerna att de slipper överraskningar i sista samtalet, när vi ska diskutera min skriftliga utredning som ska skickas till socialtjänsten. Allt som kommer att finnas med i denna utredning måste ha diskuterats och framförts i tidigare samtal och möten.

Uppläggning

Alla ärenden och alla familjer är unika, liksom alla frågor som socialsekreterarna vill ha svar på i familjebedömningen. Den övergripande strukturen, förhållningssättet och bemötandet för våra utredningar är lösningsfokuserad och de modeller vi använder för själva bedömningarna är: strukturell och strategisk familjeterapi, Dynamic Play Therapy och Marte Meo.

Första samtalet

Syftet med detta första samtal är att göra en sammanhangsmarkering (Olson & Petitt, 1995) eller i lösningsfokuserade termer; skapa ett gemensamt projekt (de Shazer, 1994; 1997; Berg & Kelly, 2000; Korman, 1997) och diskutera uppdraget. Jag föredrar att alla inblandade (socialsekreterare, föräldrar, barn och utredare) deltar i detta samtal som innehåller klargörande om anledning till utredning, syftet med utredningen, vilka frågor som ska besvaras, socialsekreterares och familjens mål med utredningen och planering av upplägget. Mycket av detta har redan socialsekreteraren gått igenom med familjen, men för tydlighetens skull är det bra att göra detta gemensamt. En viktig fråga att gemensamt diskutera är: "Hur kommer vi att veta att utredningen och bedömningen blev användbar för familjen respektive socialsekreteraren?"

Familjesamtal

Målet med detta är att låta familjemedlemmarna uttrycka sin uppfattning om familjens problem (kortfattat), resurser och mål. Min erfarenhet är att familjens kompetens och egna mål ofta glöms bort i utredningsprocessen, vilket är djupt orättvist mot familjen.

Familjelek

När jag gör en familjebedömning är jag intresserad av hur familjemedlemmarna beskriver sina relationer, men jag litar ännu mer på vad jag ser dem göra i interaktion med varandra. Det är svårare att låtsas beteenden än att komma med verbala lögnar. Genom att invitera föräldrar och barn till gemensam lek, ger jag dem en chans att göra något roligt tillsammans och det är lättare för mig att även se de välfungerande sidorna av deras relation. Det är också min förklaring när jag introducerar familjelekarna. Inspirerad av Dynamic Play Therapy (Harvey, 1990; 1994), Art Therapy (Schaefer & Carey, 1994), Satirs familjeskulptur (Satir, 1967) och Jim Wilsons arbetssätt (Wilson, 2001) föreslår jag att föräldrar och barn tillsammans leker

4. Nu vet vi vad vi är bra på

vanliga barnlekar som; Fri lek, Följa John, Passera hinder och Vara sammanbundna, Svänga bilder och Historia om djur (Söderquist, 1996). Ibland föreslår jag familjen att göra en familjeskulptur eller en familjemålning. Det vanliga är att jag gör dels en leksession och dels en återgivningssession.

Familjeaktiviteter

Syftet med hembesök är att möta familjemedlemmarna i sin naturliga hemmiljö. Jag och mina kollegor brukar förbereda hembesöket genom att be familjemedlemmarna fundera ut en strukturerad samt en ostrukturerad gemensam aktivitet som de vet att de alla tycker om och vet att de kan handskas med. De flesta familjer väljer att baka, laga mat eller olika sorters spel. Liksom familjeleken blir hembesöket ett tillfälle samt en återgivningssession.

Gemensam sammanfattning

Syftet med denna är att tillsammans sammanfatta och gå igenom den skriftliga utredning som ska lämnas till socialtjänsten. Det är viktigt att allt som står i denna rapport har diskuterats i tidigare samtal och att familjen fått feedback och videoåtergivningar kontinuerligt vid olika samtal och möten. När vi kommer fram till den sammanfattande sessionen ska det inte komma några överraskningar. Föräldrar och socialsekreterare deltar i denna session, som är fokuserad på den skriftliga utredningen. Vid denna tidpunkt är intyget ett utkast – familjen kan korrigera om vi missförstått något eller gjort något misstag och de kan göra tillägg till vår skrivning. Däremot kan familjen inte ändra vår bedömning – den är inte förhandlingsbar.

Bedömning

Vi videoinspelar alla våra möten med familjen och gör genomgången av sessionerna oberoende av varandra. Oftast leder jag familjesamtalen och familjelekarna och min kollega Bertil gör hembesöken. Det första samtalet har vi tillsammans. Vi jämför inte våra bedömningar

förrän det är tid att skriva intyget. Genom att använda olika modeller och olika sammanhang vill vi skapa dubbla perspektiv och därmed försöker vi undvika att låsa oss i ett enda sätt att se på familjen.

När vi gör bedömningarna är det främst tre typer av föräldrabarninteraktioner vi studerar:

- Fungerande interaktioner
- Interaktioner som är tecken på att fungerande interaktion är under utveckling
- Interaktioner som visar oss att föräldrar och barn behöver träna mer för att deras relation ska fungera på ett tillfredsställande sätt för barnen.

”Nu vet vi vad vi är bra på och vad vi behöver träna på – vi har ju sett det på video”

Jag och min kollega Bertil fick en förfrågan från socialtjänsten om vi kunde göra en familjerelationsbedömning som gällde en familj med två föräldrar; Chris och Tom och deras sex barn. Alla barnen hade varit placerade i familjehem i flera år och föräldrarna hade fått hem fyra av sina barn – de ville nu att de två yngsta också skulle få komma hem. Socialsekreterarna var mycket tveksamma eftersom familjen haft enorma problem genom åren – drogmissbruk, barnen tvångsomhändertagna och placerade i familjehem, ekonomiska problem och rapporter om misstänkta sexuella övergrepp. Socialtjänsten ville att vi skulle bedöma om det var möjligt och säkert för de två yngsta barnen att återvända hem samt också bedöma vilken hjälp och vilket stöd föräldrarna behövde i så fall. Den följande beskrivningen fokuseras på samarbetet med familjen. Vi hade också sessioner med familjehemmen men dessa beskrivs inte här.

Dag 1

Första samtalet

Närvarande är föräldrarna, socialsekreterarna och vi utredare. Jag och Bertil visste inget om familjen i förväg, förutom de ovannämnda frågorna från socialtjänsten. Vi ville starta utan några förhandsidéer om familjen. I samtalet diskuterar vi familjens bakgrund och anledningen till utredningen. Socialsekreterarna har talat med föräldrarna tidigare om detta, men vi vill göra det igen för att undvika missförstånd och se till att vårt uppdrag är klart och tydligt.

Om utredningen blir användbar för socialsekreterarna har de fått svar på några av sina frågor och funderingar; är det möjligt för barnen att flytta hem, vilka risker som finns för barnen i så fall och vilken hjälp behöver föräldrarna i så fall? Chris och Tom uttrycker sin önskan om att bli en hel familj, att alla bor tillsammans och de säger att de är redo för detta. Deras önskan är att vi som utredare kommer fram en bedömning av dem som tillräckligt bra föräldrar.

Vi presenterar våra idéer om upplägget av vår utredning – att kombinera samtal, lek och aktiviteter, vilket gör det lättare för oss att se och höra familjens resurser, kompetens och välfungerande delar. Våra idéer om upplägget accepteras av både föräldrar och socialsekreterare. Vi avslutar denna första del med att planera och boka in tider för olika möten.

Familjesamtal 1. Resurs och kompetenssamtal

Efter en kort paus träffar vi Chris och Tom med deras två yngsta, Hans och Greta, båda i mellanstadieåldern, och har ett samtal som fokuserar på det alla är bra på. Vi ger alla fyra 15 minuter vardera att berätta vad de är bra på och få feedback från de andra. Tom blir den som börjar och han beskriver sig själv som en man som står för det han säger. De andra lägger till att han är en fantastisk fader, som säger nej när det behövs och som ger mycket stöd till andra i familjen. Tom och barnen säger att Chris alltid finns för dem när det behövs och alla fyra är överens om att Chris är duktig på att organisera och att hon vet vad som är bra för barnen. Barnen kan inte riktigt beskriva sig själva förutom vad de är duktiga på i skolan, men deras föräldrar har inga problem med att berätta vad barnen är bra på. Hans beskrivs som en pojke som är lugn, tyst och med god kontroll över sig själv. Han står stadigt med bäge fötter på marken. Greta är hjälpsam, envis, omtänksam om andra och klok. Chris och Tom tror att andra i familjens nätverk skulle säga att de är engagerade, kämpar för sin familj och inte ger upp trots alla problem samt att de kompletterar varandra.

I feedbacken som vi utredare avslutar samtalet med säger vi till Hans att vi ser honom som en modig pojke som klarar att se till att saker blir bra för honom och till Greta säger vi att hon är en klok flicka som tänker igenom saker mycket noga. Vi ger tillbaka till föräldrarna att vi ser dem respektera sina barn och hur förenade de är som föräldrar.

Våra övriga reflektioner efter samtalet var att det blev en trevlig session. I början var barnen tveksamma, blyga och tysta men de blev

mer och mer engagerade och pratsamma. Alla familjemedlemmar hade en massa gott att säga om varandra. Vi hade i förväg sagt att vi som utredare skulle fokusera på det som fungerade mellan barn och föräldrar och det som överhuvudtaget fungerade i familjen. Genom vårt sätt att starta utredningsarbetet, visade vi familjen att vi gjorde det vi sagt att vi skulle göra.

Familjelek

Efter lunch träffas vi för gemensam familjelek. Sessionen delas in i två delar; Familjemålning (Harvey, 1990; 1994) och Familjeskulptur (Satir, 1967). Jag föreslår familjen – Chris, Tom och alla sex barnen – att tillsammans göra en stor målning av sina hus, ett hus vardera, på ett stort gemensamt papper. Det tar lite tid för familjen att komma igång och frågan kommer också: "Ska vi rita huset vi bor i eller det vi skulle vilja bo i." Jag gör då ett tillägg: "Ni kan rita ert drömhus om ni vill." Hela familjen arbetar med sina målningar på ett mycket samlat och koncentrerat sätt. De håller på nästan en timme med denna målning. I början arbetar var och en tyst för sig själv, men efter ett tag börjar de prata med varandra, fråga varandra om den andres hus och jämföra varandras målningar. När alla har målat sina hus, ber jag familjen rita hur man tar sig mellan husen. "Hur kommer man till varandra? Rita dit vägar, stigar, gångar etcetera." Jag ber också familjemedlemmarna att välja olika färger på sina vägar eller stigar. När de är färdiga är barnen mycket nöjda med familjemålningen – det blev en hel by och den var mycket fin. Föräldrarnas tycker att det kändes skönt att de var överens, lekte tillsammans och att de koordinerade sina vägar mellan de olika husen.

Min roll i denna uppgift var observatörens. Jag tittade efter interaktioner mellan familjemedlemmarna som upprepades tre gånger eller fler. Jag såg hur föräldrarna lyckades koncentrera sig på sina egna hus och samtidigt klarade av att uppmärksamma och bekräfta sina barn. Flera gånger förklarade föräldrarna olika saker för barnen och bägge lyckades uppmärksamma och hjälpa barnen vidare i målningen när någon av dem körde fast.

Min feedback till familjen efter denna aktivitet blir: "Jag är mycket imponerad av hur ni klarade att koncentrera er en hel timme med denna målning, hur fint och lätt ni samarbetade och hur följsamt ni pratade och bemötte varandra samtidigt som ni jobbade."

Nästa del i familjeleken är att göra en familjeskulptur och jag introducerar denna genom att be barnen hjälpa sina föräldrar att göra en mycket svår uppgift. Alla barnen säger att de gärna gör det. Jag ber då föräldrarna att beskriva sin familj metaforiskt; i en bild/skulptur och utan ord. Chris och Tom tycker det är mycket svårt, men efter en liten stund börjar de tänka på en bild/skulptur som representerar målorientering, att inte ge upp och att hålla ihop. Alla familjemedlemmarna är med i skulpturen, de ligger och sitter på golvet i en gemensam familjeskulptur och de verkar tycka det är riktigt kul. När jag föreslår att vi avslutar och pratar lite om det vi gjort händer något intressant. Alla reser sig upp, den äldre brodern tar tag i sin syster, Hans ställer sig nära Tom och Chris tar tag i Greta som hamnade en bit ifrån de andra och håller om henne. Plötsligt har familjen gjort en ny skulptur och min fråga blir: "Vad gjorde ni nu – en ny skulptur?" Alla i familjen tittar på varandra och Chris säger spontant: "Det är vår drömfamilj – att vi är nära varandra och tillsammans."

Min feedback blir: "Spontant gjorde ni er drömfamiljskulptur, jag föreslog inte er detta, och jag såg tydligt hur ni alla samarbetade."

Mina reflektioner efteråt handlar om att det är mycket trevligt att se familjer i gemensamma aktiviteter och lekar de uppskattar. På kort tid kan man som observatör uppmärksamma massor av funktionella och välfungerade interaktionssevenser som kan vara svåra att fånga i vanliga verbala samtal. Man kan också observera beteendesevenser som repeteras gång på gång, vilket säger något om kommunikationsmönstret i familjen. Tom, Chris och barnen visade flera fina exempel på fungerande interaktion – föräldrarnas "split vision"- förmåga, handskandet av situationer när någon fastnade i sin målning och många exempel på samarbete.

Dag 2 – några dagar senare

Familjeaktiviteter (hembesök)

Bertil har bett familjen att i förväg diskutera och välja två aktiviteter – en strukturerad och en ostrukturerad – som de vill göra tillsammans när vi kommer hem till dem. De har valt att spela Yatzy och laga lunch tillsammans. Interaktionerna mellan familjemedlemmarna är i mångt och mycket desamma som tidigare, men några skillnader finns: Chris och Tom säger att de är medvetna om att det är viktigt för Hans och Greta att de som föräldrar bekräftar och når fram till barnen. I aktiviteterna är detta uppenbart – föräldrarna bemöter barnen på olika sätt utifrån deras individuella behov. I några sekvenser glömmer eller missar föräldrarna något av barnen eller så väntar de lite för länge på att barnet ska ta ett initiativ. När Bertil och föräldrarna går igenom videosekvenser kommenterar Chris och Tom att de hörde barnens frågor, men inte visste vad de skulle säga och att några av barnens frågor var lite smärtsamma och tuffa för dem.

Bertil's feedback fokuserar på vikten av att bekräfta barnen, vilket föräldrarna gör mycket, men också att det är föräldrarnas ansvar att ta initiativ för att lägga till en god ton i interaktionen barn/förälder.

Senare samma dag kommer de andra barnen hem från sina skolor och familjen bestämmer sig för att tillsammans gå igenom barnens "Min första bok." Hela familjen är mycket engagerade, lyssnar på varandra och väntar på sin tur. I några sekvenser har föräldrarna svårt att ge utrymme för alla barnen och bekräfta var och en. Med tanke på att barnen är många är detta inte så svårt att förstå. Chris och Toms reflektioner i samband med videoåtergivningen är: "Vi försöker att se och bekräfta alla barnen, men ibland kan man inte bekräfta alla samtidigt och ibland gör vi något med ett barn för att undvika konflikter mellan några andra av barnen."

Dag 3 – någon vecka senare

Familjeaktiviteter med Hans, Greta och deras familjehem (hembesök).

Dag 4 – ytterligare någon vecka senare Familjesamtal 2. Framtidssession (hembesök)

Chris, Tom, Hans och Greta är hemma när jag kommer och jag introducerar en framtidsfråga: "Tänk er tre år framåt i tiden, ni är tre år äldre och ni är alla nöjda med era liv. Hur är det då?" Hans och Greta kan inte säga var de bor någonstans, men båda har bilder och idéer av sig själva som tre år äldre. Hans säger: "Jag har lärt mig mer saker, jag har mer läxor i skolan och dom gör jag." Greta säger: "Jag känner mig mer vuxen, jag är inte rädd för saker och jag säger ifrån till andra vad jag vill och vad jag inte vill." Chris och Tom är överens om sina framtidsbilder: "Vi är en hel och mogen familj, vi är en normal familj och våra barn är självsäkra och självständiga. Vi har inga allvarliga konflikter i familjen och barnen hjälper varandra och har roligt tillsammans."

Jag följer upp familjen beskrivningar genom min nästa fråga: "Vad är det som gör att ni är säkra på att ni kommer att lyckas?" Chris och Tom svarar att de har mognat som föräldrar, de arbetar gemensamt, hjälper varandra och de arbetar hårt för att skapa en trevlig familj. De säger att de är öppna och tar emot hjälp och råd från andra. Chris och Tom ger flera konkreta exempel på hur de gör när missförstånd och konflikter uppstår i familjen.

Efter denna framtidsbild ber jag barnen att göra något själva – de behöver inte vara med längre eftersom jag ska prata med föräldrarna om vuxensaker. I förväg har jag förberett några 1-10 skalor för att utvärdera föräldraförmågor. Inspiration till detta har jag hämtat från bl. a. Kari Killén Heap (Killén Heap, 1991; Bentovim & Bingley Miller, 2002) och sedan kombinerat med mitt vanliga sätt att använda skalor i samtal (Söderquist, 1995; 2003; Suskin-Holmqvist, 1998). De föräldraförmågor jag valt ut är:

- Stimulera och aktivera barn i aktiviteter och göra saker tillsammans
- Stabilitet som person
- Bekräfta barn som en viktig person i sig
- Social stabilitet

4. Nu vet vi vad vi är bra på

- Tillåta barn att visa känslor
- Förmåga att acceptera gott och ont

Chris och Tom är högt på alla skalorna (mellan 8 och 10) och jag följer upp alla deras skalsvar genom att be dem beskriva konkreta situationer, som talar om för dem att de är där de är på skalan. De beskriver situationer där de lyckas lyssna på barnen, hur de bekräftar sina barn. Framförallt är de stolta över att de lyckas samarbeta och nästan alltid ge barnen tydliga och samma budskap. De är mycket väl medvetna om att det kommer att ske många förändringar framöver vilket innebär många utmaningar för dem, men de säger: "Vi är beredda nu."

Min feedback blir: "Ni är mycket väl medvetna om problemen och ni är bredda att anta alla de utmaningar som kommer. Ni tänker kämpa för er familj och jag tycker ni har några mycket bra idéer om hur ni ska uppfostra era barn. Ni är också öppna för förslag, idéer och hjälp."

Jag tror det är av vitalt intresse att låta familjen tala om sin framtid – de ska ju leva i denna framtid. För mig som utredare är det viktigt att få höra om de visioner och bilder av framtiden som finns i familjen. Denna aspekt av utredningen glöms ibland bort eller tas helt enkelt inte med. Det är orättvist mot familjen – familjemedlemmarna är inte bara sina problematiska historier utan också sina hoppfulla framtider. Att bli tillfrågad om framtiden, att vända och vrida och beskriva så konkret som möjligt är samtidigt terapeutiskt. Det kan inge hopp och peka ut en riktning för nästa steg mot en önskvärd framtid.

Den andra delen av sessionen – att föräldrarna bedömer sig själva som föräldrar är också mycket viktig. Genom att lyssna utan att ifrågasätta, genom att höra föräldrarna beskriva konkreta och detaljerade situationer där deras föräldrabeteende är i centrum, kan jag få en uppfattning om hur realistiska de är och om de betar sig som de säger att de gör. Samtidigt är det terapeutiskt att sätta ord på det man tänker och gör och kunna få feedback på detta.

Dag 5 – ytterligare någon vecka senare

Gemensam sammanfattning

Socialsekreterare och föräldrar är närvarande när vi presenterar vårt första utkast till intyg. Som tidigare nämnts måste allt som står i intyget ha diskuterats i tidigare samtal, familjen kan lägga till eller korrigera om något är fel men de kan ej ändra vår bedömning. Vi presenterar vår bedömning och Chris och Tom säger att de känner igen allt som står i intyget. De lägger till att de är imponerade, de tycker utredningen är mycket ambitiös och mycket detaljerad. Socialsekreterarna håller med om det. I korthet bekräftar vår bedömning föräldrarna som tillräckligt bra föräldrar som har förmåga att stödja och bekräfta sina barn. Med tanke på omständigheterna; att barnen varit placerade många år i familjehem, många barn i familjen, konflikter mellan biologisk familj och familjehem är återvändandet till den biologiska familjen en ömtålig process som man måste handskas varsamt med. Om socialtjänsten bestämmer sig för att starta denna hemflytt, rekommenderar vi någon form av strukturerat och övervakat samarbete mellan alla vuxna runt barnen. Vi rekommenderar också föräldrarna att ha någon form av stödsystem för att handskas med sin stora familj som kommer att bli tvungen till många förändringar och anpassningar framöver.

Chris och Tom avslutar detta gemensamma samtal med att säga: "Nu vet vi vad vi är bra på och vad vi behöver träna på. Ni berättade för oss och vi har sett det på video."

Responsen och feedbacken från Chris, Tom och socialsekreterarna var en viktig bekräftelse. Vi tyckte vi hade gjort en utredning i samarbete med familjen och samtidigt kunnat besvara de flesta av socialtjänstens frågor på ett konkret och detaljerat sätt.

Två år senare

På två år har vi inte hört något från varken familjen eller socialtjänsten och därför bestämmer jag mig för att göra en uppföljningsintervju. Jag ringer Chris och Tom och de tycker det är en bra idé. De vill

4. Nu vet vi vad vi är bra på

träffa oss och berätta om vad som hänt sedan vi gjorde utredningen och framförallt berätta om sina erfarenheter av utredningen för oss och för andra. När jag bestämmer tid med dem, förstår jag att alla barnen bor hemma.

På väg hem till familjen känner jag mig nyfiken på hur de klarade av sin situation, hur de har det för tillfället och vad de kommer ihåg från våra möten för två år sedan. När jag kommer hem till dem möter jag några av barnen i dörröppningen och de verkar känna igen mig och påminner mig om "Min första bok" och när vi "målade drömhuset".

Vi har kommit överens om att videoinspela intervjun. Hela intervjun är på mer än en timme och följande är delar av denna uppföljningsintervju.

Alla bor tillsammans

Martin: Vi har inte träffats på två år. Hur har ni det idag?

Chris: Ganska bra med tanke på omständigheterna. (Chris berättar om en släktings dödsfall och Toms vistelse på sjukhus.) Mycket känslomässigt för vår familj, men nu är det ganska OK.

M: För två år sedan bodde alla era barn inte hemma!

Tom: Jag kan stå ut med mycket. Min och vår största dröm var att ha alla våra barn hemma och nu är de det.

M: Det var det ni önskade mest av allt.

T: Och bli av med socialsekreterarna när vi var tillsammans allihop igen. Vi har ingen kontakt med socialsekreterarna längre.

M: Ni lyckades!

...

M: Våra utredningssamtal handlade mest om två av era barn. Hur är det med dem idag?

C: Vi hade stora konflikter med det äldsta barnet (Greta) första halvåret om att ha en plats i familjen.

T: I nästan ett halvt år.

C: Vi har alltid sagt att det är tillåtet och bra för barnen att ha självförtroende och uttrycka det man vill.

M: Bra att de gjorde det!

T: Greta pratade om familjehemmet hela tiden.

C: Vi lyckades stoppa det. Hon var en del av vår familj och hon hade sin plats och roll.

M: Ni arbetade hårt i ett halvår. Vad hände sedan?

C: Vi kom närmare varandra. Vi byggde vår relation steg för steg. När Greta varit i konflikt med Tom kom hon till mig och vi kunde alla lugna ner oss. Idag har vi en bra relation. När det gäller Hans så sa jag till honom att jag väntar på att du ska bli arg på mig – det är din rättighet. Ett år senare, när Hans var i bråk med Tom och blev riktigt arg, sa Hans att mamma har sagt att jag har lov att bli arg och förbannad. Jag tyckte att det var fint att Hans tog sin plats och kämpade för sig.

T: Det var OK för mig – det var bra han blev arg. Jag lyssnade på honom, hörde vad han sa och det var helt OK. Det var egentligen bra för både honom och mig. Idag har han inga problem med att säga ifrån vad han vill.

M: Han säger ifrån nuförtiden. Bra!

Vi älskar våra barn

M: Under dessa två år har ni kämpat mot myndigheterna. Hur klarade och orkade ni det och vad fick er att fortsätta?

C: Vårt mål var att ha alla barnen hemma och vi lyckades.

M: Hur gjorde ni det?

C: Vi älskar våra barn och vi får kärlek tillbaka.

T: Socialsekreterarna sa att de skulle respektera och följa det ni skrev i intyget, men Socialnämnden brydde sig inte om detta. Trots detta lyckade vi överklaga till Länsrätten.

M: Det kunde ha blivit en katastrof för er men ni gav inte upp?

T: Ert intyg hjälpte oss mycket.

C: Vi vann i domstolen på grund av vår envishet. Vi hade gjort vad vi kunde, vi hade försökt samarbeta med socialsekreterarna och med andra . .

M: Ni gav inte upp?

4. Nu vet vi vad vi är bra på

T: Det som verkligen gör mig förbannad är när någon säger: "Du kan inte". För helvete – låt mig försöka!

M: Det blev en utmaning.

Minnen från utredningssamtalen

M. Vad kommer ni ihåg från våra utredningssamtal?

C: Vi pratar om det ibland. Barnen kommer ihåg "Min första bok" – samtalet som du hörde när du kom. Mitt starkaste minne är när vi målade våra drömhushus.

T: Jag kommer ihåg när vi förberedde lunchen. Jag ville att allt skulle vara perfekt.

M: Naturligtvis. Ni blev ju utredda.

T: Du och Bertil var så lugna och avslappnade och något hände med mig: "Låt det bli som det blir – jag kan bara vara mig själv", tänkte jag för mig själv och sen slappnade jag av. Samma sak hände när vi skulle spela ett spel. Jag kunde inte låta bli att bli irriterad, men jag tänkte "De får acceptera mig som jag är" och allt blev ju bra.

C: Våra drömhushus – jag tror ni förväntade er konflikter ...

M: Det löste ni mycket bra.

C. Ni blev imponerade!

M. Ja, ni var många runt bordet och samarbetade fantastiskt.

C: Jag var mest imponerad av Hans och Gretas drömhushus. Det blev en bekräftelse på att de var trygga med oss och tillhörde vår familj.

(Martin berättar om sitt starkaste minne från utredningssamtalen – den spontana familjeskulpturen som familjen gjorde när vi skulle avsluta skulpturdelen av familjeleken.)

Regelbundna familjemöten

Senare i intervjun berättar Chris och Tom om sina familjemöten de har när någon i familjen vill detta. De har ritualiserat ett sätt att ha dessa möten och de tycker att mötena är mycket viktiga för dem som familj. De kommer att fortsätta med dessa möten många år framöver.

Råd till andra familjer

M: Vilka råd vill ni ge till andra familjer som hamnar i samma situation som ni var i?

C: Ge inte upp! Även om det är tufft, så får man sin belöning till slut. Det är värt det.

T: Vi vill hjälpa andra. Vi har mycket många erfarenheter och vi har lärt oss mycket. Framför allt: Fortsätt kämpa!

T: En annan sak är viktig. Kolla socialsekreterarna så att de gör sitt jobb.

M: Acceptera inte utan att kolla upp? Se till att ni får information?

T: Se till att få information om era rättigheter och skyldigheter. Jag gjorde det.

M: Det är viktigt att veta.

T: Man måste vara informerad – om inte har man ingen chans.

Råd till socialarbetare

M: Era råd till utredare och socialarbetare?

C: Lyssna på de biologiska föräldrarna. De kan ha rätt. Jag tycker också att det är viktigt att familjehemmen respekterar och samarbetar med de biologiska föräldrarna.

T: Ni två (Martin och Bertil) var neutrala och byggde på samarbete med oss. Det är så det ska gå till. Tidigare när vi blivit utredda, har utredarna haft sina åsikter klara i förväg. Vi var dömda på förhand, redan innan vi träffat utredarna. Jag tycker också att det ska vara så få socialarbetare som möjligt. Det är svårt att börja om från början varje gång.

M: Att inte ha information i förväg. Det är viktigt för Bertil och mig. Vi vill träffa personerna först och börja samarbeta från scratch innan vi får information om eller läser om personerna ifråga.

T: Våra samtal var lugna och avslappnade – jag uppskattade det.

C: Vi var motiverade och gjorde vårt bästa. Om barn- och ungdomspsykiatri inte är involverad – se till att de blir det!

M: För att få en "second opinion"?

C: Ja, och också få stöd när socialarbetarna inte kan göra detta.

Reflektioner

Familjen är en hel familj igen och föräldrarna fortsatte kämpa och lyckades. Deras syn på utredningen som en viktig erfarenhet, övertygar mig om att en utredning också är en terapeutisk förändringsmöjlighet – om man gör den varsamt. Att prata, göra, leka och få feedback både verbalt och med hjälp av video öppnar upp möjligheter att göra förändringar. Att få bekräftelse på vad man är bra på och lyckas med, och samtidigt få feedback genom videoåtergivning på vad man behöver träna mer på, kan vara mycket användbart för familjen.

Avslutande reflektioner

Jag kan se många fördelar med den presenterade modellen, men kan inte blunda för en del svårigheter som också är förknippade med detta sätt att utreda.

För att börja med svårigheterna:

Videon. För utredaren är det framförallt viktigt att vara mycket varsam med videofeedbacken. Videon är ett mycket mäktigt verktyg i dessa sammanhang. Använt varsamt och med mycket respekt för familjen är det ett mycket bra verktyg. Framförallt är det viktigt att bara visa mycket korta videosekvenser. Om man visar för långa försvinner möjligheten att vara precis i feedbacken och risken är att problem och icke-konstruktiva sekvenser tar upp för mycket utrymme och styr samtal och feedback.

Ingen standardiserad modell. En annan svårighet är att modellen kräver mycket erfarenhet av utredaren. Att inte ha färdiga formulär eller en färdig struktur innebär att utredaren behöver kunna flera arbetssätt, ha erfarenhet och förmåga att kombinera flera modeller. Utredaren måste kunna improvisera och vara flexibel.

Föräldrar som säger nej. De flesta utredningar innehåller mer eller mindre tvång. Den presenterade modellen bygger på att familjen trots tvånget kan tänka sig att delta i både samtal och aktiviteter, liksom att kunna tänka sig att utredarna kommer hem till familjen.

Min erfarenhet är att de allra flesta familjer gör det om de får vettiga förklaringar. Av 20 tillfrågade familjer i Lekprojektet (Söderquist, 1996) genomförde vi leksessioner i alla familjer utom en. Överlag var föräldrarna till en början förvånade men tyckte efteråt att det varit givande. Barnen uppskattade till fullo leksessionen och ville fortsätta längre än både föräldrar och utredare. Väger föräldrar är modellen inte genomförbar.

När det gäller fördelarna och vinsterna med modellen ser jag flera sådana:

Effektiv och kort, men ändå över tid. Att träffa familjen i olika sammanhang och över tid gör det möjligt för utredaren att uppmärksamma hur familjen svarar an på feedback och annan påverkan. Vi har kommit fram till att det oftast bara behövs sex till sju sessioner/samtal för att som utredare ha användbar och tillräcklig information för att göra en vettig och ordentlig bedömning. Vår modell är effektiv och tar inte så mycket av varken familjens eller utredarnas tid.

Barnens medverkan väsentlig men minimal. Utredningen handlar om barnen, men dessa behöver bara vara involverade i så naturliga situationer som möjligt. Modellen ger framförallt information om hur barnen interagerar med sina föräldrar och andra vuxna. Vi behöver inte träffa barnen individuellt.

Kombination av modeller ger rättsäkerhet. Vi har också kommit fram till att det inte räcker att göra bara en del av utredningsmodellen. Det är kombinationen av olika modeller och olika perspektiv samt att dessa bygger på andra väl utarbetade modeller som borgar för att bedömningen och utredningen grundar sig på fakta och samarbete och inte på löst tyckande.

Både familjens och myndighetens utredning. Betoningen på samarbete ger familjen en känsla av delaktighet. I bästa fall kan utredningen av familjen upplevas som deras egen.

5. Sanningen, hela sanningen och inget annat än sanningen

Aviva Suskin-Holmqvist

Om dokumentation

Dokumentation inom socialtjänsten är lagstadgat enligt 11 kap. §5 och 6 SOL. Den är en hjälpmedel för beslutsfattarna vad gäller åtgärder. Den är även ett verktyg för utredaren att se om det gått bättre eller sämre för kända klienter. Dokumentationen skapar bättre rättssäkerhet för klienterna eftersom de tydligt kan läsa vad de olika besluten gällande deras liv grundas på. Som tjänsteman måste man kunna hänvisa till besluts- och bedömningsprocessen. Klienten kan därmed lättare överklaga ett beslut man inte godtar.

Dokumentationen är viktig för relationen mellan klienten och utredaren, eftersom det är utredarens berättelse om klienten. Klienten kommer för all framtid att delvis representeras av den historia som finns dokumenterad om honom/henne. Klienten svarar på utredarens frågor, beskriver händelser som utifrån hans egen uppfattning är relevanta. Utredaren skriver sedan ner sin tolkning av vad klienten har sagt. Detta skrivna dokument om saker som kan vara livsviktiga för klienten ska ytterligare tolkas av fler personer. Klienten själv får läsa sin livshistoria så som den uppfattas av andra, vilket inte alltid överensstämmer med hans egen uppfattning. Detta kan i värsta fall skapa hinder för ett framtida samarbete med utredaren.

När jag, tillsammans med olika utredare, har tittat på vad man dokumentat i utredningar, har vi märkt att huvuddelen har ägnats åt att klargöra och diagnostisera problemet. Till detta läggs en detaljerad beskrivning av de tidigare misslyckade försöken att lösa problemet. Vi har saknat en beskrivning av möjliga öppningar och resurser. Detta har lett till ett behov från vår sida att utveckla andra sätt att beskriva och dokumentera det som framkommit under utredningens gång.

Målet med dokumentet är att beskriva alla berörda parter s mål med utredningen, befintliga resurser som bidrar till mjligheten att uppnå detta mål och vad som ytterligare behövs för att uppnå målet/målen.

Dokumentation steg för steg

1) Vem avser utredningen och andra registeruppgifter*

Avseende: Pernilla X, 881111

Adress: Grönstigen, Grönköping

Vårdnadshavare/registerledare: Modern Ulla X.

Fader, ej vårdnadshavare: Arne Y.

2) Anledningen till utredningen

Hur kommer det sig att handläggaren öppnar en utredning om ett barns situation. Med andra ord vem är det som visar oro och varför?

Utredning jml 11 kap 1 § SoL inleddes efter att modern ansökt om hjälp för sin dotters beteende. En skriftlig anmälan från skolan inkommer, undertecknad av biträdande rektor. Skolan anser att Pernillas sociala situation inger allvarliga farhågor, då hon uppgett att hon vid flera tillfälle druckit alkohol i stora mängder. Dessutom har skolkamrater berättat att Pernilla har hotat dem.

3) Utredningens syfte

Vad är myndighetens mål med utredningen? För att göra en bedömning måste man kunna hänvisa till vad utredningen specifikt gäller. Det vill säga, vad är det man har velat ha svar på? Detta är syftet med utredningen och vad den insamlade informationen *borde* handla om.

Utredningens syfte är att utifrån en bedömning av Pernillas behov:

- utreda om socialtjänsten ska sätta in insatser riktade till modern så att hon kan uppleva att hon själv kan hantera sin dotters beteende.
- utreda om socialtjänsten anser att det finns behov att sätta in insatser riktade direkt till Pernilla.

* Uppgifterna i detta exempel är ändrade för att skydda klientens identitet.

5. Sanningen, hela sanningen och inget annat än sanningen

4) Klientens syn på problemet

Anledningen till utredningen representerar anmälarens definition av problemet. Det är lämpligt att även beskriva hur föräldrarna och eventuellt barnet (beror på åldern och verbal förmåga) ser på problemet. Tycker de att det över huvud taget finns ett problem?

I utredningens inledande fas anser Pernilla att hon inte har några bekymmer, som skulle innebära att hennes situation behöver utredas av socialtjänsten. Hon delar inte moderns uppfattning om att hennes beteende skulle utgöra ett problem.

Modern anser att Pernilla ställer till det genom sitt beteende och att det är Pernillas beteende som måste ändras

Fadern är ej vårdnadshavare. Utredaren fick ej tillstånd att ta kontakt med honom.

5) Andras syn på problemet

Eftersom vi ingår i ett socialt sammanhang finns det nästan alltid andra som har synpunkter om vår livssituation, i synnerhet när det är frågan om en minderårig. Det är egentligen positivt då det ökar möjligheter till att hitta fler resurser i familjens nätverk.

Skolan:

Biträdande rektor är bekymrad för att Pernilla hotat yngre elever, hon uppfattar Pernillas liv som kaotiskt.

Pernilla använder skolans dator för att surfa på porrsidor, personalen är oroliga för att hon ska knyta olämpliga kontakter via internet. Personalen anser att Pernilla har svårt att stå ut med längre relationer till vuxna och är som en liten flicka med stort behov av omhändertagande. Specialpedagogen är orolig för att Pernilla har uteblivit från både skola och praktik. Dessutom upplever hon modern som uppgiven och trött. Skolsköterskan är orolig för Pernillas psykiska mående. Hon kommer därför att remittera henne till BUP, utifrån att hon anser att Pernilla behöver bearbeta de övergrepp som hon berättat att hon tidigare utsatts för.

6) Klienternas mål

Vad vill klienterna uppnå som är relevant just till den här situationen? Har de drömmar och önskemål? Ligger dessa i linje med det myndigheten vill uppnå? Kan detta ge viktig information för bedömningen av deras förmåga att tillgodose barnets behov? Kan man till exempel visa på en förmåga att tänka utifrån barnets behov?

Initialt har Pernillas mål varit att slippa ha kontakt med socialförvaltningen. Under utredningens gång förändras hennes mål. Hon vill ha hjälp med att hitta ett eget boende, som inte är hos modern. Då tror hon att hon kan må bättre och få ordning på sitt liv. Pernilla vill även få möjlighet till utökad kontakt med sin far.

Modern vill att utredningen leder till att Pernilla inte dricker alkohol, väljer ett mer lämpligt umgänge, börjar passa tider, hålla löften samt sköter sin praktik. Hennes mål är helt definierade som beteendeförändring av Pernilla. Hon anser att hon har uttömt sina egna möjligheter.

7) Bakgrund

Vad vet vi om barnets situation som är *relevant* till just den här utredningen? Det är lätt hänt att man "för säkerhets skull" samlar in all möjlig information. Samlandet av information "för säkerhets skull" är väldigt tidskrävande och kan i värsta fall vara kränkande för klienten. Man gör det ofta utifrån en idé att det är fullt möjligt att skaffa objektiv information som kan ge en heltäckande bild av barnets liv. Det är lätt att glömma, att all information vi får som beskriver någons liv är beroende av både beskrivaren och mottagaren. När till exempel skolsköterskan säger att Pernilla behöver bearbeta övergreppen, gör hon en tolkning av vad Pernillas beteende står för, utan att Pernilla har explicit talat om det. Tolkningen kan stämma, men det är inga fakta.

Boende samt familjesituation:

Pernilla är skriven hos modern. Hon har en två år yngre bror som är skriven på samma adress. Hon har även två äldre syskon som inte längre bor hemma. Familjen kommer ursprungligen från Iran. Föräldrarna är skilda sedan några år tillbaka. Modern har polisanmält fadern för misshandel av henne och barnen. Fadern, som ej är vårdnadshavare, bor i en annan stad. Pernilla har sporadisk kontakt med sin far.

Enligt modern lever det ena äldre syskonet ett välfungerande liv. Det andra avtjänar ett fängelsestraff för narkotikabrott. Pernilla uppger att hon ser upp till denne broder. Lillebror är idag placerad enligt Socialtjänstlagen på en SIS-institution.

Pernilla och hennes yngre bror anmälde en nära vän till familjen för sexuella övergrepp 2001. Mannen dömdes av Tingsrätten till fängelse, men friades i Hovrätten.

Modern och Pernilla uppger att deras relation är mycket ansträngd på grund av moderns pågående relation till denne man.

5. Sanningen, hela sanningen och inget annat än sanningen

En månad efter öppnandet av utredningen placerades Pernilla i ett jourhem på moderns begäran.

Skola/framtid:

Pernilla går i nionde klass. Hon har anpassad studiegång där undervisning i basämnen vävas med praktik på en förskola.

Pernilla kommer ej att få betyg i något ämne. Själv ser hon fram emot höstterminen då hon kommer att läsa på gymnasieskolans individuella program.

I framtiden skulle hon vilja arbeta inom krogbranschen.

Fritid:

Pernilla har inga organiserade fritidsaktiviteter. Alla är överens om att hon har många kompisar och de är mycket viktiga för henne. Hon umgås med killar och tjejer som är i hennes egen ålder och äldre. Pernilla uppger att hon vid flera tillfällen druckit alkohol i stora mängder.

8) Vad har tidigare prövats

Det är alltid viktigt att ta reda på lösningar som tidigare prövats både av familjen och professionella. Skälet är att det kan vara klokt att göra mer av det som fungerar och undvika att göra om sådant som inte har fungerat.

Modern och Pernilla beskriver att modern har försökt sätta gränser för Pernilla genom att prata med henne och förklara varför det är viktigt att hon följer reglerna och sköter sin skolgång. Dessa samtal har inte gett effekt.

I den kommun familjen bodde tidigare inleddes en utredning samt genomfördes ett omedelbart omhändertagande efter anmälan om sexuella övergrepp. Pernilla påbörjade samtal på BUP och flyttade hem. Utredningen avslutades då man ansåg att BUP-kontakten räckte för att tillgodose Pernillas behov.

I nuvarande kommun avslutades en utredning ett år tidigare. Utredningen öppnades med anledning av skolas oro för Pernillas beteende. Vare sig Pernilla eller modern uttryckte något samtycke till att ta emot insatser från socialtjänsten och LVU-förhållanden bedömdes ej föreligga.

Under den nu pågående utredningen begärde åklagarmyndigheten yttrande från socialtjänsten då Pernilla misstänks för att ha hotat en annan flicka. Utredaren har rekommenderat behandling inom socialtjänsten.

9) Vad händer redan som är bra för barnet

Om man följer BBIC:s mall (se vidare kapitel 6), som täcker alla möjliga områden i ett barns livssituation, kan man välja de områden i mallen som man bedömer är relevanta för just detta barn. Det viktiga för bedömningen är att ta reda på vad som finns att bygga på. Många är oroliga över att om man fokuserar på det som fungerar kan man missa det som inte fungerar och därmed riskera att barnet far illa. Genom att ta reda på det som fungerar får man även reda på vad som fattas. Dessutom får man värdefull information om de resurser man kan bygga förändringar på. Samtidigt ger man föräldrarna möjlighet att se utredningen som något positivt. Därmed ökar chanserna att de blir mer samarbetsvilliga.

Det är viktigt att komma ihåg att klienterna själva kan ha idéer om vem som kan vara behjälpligt för att uppnå sina mål och därmed vara viktiga informationskällor angående resurser.

Både modern och Pernilla samarbetar bra med utredaren.

Modern tycker att det fungerar bättre mellan henne och Pernilla nu när hon bor i jourfamiljen. Pernilla har anpassat sig till de ramar som familjehemsföräldrarna kräver. Hon håller även kontakt med modern och de kan prata utan att bråka. Under utrednings gång har moderns mål ändrats något då hon gärna vill hitta sätt att hantera Pernillas beteende.

Pernilla trivs hos jourfamiljen och är överens med modern om att deras relation fungerar bättre nu när de inte bor tillsammans.

Praktikhandledaren berättar att Pernilla numera fungerar väl på sin praktikplats på en förskola: hon sköter arbetstiderna och arbetsuppgifterna på ett bra sätt.

Pernillas lärare anser att hon är en smart tjej som skulle kunna prestera väl studiemässigt.

Föräldrarna på jourhemmet beskriver Pernilla som samarbetsvillig, hon följer reglerna de sätter och fungerar bra i relation till andra i hemmet.

De professionella vuxna är överens om att Pernilla söker stöd när hon behöver det och pratar gärna med vuxna som hon har förtroende för.

Pernillas mål har förändrats under utredningstiden. Hon har förmått att formulera konkreta mål, som ger utrymme för socialtjänsten att arbeta med henne på frivillig bas. Pernilla vill i första hand se till att sköta skolan och hitta bra aktiviteter för sin fritid.

10) Vad behövs för att uppnå målet

Här läggs grunden för åtgärdsplan. Vi får svar på klienternas idéer om konkreta förändringar. Vi kan bedöma om vi anser, enligt vara normer, att dessa förändringar är viktiga för barnets välbefinnande. Vi kan ta ställning till huruvida vi anser att de har en realistisk syn på vad som kan krävas av barnet och sig själva.

En delfråga är vad som behöver hända för att de här förändringarna ska kunna ske vilket ger svar på de insatser som behövs.

Hela den här processen syftar till att hitta och stärka de resurser som redan finns runt omkring barnet. Här dokumenteras de resurser som bedömningen bygger på.

Pernilla anser att hon behöver bo någon annanstans än hemma och samtidigt få hjälp att må bättre. Helst vill hon bo hos sin far men om inte detta går för mamman är hon beredd att bo i familjehem. Hon är positiv till en individuell behandlingskontakt som instrument att hitta sätt att må bättre.

Moderns mål har tidigare helt och hållet avsett beteendeförändring hos Pernilla. Utifrån de positiva förändringar som skett under utredningstiden är hon positivt inställd till en placering av Pernilla i familjehem. Dessutom är hon intresserad av behandlingsinsatser som riktas både individuellt till Pernilla och till deras familj. Hon anser nu att hon behöver hjälp att lära sig hantera Pernillas beteende.

Skolan är överens med Pernilla och modern om verktygen för att hjälpa Pernilla fungera bättre.

11) Bedömning

Bedömningen ska vara en sammanfattning av allt som har förekommit. Kort och koncist. Tydligt och lättläst för alla.

Vissa nämnder vill att bedömningen ska stå först. Ju klarare och tydligare den är desto lättare är det för alla att följa resonemanget och slutsatserna och därmed förhoppningsvis godta förslaget.

Utredaren är av den uppfattningen att Pernillas behov av insatser är omfattande. Pernilla har stort behov av skydd, struktur och omhändertagande. Utredaren delar moderns och Pernillas uppfattning att Pernilla fortsätter att bo i ett kvalificerat familjehem samtidigt som de erbjuds familjeterapi och individuella samtal (för Pernilla). Behandlingen ska ha fokus på att hjälpa Pernilla till ett socialt accepterat be-

tende där all form av missbruk och kriminalitet är utesluten och istället hjälpa henne till en fungerande skolgång och fritidsaktiviteter.

Modern ska få hjälp med att lära sig hantera Pernillas beteende.

12) Förslag till beslut

Även om förslaget inte skulle godkännas av beslutsfattarna kan själva utredningsprocessen och dess skriftliga sigill, där familjens åsikter tas på allvar på ett respektfullt sätt och där deras samarbetsvilja i processen kommenteras, utgöra ett steg i rätt riktning för barnet och familjen. Det kan också fungera som bas för vidare positivt samarbete med socialtjänsten på frivillig basis!

Att jml 11 kap 1 § Socialtjänstlagen avsluta utredningen med att bevilja bistånd jml 4 kap 1 § Socialtjänstlagen i form av familjehem för Pernilla och insats genomförd av Familjeforum inom ramen för MFTC projektet. Projektet kommer att pågå under 12 månader.

Sammanfattning

Utredningen och dokumentation avslutades med detta och lämnades till alla berörda parter. Klienterna har godkänt bedömningen och nämnden har godtagit förslaget.

Dokumentationsmallen består i huvudsak av de tolv punkter jag gått igenom i detta kapitel. Tanken är att de olika punkterna ska fungera som stöd till utredaren under utredningstiden. Utredaren kan, genom att följa punkterna, lättare fokusera på målet för utredningen samt de positiva förändringar som har skett genom samarbetet under utredningen. Utredningen kommer att spegla den information utredaren har samlat in, med fokus på barnets/klientens behov av skydd och omvårdnad, de resurser som finns i barnet/klientens omgivning och det som behöver tillkomma för att uppnå myndighetens krav på vad som behövs för att tillgodose dessa behov. Klienterna kommer att ha lättare att förstå syftet med utredningen, känna delaktighet i bedömningsprocessen och hopp inför möjliga förändringar i framtiden.

6. Tecken på säkerhet

- Signs of Safety på svenska

Signs of Safety i barnavårdsarbetet

Andrew Turnell

Signs of safety (Tecken på säkerhet) är en metod för arbete med barn i behov av skydd som utvecklades av Andrew Turnell och Steve Edwards i samarbete med fler än 140 socialarbetare från västra Australien i ett aktionsforskningsprojekt mellan 1993 och 2000 (Turnell & Edwards, 1999; Turnell, 2004). Modellen används och vidareutvecklas idag inom barnavårdsorganisationer i USA, Kanada, Storbritannien, Sverige, Finland, Holland, Nya Zeeland och Japan. Tecken-på-säkerhetsmodellen utvecklades för att ta in förändringsskapande idéer och metoder från den lösningsfokuserade korttidsterapin (Berg och De Jong, 2003; de Shazer, 1994; de Shazer, 1997) från terapirummet in i barnavårdsutredningsarbetet. Tecken på säkerhet är en modell baserad på ett förhållningssätt som utgår från relationer, resurser och säkerhet i barnavårdsarbete, där man vidgar utredningen från risker till att även omfatta styrkor och tecken på säkerhet som man kan bygga vidare på för att stabilisera och stärka barnets och familjens situation.

Det finns mycket tankar och forskning som stöder uppfattningen att de bästa resultaten i arbetet med utsatta barn uppnår man, då det finns ett konstruktivt samarbete mellan de professionella och familjen och mellan de olika inblandade professionella (Cashmore, 2002; Department of Health, 1995; MacKinnon, 1998; Reder, Duncan & Grey, 1993; Trotter, 2002; Walsh, 1998). Många professionella är trots denna kunskap osäkra på hur de ska göra för att skapa ett samarbete med föräldrar och barn, där man misstänker eller konstaterat att barn far illa, samtidigt som man ska ta oron för vad barnet

utsätts för på största allvar. Tecken på säkerhetsmodellen innehåller metoder för utredning och bedömning som är utformade just för att hantera detta dilemma.

En annorlunda riskbedömning

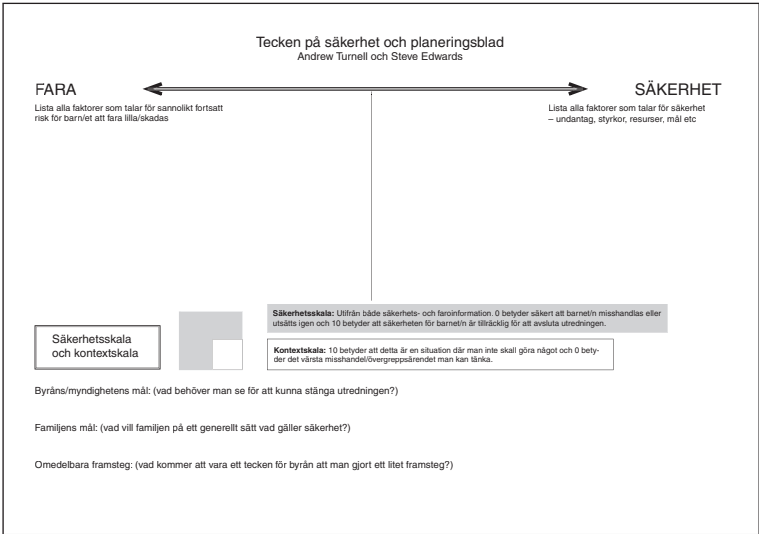
Hur man än ser på barnavårdsarbete är riskbedömningen utgångspunkten i det professionella arbetet. Så länge ett ärende är öppet måste riskbedömningen finnas med kontinuerligt hos de inblandade professionella, vare sig man har ett utrednings- eller ett behandlingsuppdrag.

Typiska bedömningar som man behöver göra:

- Är detta ärende så pass allvarligt så att jag måste göra en anmälan till socialtjänsten?
- Kan jag göra denna utredning själv eller bör jag ha med mig en kollega, kanske till och med koppla in polisen?
- Behöver barnet omedelbart omhändertas?
- Är de förändringar vi ser hos föräldrarna tillräckliga för att vi ska kunna återföra barnet till dem?
- Finns tillräcklig säkerhet i familjen så att vi kan avsluta ärendet?

Kärnan i den process där vi arbetar med tecken på säkerhet är en modell för riskbedömning och behandlingsplanering som är utformad för att vara så användbar och begriplig som möjligt – både för de professionella och familjen. Hela modellen bygger på idén att utredningen ska vara begriplig och meningsfull för alla inblandade, från det lilla barnet till domaren i länsrätten. Ett av de stora problemen inom barnavårdsutredningsarbete är att utredningsprocessen sker på de professionellas villkor, utifrån deras perspektiv, och att barnens, föräldrarnas och det privata nätverkets perspektiv kommer i andra hand. Då utredningen utgår från de professionellas perspektiv blir familjen alienerad och det försvårar möjligheten att skapa en samarbetsrelation mellan utredare och familj. Tecken på säkerhet

6. Tecken på säkerhet – Signs of Safety på svenska

är en modell som utformats för att göra utredningen tillsammans med familjen snarare än åt eller för dem.

Då professionella tänker riskfaktorer, är det oftast på riskfaktorer som negativa egenskaper och kännetecken som pekar på skadliga eller farliga beteenden. Denna begränsning gör riskbedömningar till ett oåterkalleligt problemmättat arbete och det är ett smalt och ensidigt sätt att tänka kring risker. Tecken på säkerhet är en modell som är till för att skapa en mer balanserad och allsidig bedömning av barnets framtida säkerhet. Den bygger på en noggrann undersökning av både relevanta negativa och positiva egenskaper som finns i familjen samt av vilka idéer som finns för att skapa säkerhet i framtiden. I sin enklaste form gör modellen och protokollet (se figur ovan samt bilaga 4) det möjligt för de professionella och för familjen att tillsammans fokusera på vad de är oroliga för (fara/skada) och vad som fungerar bra (styrkor/säkerhet) samt vad som behöver hända för att lösa den oro som finns (myndighetens och familjens mål).

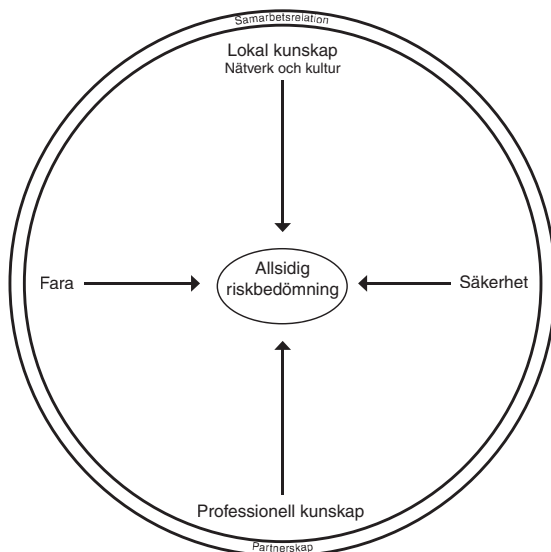
I allt utredningsarbete inom socialtjänsten ingår att göra en bedömning och att göra bedömningsprocessen så tydlig och begriplig som möjligt. Här gör vi det genom att använda en "säkerhetsskala"

mellan 0 och 10. Med hjälp av denna skala gör de professionella och familjemedlemmarna sina bedömningar av vad de anser om barnets säkerhet på en skala där 0 betyder att barnet helt säkert kommer att misshandlas igen och där 10 betyder att säkerheten är tillräcklig för att avsluta utredningen. Då man arbetar utifrån Tecken på säkerhetsmodellen ser man både tecken på fara, existerande resurser och förmågan att se och skapa en framtida säkerhet som avgörande faktorer eftersom alla dessa aspekter påverkar riskbedömningen.

Samtidigt som denna utredningsmodell tydligt fokuserar på styrkor och framtida säkerhet tar utredaren reda på och använder sig av "lokal" kunskap parallellt med professionell kunskap. Utredaren värderar båda typerna av kunskap och integrerar dem i bedömningsprocessen. Det här är det viktigaste i utvecklingen av ett utredningsarbete som ligger nära de erfarenheter och behov som de som arbetar inom socialtjänst och barnpsykiatri har. Att utredningen och utredaren kan fokusera på styrkor, resurser och framtida säkerhet är till stor del beroende av förmågan att få fram den lokala kunskapen hos klienterna under utredningens gång. Olika utvärderingar visar gång på gång att klienter som är föremål för barnavårdsutredningar är mer villiga att samarbeta med utredaren, då klienter upplever att de bemöts på ett balanserat sätt. Klienter upplever balans då utredaren är intresserad av såväl deras "goda" som deras "dåliga" sidor och av vad som behöver uppnås för framtiden, inte bara av det som fungerat dåligt tidigare (Cashmore, 2002; Dale, 2004; McCallum, 1995; MacKinnon, 1998; Teoh, Laffer, Parton and Turnell; Trotter, 2002).

Utredningsarbete beskrivs ofta som en process utformad för att skapa objektiv information och definitiva svar. I Tecken på säkerhet använder vi utredningen för att få till stånd en annorlunda, interaktionistisk kunskapssyn (de Shazer, 1997; Gergen, 1999). Figuren på nästa sida beskriver dessa tankegångar genom att låta innehållsaspekterna (fara, säkerhet, professionell och lokal kunskap) i utredningsuppgiften omfattas av "samarbetsrelationen" eller "partnerskapet". Detta understryker uppfattningen att utredningen sker inom

6. Tecken på säkerhet – *Signs of Safety* på svenska

det sammanhang som relationen mellan utredare och klient utgör. Detta relationsperspektiv antyder att åsikter och bedömningar har litet eller inget inflytande förrän de blir åskådliga inom en relation. Det är till exempel en sak för en professionell att förstå den dynamik som vanligen finns då det förekommer barnmisshandel, men det är inte förrän dessa uppfattningar kan få en mening för familjemedlemmarna, som de har någon verklig möjlighet att göra en skillnad. På samma sätt kan familjemedlemmar ha idéer om hur misshandeln ska upphöra, men det är inte förrän de professionella pratar med familjemedlemmarna om deras idéer som dessa kan användas för att göra en skillnad. För att de problem som föranledde en barnavård-utredning slutgiltigt ska lösas (bortsett från en permanent placering av barnet) så är det familjerna själva, snarare än de professionella, som noga måste tänka sig in i problemen och hur man ska komma genom dem. Utifrån detta tänkesätt är en utredningsmodell inte till för att man ska komma fram till det definitiva svaret, utan mer en hjälp att skapa ett sammanhang där alla inblandade (familjen och de professionella) kan arbeta tillsammans med problemet.

En socialarbetare med lång erfarenhet, Cherie Appelon, har ett

uttryck som stämmer väldigt bra med detta sätt att utreda. Cherie säger att för henne är en bra barnavårdsutredare någon som kan "upprätthålla en känsla av efterforskning i en svår situation". För att kunna använda Tecken på säkerhets-modellen på ett framgångsrikt sätt måste utredaren kunna upprätthålla ett förhållningssätt som bygger på att ställa frågor snarare än bestämma sig för att man vet svaren. Genom att ställa frågor och genom att se frågor som sitt främsta verktyg för påverkan gör utredaren det i högsta grad möjligt för klienten att medverka i utredningsarbetet och behandlingsplaneringen. Klientens svar kommer, vare sig de indikerar säkerhet eller risk, oundvikligen att fördjupa bedömningen och det betyder att de lösningar som skapas har större chans att passa och att användas.

Goda exempel i utredningsarbete

Ann Gardeström

Jag har arbetat i Spånga-Tensta som gruppchef på utredningsgruppen för barn och familj sedan 2001. Spånga-Tensta är en av 18 stadsdelar i Stockholms stad med ett invånarantal runt 33 000 fördelat på ett klassiskt miljonprogramsområde och på ett äldre villasamhälle.

När jag anställdes som chef var missnöjet med både den fysiska och psykiska arbetsmiljön stort och personalmötena präglades av motsättningar och krav på ledningen att genomföra förändringar. Det fanns från ledningshåll visioner om hur dessa skulle komma till stånd men lågt förtroende och dålig kommunikation mellan ledning och personal. Jag och min kollega på ungdomsgruppen hade ett stort arbete framför oss med att bygga upp gruppernas självkänsla. Att det trots allt gick bra berodde på att de nya som hade anställts höll ut och bildade en grundstomme som verkligen ville arbeta för att utredningar av utsatta barn och deras familjer skulle bli så bra som det bara var möjligt. Det har också funnits stöd från ledningshåll att utveckla metoder och att ge personalen möjligheter till utbildning och handledning i detta.

Hösten 2002 stötte vi på en inbjudan till ett tredagars seminarium med Andrew Turnell om *Signs of Safety*. Hela utredningsgruppen fick möjlighet att delta och det gjorde att vi vid hemkomsten började arbeta med modellen. Den gav en ingång i att arbeta lösningsinriktat och ändå fokusera på det som är problem vilket ju är en nödvändighet om man utreder anmälningar av barn som far illa. Modellen skapar en grund för samförstånd, delaktighet och partnerskap med familjer och fyllde ett stort behov i det svåra arbetet att närma sig föräldrar som har blivit eller känner sig anklagade för att inte ta väl hand om sina barn. Den skapar dessutom energi och gör det roligt att arbeta, vilket har varit en stor drivkraft i att vidareutveckla arbetet med barnavårdsutredningar. Personalomsättningen har minskat och alla är mer nöjda med sitt arbete. Vi har fått vidare träning av Andrew Turnell i att arbeta med modellen ytterligare tillfällen.

BBIC – Barns behov i centrum

Spånga-Tensta stadsdelsförvaltning har varit en av sju projektkommuner/-stadsdelar i Sverige som har varit med i BBIC-projektet sedan starten 1999 (Socialstyrelsen, 2004). BBIC står för "Barns behov i centrum" och är ett utvecklingsprojekt som Socialstyrelsen drog igång för att utveckla det sociala barnvårdsarbetet. Behovet av systematisering och ökat barnfokus är starka drivkrafter bakom projektet.

Först hösten 2001 gick utredningsgrupperna med i projektet. Personalen var till stora delar dåligt motiverad, till stor del för att det i den pressade arbetssituationen var tungt att börja arbeta på ett nytt sätt. För att implementera ett nytt arbetssätt i en organisation krävs god förankring hos dem ska utföra arbetet ("gräsrotsbyråkraten"). Så var knappast fallet här, utan projektet upplevdes som styrt uppifrån. Utredningarna som redan gjordes var ofta välskrivna och det var mycket arbete nedlagt på att samla in informationen som låg till grund för den slutliga skriftliga bedömningen och produkten. Däremot var den traditionella utredningsmodellen inte fokuserad på barnet som utreddes, utan berättade mycket om vad som hänt barnet och familjen i kronologisk ordning och vad som lett fram till nuvarande läge. Analysen saknades ofta och informationen om barnet var dåligt systematiserad. Barnet som person var ofta inte synliggjort. Även om man hade träffat barnet var barnet inte synligt i texten och det saknades en struktur för hur detta skulle se ut.¹

Vi tar idag emot ett stort antal studiebesök där man är intresserad av både BBIC och Signs of Safety och framförallt hur vi kombinerar dem.²

Föräldraförmåga

Föräldraförmåga, omsorgsförmåga, vad menar vi med det? Det är ord som i sig innehåller en värdering, att jag som tjänsteman har att bedöma någons förmåga att vara förälder.

– Att det finns objektiva förmågor som krävs för att få vara för-

älder och att dessa går att se och bedöma och att jag har den kompetens som krävs för att göra detta.

- Att bedömningen pågår i ett vakuum där mina personliga, privata värderingar och egenskaper inte påverkar skeendet.
- Att det går att utföra utifrån ett neutralt, vetenskapligt betraktande perspektiv.
- Att betydelsen av till exempel kön eller klass saknar relevans.

Det är lika svårt som att tala om barns behov, vad är barns behov rent objektivt? Så länge man håller sig till fysiska behov går det väl någorlunda, men behov av omsorg innebär något mer och vidare. Orden är inte befriade från värderingar. Som tjänstemän och företrädare för den myndighet som har ansvar för att utreda om barn far illa är dessa frågor väsentliga. Om man kan ställa frågorna till dem som ska utredas, kan vi få en dialog med dem som leder framåt. Det viktiga och svåra är att skapa en tydlig bild av vad just detta unika barn har för behov. Dessa behov ska sedan kopplas till barnets föräldrar och deras särskilda förmåga/oförmåga att tillgodose dessa. Dessutom ska det bli begripligt för dem.

Sedan vi började använda oss av ett lösningsinriktat förhållnings sätt i vårt utredningsarbete har vi haft mycket lättare att komma till tals med föräldrar om deras föräldraskap. Det är väl känt, men inte välkommet, att vi har rätt att lägga oss i familjens privata liv och rädslan att vi ska omhänderta barnen är stor. Med hjälp av modellen kan vi använda oss av vår makt på ett ödmjukt och respektfullt sätt. Genom att uppmärksamma både brister och resurser går det att hitta vägar framåt för de flesta. Vi är beroende av föräldrarnas samarbete och våra möjligheter att tränga oss på mot deras vilja är ju trots allt ganska små. De insatser som vi föreslår har ingen chans att verka för en förändring, om de inte är förankrade och uppkomna ur familjens egna mål. Det är på oss det hänger om det blir ett bra samarbete, föräldrar har rätt att vara hur krångliga som helst. Föräldrar och nätverk är det viktigaste för barn. De är de som kommer att finnas för barnen över tid och garantera deras uppväxtvillkor.

Riskerar man inte att tappa bort barnen om en situation uppstår där barns behov av skydd står i motsats till föräldrars rättigheter? Detta är den klassiska frågan i allt barnavårdsarbete. Risken är att man ställer barn och föräldrar mot varandra vilket inte leder framåt. Genom att vara tydliga med varför vi är tvungna att vara inblandade i en familjs liv, kan vi vara tydliga med de åtgärder vi behöver vidta. Vid behov av skydd kan en nätverksplacering vara möjlig för familjen att godta och mindre omtumlande för barnet. Det viktiga är att hela tiden koppla till det som står i "lådan", den fara eller risk som barnet är utsatt för, och hur samtliga inblandade kan agera för att den ska minska eller upphöra helt. BBIC:s utredningsstruktur och vårdplan visar tydligare (än den traditionella modellen) vad som behöver kompletteras eller förändras i barnets vardag, både vad gäller behov och föräldraförmågor. De allra flesta föräldrar som vi möter vill sina barns väl, men har tillfälligt tappat sin förmåga eller ork att göra detta på det bästa sättet för barnet.

Nuvarande arbetsmodell, en schematisk beskrivning

En anmälan kommer in till utredningsgruppen, handläggare utses och familjen och anmälaren bjuds in. Den som har hört barnet berätta (eller den som känner stor oro) berättar om sin oro och föräldrarna får en möjlighet att ställa frågor. När den som vill anmäla har fått berätta sin historia i lugn och ro och alla har fått ställa kompletterande frågor kan socialsekreterarna börja använda blädderblock eller whiteboard för att skriva upp tecken på fara och säkerhet. Man börjar med att formulera det som ska vara i "lådan", det som är orsak till att socialtjänsten är inblandad, så detaljerat som möjligt med direkt koppling till barnet. Exempelvis "Abdi har berättat för fröken på fritids att mamma slår honom med en pinne" eller "Linda har inga glasögon trots att hon behöver och hon har nästan aldrig med sig gymnastikkläder".

I vänsterspalten ställer man upp det som är riskfaktorer, det som oroar för övrigt, och alla inbjuds att lägga till saker där. I högerspalten ställs styrkor och säkerhet upp och alla uppmanas att bidra. En del

kan vara både fara och säkerhet och kan hamna på bägge sidorna, vilket socialsekreterarna diskuterar med familj och anmälare. Det är viktigt att alla får bidra, att det som skrivs ner är de ord som personen själv har formulerat eller att man är överens om formuleringen. Man letar aktivt efter säkerhetsfaktorer såsom släktingar eller vänner som kommer hem och träffar barnen eller som kan vara en resurs vid ett eventuellt skyddsbehov och tillfällig placering utanför hemmet. Socialarbetaren behöver arbeta mycket med att lyfta fram resurser för att få en balanserad bild och mer energi i arbetet med familjen genom att fråga om undantag. Ofta bidrar föräldrar med egen oro, till exempel att barnet är svårhanterligt hemma, utan att han eller hon behöver erkänna den faktiska händelsen just vid detta tillfälle. Det kommer ofta senare när man fortsätter att diskutera vad som behöver förändras och man har fått en mer tillitsfull relation: "Jag kanske tog lite hårt i honom, men han lyder mig aldrig, vad ska jag göra?"

På detta sätt lyfter man fram både resurser och brister utan att tappa fokus på det som ska utredas; det som är orsaken till att socialtjänsten är inblandad.

Man kan göra skalor över oro och beredskap och vilja till förändring, exempelvis: "Om 0 är katastrof och 10 är att all oro är borta, var befinner du dig som lärare just nu?" "Hur ser 10 ut? Målformulering?" "Vad är det som gör att du som lärare är på 5 och inte på 4?" "Vad skulle du behöva se för att du ska komma till 5,5?" Svaren på skalfrågorna resulterar i fler konkreta resurser till säkerhetssidan, men kan också ge ord åt farhågor som sätts upp på farosidan. De hjälper dessutom till att hitta konkreta mål.

Eller till familjen: "Om 0 är att socialtjänsten planerar att omhänderta ditt barn och 10 att socialtjänsten inte finns kvar i ert liv, var befinner du dig nu?" Vi kan åskådliggöra vår egen oro genom en skala som även kan användas för att visa på eventuell diskrepans mellan föräldrars oro och den egna. Skalfrågorna kan utvecklas i all oändlighet, de hjälper till att få en nyanserad och detaljerad beskrivning av anmälares oro och visar på en väg framåt. De inblandade

får berätta vad de behöver se för att få lite mer hopp och man får kunskap om vad som kan vara konstruktiva mål för de inblandade.

Vi fortsätter med att sätta upp mål med kontakten, vad socialtjänsten behöver veta eller se för att utredningen kan avslutas. Vad behöver anmälaren se för att oron ska minska? Vad vill föräldrarna? Detta blir till en utredningsplan och den kan man sedan i nästa möte med familjen arbeta vidare med. Tider bokas för möten med referenspersoner och vi är noga med att föräldrarna är delaktiga i vilka som bjuds in och att de, när de vill, är med och träffar personerna. Vi kopplar hela tiden tillbaka till "lådan" och syftet med utredningen, vad behöver vi veta för att kunna avsluta utredningen? Hur kan familjen övertyga socialtjänsten om att barnet är tillräckligt tryggt? Föräldrarna har ett tydligt ansvar för att delta i utredningen och ansvar för att förändra en dålig situation.

Vi bokar in tider för att träffa barnet tillsammans med någon av föräldrarna eller någon annan omsorgsperson. Allt detta utmynnar sedan i en säkerhetsplan för barnet, på kort eller lång sikt.

Allt som skrivs sparas och dokumenteras i journalanteckningar. Ofta görs en skriftlig sammanfattning av det som står på blädderblocket och skickas hem till familjen. Blädderblockspapperen följer med vid varje möte och man kan visa att man bockar av riskfaktor efter riskfaktor eller hittar nya. Man kan göra "risk och säkerhet" med föräldrar var för sig när de har anmält varandra. Barnen kan delta och bidra med det som är viktigt för dem. Vi gör ofta skalor med barn i form av "glad gubbe" och "ledsen gubbe".

Hur kombinerar vi BBIC med Signs of Safety?

När vi utreder ett barn använder vi behovstriangeln (se sidan 25) som utgångspunkt för vad som behöver utredas tillsammans med det som står i "lådan". Vi väljer ut aktuella behovsområden och föräldraförmågor att fokusera på. Triangeln kan användas i pedagogiskt syfte för att åskådliggöra för föräldrar vad en barnavårdsutredning är och vad den kan innehålla. Den kan också användas för att åskådliggöra

vad forskningen kommit fram till att barn behöver för att ha det tillräckligt tryggt och bra och för att utvecklas gynnsamt.

Genom att göra hela utredningsprocessen transparent för berörda parter har vi redan från början säkrat föräldrars delaktighet. Det är hela tiden tydligt vad vi utreder, varför vi utreder och hur vi går tillväga. Vi går tillbaka till föräldrarna och kontrollerar att det som vi formulerat är begripligt. Föräldrar inbjuds till alla referentsamtal, de uppmanas att bjuda med personer de känner stöd av och de är delaktiga i att formulera målen. Allt som skrivs ner har formulerats tillsammans med dem som är berörda och den slutliga produkten kommer inte som någon överraskning.

Delaktighet

Ett skäl till att vi lyckats så väl med att införa nya arbetssätt är en satsning i stadsdelen. Delaktighet finns inskrivet som generellt mål för hela stadsdelen i verksamhetsplaner och andra styrdokument. Det har skett en konkret satsning, där vi har kunnat hävda delaktighetsmålet för att få möjlighet rent ekonomiskt att utbilda hela arbetsgrupper i lösningsinriktat arbetssätt och Signs of Safety. En annan viktig framgångsfaktor har varit att en person är anställd i stadsdelen för att genomföra delaktighetsmålet vad gäller barn, ungdomar och deras föräldrar. Denna tjänst delas ekonomiskt och organisatoriskt av avdelningarna för Individ och Familj respektive Barn och Ungdom (=skola och förskola). Den innehas av en person som är besjälad av övertygelsen att föräldrars delaktighet i allt som rör barn är nyckeln till framgång och välmåga för barn. Detta har i sin tur bland annat lett till att vi har samlat en grupp intresserade för att hitta nya vägar för att förbättra samarbetet mellan skola/förskola och socialtjänst. Vi har haft ett tydligt lösningsinriktat perspektiv och utgått från att förändring tar tid, att vi måste ta små steg och stärka det som redan fungerar. Gruppens arbete har utmynnat i en "kurs" som vi har kallat "Limpan – från surdeg till limpa", där skolornas elevvårdsteam och de utredande socialsekreterarna från socialtjänsten samlas på neutral plats en halvdag för att delge varandra sina

respektive styrande regelverk vad gäller barn som behöver mer än andra eller väcker uppmärksamhet på något sätt. En oberoende samtalsledare leder samtalet och ett långsiktigt gemensamt mål är att komma fram till ett gemensamt handlingsprogram för anmälningssituationer. I samarbetet med några av stadsdelens skolor har vi nått ganska långt på vägen mot målet, men det är ett pågående mödosamt arbete att uppnå och upprätthålla goda samarbetsrelationer med vuxna runt barn med problem. Man inte får låta sig nedslås av tillfälliga motgångar.

Några goda exempel

En anmälan från skolan om
att ett barn utsätts för fysisk bestraffning

Denna modell har utarbetas av några av socialsekreterarna i min grupp utifrån ett upplevt missnöje med hur barn blir lyssnade på i anmälningssituationen. Vi vill även öka säkerheten för barnet och göra en säker bedömning av den akuta situationen.

En mycket vanlig anmälan från en skola i vår stadsdel är följande: ett barn gör något han/hon inte får eller har sönder/tappar bort någon ägodel. Läraren säger att han/hon måste ringa barnets förälder varpå barnet blir hysteriskt och skriker att "pappa/mamma slår mig om du berättar det". Sen följer en berättelse om hur barnet får utstå fysiska bestraffningar när det gör något fel. Läraren berättar detta för sin rektor som ringer till socialtjänsten. Vi lägger tillsammans upp en strategi för ett anmälningsmöte som skapar bästa möjliga samarbetsrelation med barnets föräldrar. Ibland är det ett barn som skolan redan tidigare känt någon form av oro för men inte alltid.

Två handläggare utses omedelbart om det är en situation där skolan faktiskt inte vågar släppa hem barnet, det har kanske berättat om väldigt mycket våld och/eller har tydliga märken efter slag. Då måste ett möte bokas samma dag. Det vanliga är dock att vi kan bestämma en dag för ett möte så snart som möjligt men inte samma dag. Skolan avvaktar med att berätta för föräldrarna vad barnet har sagt men ringer till föräldrarna samma dag som mötet är bokat. De

säger att något allvarligt har inträffat så de måste komma till skolan samma dag, samt att socialtjänsten kommer att närvara vid mötet.

1. Socialsekreterarna träffar barnet och den som barnet har berättat för innan mötet med föräldrarna. De får barnets berättelse och de kan berätta för barnet vad som ska hända sedan. De frågar också barnet om sådant som fungerar bra i familjen, vad de gör tillsammans som är roligt till exempel. Barnet går tillbaka till klassrummet eller fritids.

2. Socialsekreterarna träffar sedan föräldrarna, som är chockade och kränkta, men som också inser allvaret. Vid detta möte är den som barnet har berättat för samt rektor med. Rektor berättar om sitt ansvar som skolledare att informera socialtjänsten när man får information från barn som på något sätt kan vara tecken på att barnet inte har det bra. Vidare berättar rektor att skolan inte gör någon egen värdering av barnets berättelse utan är skyldig att överlåta bedömningen på socialtjänsten. Socialsekreterarna berättar för föräldrarna att de har träffat deras barn och vad barnet har berättat, de visar blädderblocksblad där barnets berättelse finns nedskriven eller ritad i korta drag med barnets egna ord och bilder. De ber sedan föräldrarna berätta om hur de ser på barnets berättelse. De anstränger sig att också förmedla de positiva saker om familjen och sin tillvaro som barnet har berättat.

3. Socialsekreterarna fortsätter samtalet med föräldrarna utan skolpersonal. De är noga med att bekräfta föräldrarnas utsatta läge, de beskriver utredningsprocessen kort och de gör, om de hinner, en uppställning över fara och säkerhet. De arbetar hårt för att hitta något som kan formuleras som ett mål för den fortsatta arbetsrelationen mellan familjen och socialtjänsten. En ny tid bokas med föräldrarna nästa dag eller så snart som möjligt.

Vi informerar föräldrarna om att socialtjänsten kan göra en polisanmälan om barnmisshandel och att det är vår avdelningschef som fattar beslut om att inte göra polisanmälan. Vid allvarlig misshandel fattar vi beslut om att göra en polisanmälan på en gång och berättar det för föräldrarna.

4. Socialsekreterarna träffar föräldrarna (fortfarande samma dag) tillsammans med barnet för att försäkra sig om hur familjen kommer att klara ut det hela när de kommer hem, hur vi kan känna oss säkra på att barnet inte utsätts för bestraffningar för att det berättat och hur barnet kan förstå situationen. Senast vid detta tillfälle görs bedömningen om barnet faktiskt kan gå hem eller om det bör bo någon annanstans tills vi är helt övertygade om att det inte kommer att utsättas för mera våld. Kontakt med arbetsledaren tas per telefon för att förankra och få hjälp med bedömningen.

5. Vid mötet nästa dag sammanställs en utredningsplan tillsammans med familjen där vi bokar in möten med familjen och andra viktiga personer så intensivt som möjligt. Vi formulerar tillsammans med familjen mål för vad som ska vara uppnått för att kontakten ska avslutas och hur alla ska veta när målet är uppnått.

6. Efter några månader eller vid utredningens slut bokas ett uppföljningsmöte med skolan och föräldrarna (samt barnet om det bedöms som lämpligt).

Detta är naturligtvis en schematisk beskrivning, men arbets sättet fungerar förvånansvärt väl och följer ramen. Signs of Safety ger gott stöd i att lyssna på föräldrars försvar och förnekanden och samtidigt hålla fast vid allvaret. Det ger en tydlighet till varför vi är där, vad som ger oss rätten att utöva den makt och myndighet som vi gör, men med ödmjukhet och respekt för föräldrarnas position. Att träffa barnet innan man träffar föräldrarna är något vi har lagt till efter hand, utifrån erfarenheten att barn nästan undantagsvis tar tillbaka eller förminskar allvaret i sin berättelse när föräldrar får kännedom om den. Nu kan barnet göra det, vi kan ändå hålla fast vid den ursprungliga berättelsen och allvaret i den och avlasta skolan och barnet i att stå för det. "Det här var vad som berättades och som gjorde att vi var tvungna att träffas, hur kan vi bli övertygade om att det inte händer igen?" Föräldrars upplevelse är ju också olika och unik för varje situation, alltifrån totalt förnekande till insikt och förståelse för barnets utsatthet. Vi är tydliga med att förnekande gör

oss mer oroliga men vi behöver inte överbevisa föräldrarna om någon sanning eftersom barnets berättelse finns "i magen".

Vid andra typer av anmälningar från skolan utifrån mer diffus oro som inte är uppkommen ur en speciell situation och som också kan komma skriftligen använder vi en liknande grundmodell. Skolans rektor kallar föräldrarna till ett möte med oss, informerar föräldrarna att vi kommer att vara med, berättar om sin informationsskyldighet och vad som föranlett informationen till socialtjänsten. Idealt är den som känner stor oro för barnet också med och berättar för oss och föräldrarna om sin oro. Vi har i de allra flesta fall inte någon svårighet att få skolan att stå för inbjudan till mötet.

En anmälan om hedersrelaterat våld

En annan relativt vanlig men framförallt laddad och svårhanterlig anmälningssituation är när någon berättar om en tonårsflicka som utsätts för någon form av hedersrelaterat våld eller hot om våld. Här har en modell vuxit fram på senare tid som ser ut som följer:

1. Flickan eller någon annan (polis, kurator, frivilligorganisation) tar kontakt med socialtjänsten och berättar att hon utsatts för våld, hot om våld, dödshot eller andra typer av kontrollerande beteenden som att inte få gå ut ensam på eftermiddagar eller helger. De som utsätter flickan är hennes vårdnadshavare eller släktingar. Det första vi gör är att träffa flickan tillsammans med anmälaren (om möjligt) för att utreda det akuta skyddsbehovet. Frågor kring vad som skulle hända om socialtjänsten kontaktar hennes föräldrar ställs. Frågor kring hur hennes livssituation ser ut, hotbilden och nätverket bör alltid ställas. Det är viktigt att göra flickan uppmärksam på att hon har rätt till ett skyddat boende och alternativa boendeformer (familjehem och ungdomsboende) och att hon enligt lagen inte ska utsättas för denna behandling i hemmet. Om flickan inte är redo att agera bokas flera möten för att bedöma skyddssituationen och hjälpa henne att hitta strategier för att vara säker i hemmet. Vårt agerande beror på hur allvarligt våldet är och flickans egen vilja att lämna sin familj. Föräldrarna kontaktas ej i detta skede.

2. När flickan är redo att lämna sin familj eller om vi bedömer att hennes skyddsbehov är så stort att vi omgående måste skydda henne placeras flickan i ett skyddat boende. Nämndens ordförande beslutar om ett omedelbart omhändertagande enligt 6 § LVU innan vårdnadshavaren kontaktas. Vi överväger om en polisanmälan skall göras innan föräldrarna kontaktas. Föräldrarna kontaktas och får en besökstid omgående, samma dag eller dagen efter. Vid detta möte bör arbetsledaren delta för att avlasta socialsekreteraren huvudansvaret för de formella besluten. Ett mönster som vi i många fall möter är ett förnekande om att hot, våld och kontroll förekommer samt att vårdnadshavarna inte kan förstå varför flickan är rädd och säger som hon säger till oss. De kan uttrycka annan oro för flickan, som att hennes pojkvän är missbrukare eller att hon ljuger och att hon inte sköter skolan. Det är viktigt att i förväg sekretessbelägga information om flickan är oskuld eller inte om vi fått sådan information. I vissa fall vill flickan att vi pratar om det och då gör vi det. I mötet med föräldrarna arbetar vi medvetet med att bekräfta deras position och deras oro för flickan. Vi försöker lyfta fram saker som de gör bra som föräldrar och positiva saker om familjen som flickan har berättat.

Det är oerhört viktigt att vara tydlig med innehållet i anmälan och prata öppet om hot och våld, samt förklara socialtjänstens uppdrag utifrån den allvariga informationen. Attityden gentemot föräldrarna genomsyras av att vi inte vet sanningen, men att vi behöver tid för att utreda saken. De skall också få information om sina rättigheter i LVU-processen och att flickan befinner sig i ett skyddat boende. De får veta om vi har beslutat att polisanmäla eller ej. Innan vårdnadshavarna går får de en ny tid inom en vecka.

3. Utredande socialsekreterare träffar flickan i det skyddade boendet tillsammans med en behandlingsassistent. Socialsekreteraren frågar mer kring hennes hemsituation och råder henne att den närmsta tiden inte ha kontakt med föräldrar och släktingar per telefon. Socialsekreteraren beskriver olika scenarier; att flickan kan flytta till familjehem, ungdomsboende, egen lägenhet, andra städer, skyddad adress eller tillbaka hem. I samtliga fall kommer socialtjänsten att

bedöma om hon är tillräckligt skyddad där hon är och ha fortsatt uppföljning med henne. Flickan får information om LVU samt ifall polisanmälan gjorts. Vi ger uppdrag till det skyddade boendet att föra samtal kring skyddsbehovet. Vi behöver ta ställning till vilka tider som ska gälla för flickan och om hon kan gå ut ensam eller med personal.

4. Fortsätta samtal med flickan och vårdnadshavarna. Om fler än vårdnadshavarna varit inblandade i kontrollen är det viktigt att även dessa bjuds in till möten för att markera allvaret i situationen.

5. Om flickan vill lämna sin familj fortsätter kontakten med familjen för att om möjligt få dem att förstå flickans position. Vi försöker inte sammanföra flickan med familjen i familjemöten om flickan inte vill.

6. Om flickan vill hem är det viktigt att upprätta en säkerhetsplan enskilt med flickan om hur hon kan agera om hon blir hotad eller känner sig rädd igen. Flickan ombeds också att tillsammans med personalen eller på egen hand skriva en önskelista där hon kan formulera hur hon vill ha det när hon kommer hem. På önskelistan kan det stå saker som "träffa min pojkvän", "gå ut efter skolan". Önskelistan är ett bra redskap att ta med in i möten med föräldrar och nätverk när det dags för hemflytt. Upprepade möten med familjen bör sedan genomföras där vi tillsammans med flickan och föräldrarna på detaljnivå kommer överens kring vilka tider som ska gälla, hur de kommer att lösa konflikter och hur hennes fritid kan se ut (pojkvänner, åka till stan, komma hem efter skolan, göra läxor, hjälpa till hemma etc.). Vi är tydliga med att kontakten med oss kommer att fortsätta även om flickan flyttar hem. Överenskommelsen med föräldrarna och flickan skrivs ned och undertecknas av samtliga som deltagit vid mötet, flickan, föräldrar, syskon etc. Vi är också tydliga med att bevara flickans berättelse om hot och våld, även om flickan har ändrat sin berättelse och menar att det inte har hänt. Samtidigt är det viktigt att föra en diskussion med familjen om deras oro för flickan och, om man får möjlighet, prata om eventuell ryktessprid-

ning i den egna etniska gruppen gällande flickan och hur familjen förhåller sig till detta.

Det är viktigt att både vårdnadshavare och flickan inser att beslutet om flickan får flytta hem eller inte ligger hos socialtjänsten. Om vi bedömer att flickan ska hem fattar ordförande ett beslut om att LVU ska hävas eller beslut om LVU i hemmet. Detta beror på graden av samarbete från familjens sida. Uppföljningen skall ske genom enskilda samtal med flickan minst en gång per vecka till en början samt tät uppföljning av överenskommelsen tillsammans med föräldrarna.

En anmälan om kvinnomisshandel

Det lösningsinriktade tänkandet har lett fram till en utveckling av konkreta arbetsmodeller på flera områden eller delområden. Ett sådant är arbetet med de misshandlande fäderna, där vi nu har ett annat sätt att närma oss dem och göra dem delaktiga i utredningen om deras barn.

En barnavårdsutredning är här vanligtvis ganska kortfattad och generell, vi utgår från att barn i en familj där pappa slår mamma far illa, att det är faderns föräldraförmåga som främst bör problematiseras och att mammas föräldraförmåga, i det läge hon söker skydd eller stöd i sin situation, inte kan ifrågasättas med våldet som utgångspunkt. Mamma kan brista i omsorgen på olika sätt, men med utgångspunkt från våldet som anmälningsorsak då mamma har sökt hjälp, blir det absurt och motsägelsefullt att ifrågasätta hennes omsorgsförmåga. Hon har genom att söka hjälp för att komma ifrån våldet satt barnens behov av skydd före sina egna. Att hon inte har gjort det tidigare är inte något hon kan lastas för, då det är mannen som ansvarar för våldet. Denna generella ståndpunkt gör det lättare för oss att sakligt möta mannen utifrån hans föräldraskap och det våld han har utövat gentemot sin familj. Det har länge funnits, och finns fortfarande, en tendens i vårt samhälle att likställa föräldraskap med moderskap. Om man på ett respektfullt sätt kan göra fadern ansvarig för sitt föräldraskap, blir han delaktig och medansvarig i

utredningen som rör hans barn. Man kommer ifrån det något ludiga förhållningssätt vi tidigare kunde ha gentemot våldsamma män inom socialtjänsten och männen blir respekterade och ansvariga utifrån sitt föräldraskap.

Ett schematiskt förlopp kan se ut som följer:

1. En kvinna söker hjälp för att hon blir slagen eller hotad av sin man och sina barns far. De kan vara sammanboende eller frånskilda. Hon erbjuds skyddat boende för sig och barnen och får praktisk hjälp att ta sig till det skyddade boendet.

2. Fadern, förutsatt att han är vårdnadshavare, kontaktas av oss och han informeras om att vi har placerat hans barn på en skyddad adress. Han får en tid samma dag eller dagen efter och om det fungerar rent praktiskt och tidsmässigt tillsammans med en manlig socialarbetare som arbetar med stöd för män som är fäder.

3. Fadern kommer till mötet med oss, informeras återigen om innehållet i anmälan. Han får frågor som fokuserar på hans roll som förälder, om hur han kan öka barnens säkerhet och trygghet i framtiden. Vi förutsätter att det kvinnan har berättat är en sanning och verklighet för henne, men han får utrymme att berätta hur han ser på det inträffade, utan att vi går in på vem som har rätt. Han förnekar eller förminskar nästan undantagsvis det inträffade. Genom att inte gå in i någon dömande roll utan fortsätta att fokusera på hur det blir för barnen och hur han vill vara som förälder, kan vi formulera mål runt säkerhet och föräldraskap tillsammans med honom. Han får också frågan om han kan flytta ut från familjens gemensamma bostad så barnen kan få bo i sitt hem och hur han i så fall kan garantera deras och deras mammas säkerhet.

4. Fadern erbjuds en stödkontakt och vi formulerar tillsammans en handlingsplan/säkerhetsplan som han får ta ställning till. Denna utgår från hur han ska undvika att utsätta barnens mor för hot om våld eller våld i framtiden. Vi gör klart för mannen att hans inställning till att ta emot hjälp för att sluta använda våld kommer att ha betydelse i en bedömning av hans föräldraförmåga och i en eventuell framtida vårdnadsutredning.

Socialsekreterarna har enskilda samtal med barnen och de kan utöver det beviljas insatser under utredningstiden i form av Trappansamtal³ för att bearbeta våldet, vilket pappan om han är vårdnadshavare får ta ställning till. Modern beviljas stöd för egen del om hon behöver det. I bästa fall kan utredningen avslutas med att föräldrarna har någon form av avtal vad gäller umgänge och att båda föräldrarna har löst sin boendefråga.

Implementering av Signs of Safety

Det som från början gjorde det lockande att genast sätta igång med att använda Signs of Safety var flera saker.

- En ram för barnavårdsutredningen
- Tydligheten kombinerad med respekt för individen. Här fanns ett sätt som gav oss råg i ryggen att stå för att vara myndighetspersoner samtidigt som det gav en möjlighet att lyssna till det som familjen själv ville lyfta fram och en möjlighet att få en mer nyanserad bild genom att fråga om det som fungerar och inte bara om det som brister.
- Fokus på det som anmälan handlar om utifrån konsekvenserna för barnet. Inte bara inledningsvis genom att formulera det som ska vara i en "låda", utan även fortsättningsvis under utredningens gång är modellen till stor hjälp att hålla fast vid en linje och inte sväva ut i för många problemområden.
- Förändringsfokus genom inte bara samla information utan också vara med och bidra till att hitta vägar till förändring.
- För mig som arbetsledare är det ett sätt att avlasta socialskreterarna från ansvar och lägga det mer där det hör hemma, hos föräldrar och andra vuxna runt ett barn.

Under processens gång står det klart att det har varit befrämjande för arbetsmiljön då det ger energi att prata med folk om det som faktiskt fungerar och få en nyanserad bild. En socialsekreterare sa: "Vi tycker faktiskt mer om våra familjer nu."

Vad vi konkret gjorde för att få med ungdomsgruppen på tåget och förankra modellen var att samlas på en planeringsdag och gå

igenom teorin kort och framförallt ta upp praktiken genom rollspel och blädderblock. En fördel med att vara en arbetsgrupp med ung och ganska nyutbildad personal är att det finns en nyfikenhet att pröva nya sätt och ett behov av struktur. Genast efter de första dagarna med Andrew Turnell började man pröva sig fram. Det var för många en befrielse att våga ställa sig upp vid en tavla eller blädderblock och lämna det egna småhemliga antecknandet därhän, att bli mer synlig för den som ska utredas och upptäcka att det fungerar. Klienterna svarade genom att delta aktivt och berätta vad vi borde skriva på blädderblocket. Det kom reaktioner som "jag trodde ni skulle fråga om allt elände som har varit, men ni var inte alls intresserade av det". Vi har också fått gott stöd av ledningen genom att vi har fått delta i flera utbildningar med Andrew Turnell. Mycket nytt har också uppstått ur socialsekreterarnas fortsatta kreativitet och de har börjat använda sig mer aktivt av livslinjer, nätverksskator och andra mer interaktiva sätt att samla information.

Den "ursprungliga" Signs of Safety-modellen har förändrats och modifierats efterhand och socialsekreterarna har hittat olika sätt att använda modellen. Man har bytt ut orden ibland, ändrat innehållet i "lådan" och på olika andra sätt gjort modellen till sin egen och låtit den inspirera till nya arbetssätt. Andrew Turnell själv har inga krav på renlärighet eller trohet till någon ursprungsmodell utan uppmanar oss aktivt att använda det som fungerar och strunta i resten. Han vill gärna ha rapporter från oss hur vi använder oss av modellen och står gärna till tjänst med handledning per e-mail så länge han får något tillbaka.

Slutligen är en avgörande framgångsfaktor att hela arbetsgruppen har deltagit på utbildningar trots att det kortsiktigt har kostat pengar. På längre sikt är det avgörande för förankringen och dynamiken. En påbörjad metodutveckling har mycket större möjlighet att överleva en viss personalomsättning och andra påfrestningar om det finns en förankring i hela gruppen. Alla i en grupp är inte lika entusiastiska inför förändring, men de mer försiktiga eller förändringsovilliga har större möjlighet att komma med på tåget i sin egen takt om hela

gruppen involveras. I barngruppen har vi tack vare kontinuitet i gruppen lyckats med att bibehålla regeln att vara två socialsekreterare i varje utredning, en som är huvudansvarig och en vars ansvar det är att vara med vid möten och backa upp samt ansvara om den andra är borta. Detta har också medfört att det varit möjligt att hålla fast vid Signs of Safety som redskap. Att göra något nytt och annorlunda på egen hand kan vara svårt, men om man hjälps åt finns större förutsättningar att våga och att hitta rätt tillfälle. Det är också en möjlighet att introducera nyanställda i modellen.

SoS i arbetsledning

Något som Andrew har lärt mig är att vara en förebild genom att själv i individuell handledning med socialsekreterarna ställa lösningsinriktade frågor, använda skalfrågor och försäkra mig om att det vi pratar om är till hjälp, annars göra något annat. Att inte ge råd eller peka med hela handen hur frestande det än kan vara att dela med sig av sin långa erfarenhet. Att erbjuda ett konstruktivt samtal som leder framåt, samtidigt som jag är den som ska stå för besluten när det väl gäller. Jag har också aktivt deltagit i samtal med klienter just i min roll som arbetsledare och chef för att på ett tydligt och respektfullt sätt berätta om de ramar som vi har att hålla oss inom. En tydlig fördel i vår organisation är att jag som chef har ett begränsat men operativt ansvar, jag är inte titt som tätt inbokad på möten med ledningen och har ganska gott om tid att finnas till hands som bollplank. Jag har också tid att utveckla tankar kring barnavårdsarbete och den kompetens som krävs för detta svåra arbete och kan driva frågor som uppstår i det konkreta vardagsarbetet.

Den lilla boken *Barnavårdsutredning* (Westlund & Isaksson, 2001) beskriver tre sätt att bedriva utredningsarbete inom socialtjänsten. Ett är guldgrävaren som gräver efter skatten, förklaringen, som samlar information att använda i sin slutliga bedömning och inte ser utredning som en förändringsprocess utan primärt som informationssamlande. Det andra är resenären, som är med på en resa eller en delsträcka av resan mot något nytt. Det tredje sättet

är trädgårdsmästaren som odlar, luckrar och skapar förutsättningar tillsammans med människor.

Alla tre sätten kan finnas med men det finns en avgörande skillnad i förhållningssättet och synen på förändring om man ser sig som en deltagare tillsammans med någon annan, eller om man är en utifrån kommande, informationssamlande person utan att påverka och påverkas av det sammanhang man verkar i.

Noter

1. BBIC-systemet åskådliggörs bäst genom bilden "triangeln" där barnet är i mitten och triangelns tre ben består av barnets behov, familj och miljö och föräldrarnas förmåga. Varje "ben" är i sin tur uppdelat flera delområden (se även figur kapitel 1).
2. För mer om implementering av BBIC och en kort sammanfattning av implementeringsforskning se Staffan Johanssons delrapport om implementering av BBIC-projektet, Socialstyrelsen, oktober 2004.
3. Trappan är en metod och ett material utarbetat av Rädda Barnen för samtal med barn som bevittnat när pappa slår mamma.

7. Uppdrag och mål

Gunnar Törngren

Inledning

Att ge och ta uppdrag förekommer överallt i samhället där människor är inblandade i samarbete. Alla verksamheter ägnar sig på ett eller annat sätt åt att ge och ta uppdrag. Så även socialförvaltningar som ofta ger uppdrag i olika syften. Det kan vara handledning till personalen, p-gruppsledare, behandlare, kontaktfamiljer, stödresurser av olika slag, familjehem, tjänster från institutioner och så vidare. Alla som exempelvis utför en utredning, driver ett projekt, eller har en samtalskontakt har åtagit sig någon form av uppdrag – mer eller mindre uttalat. Det kan givetvis både ges och fås uppdrag inom den egna organisationen, på allt från organisationsnivå till enstaka människor emellan, som mellan enheter. Mycket i dessa uppdrag, oberoende av deras innehåll, är förbluffande lika.

Den här texten handlar primärt om de uppdrag som ges och tas utifrån socialtjänstens arbetsområden. En förhoppning är att den ska vara användbar även i andra sammanhang där uppdrag ges. Den är ingen analys av om/när uppdrag bör ges eller inte, den tar inte ställning till om man exempelvis bör satsa på "vård på hemmaplan" eller ej. Syftet är att stimulera till diskussion på arbetsplatserna om hur vi gör själva "hantverket" i samband med uppdrag. Förhoppningsvis kan den vara användbar och stimulera till tankar och diskussion inom detta ämne. Självklart är det heller ingen sanning i att "det är så här det fungerar med uppdrag" utan en utgångspunkt, ett perspektiv, ur vilken uppdragssituationen kan betraktas.

Den formella och juridiska gången i uppdrag som gäller formell och juridisk ansvarsfördelning, lagen om upphandling (LoU), delegation och liknande finns väl beskriven i annan litteratur och kommer därför inte att behandlas här. I stället ligger tonvikten på vad man

kan ha nytta av att fundera över, när man rent praktiskt står inför ett uppdragsgivande och/eller -tagande.

Varför ger man uppdrag?

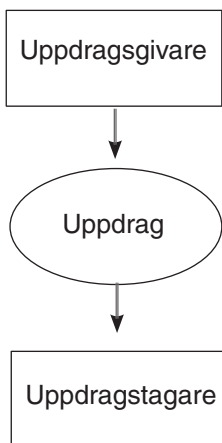
För uppdragsgivaren handlar uppdragsgivandet om någon form av tjänst som man inte vill, kan eller av olika skäl valt att inte utföra själv. Skälen till att man inte utför tjänsten själv kan variera, ofta handlar det om ekonomiska skäl, att någon annan besitter en viss kompetens, ideologiska skäl, tidsmässiga skäl och så vidare. Även om vi kan se en trend för närvarande med satsningar på "vård på hemmaplan" så innebär det ingen skillnad ur en uppdragsaspekt, mer än att uppdragstagaren delvis är en annan än den traditionella.

För uppdragstagaren kan det ofta handla om att man bygger hela eller delar av sin verksamhet på att få uppdrag. Som uppdragstagare är det då därför viktigt, att uppdragsgivaren är nöjd med uppdragets utförande för att verksamheten ska kunna fortgå i längden. Även som uppdragstagare har man en viktig del i hur uppdraget formuleras och det är – och måste vara – uppdragstagarens uppgift och ansvar att hjälpa till att formulera uppdraget så att det blir begripligt för såväl uppdragstagaren som andra inblandade och därmed skapa de bästa förutsättningar för uppdragets utförande.

Parter och roller

Varje uppdragssituation innebär till sin karaktär att det finns vissa parter, eller roller, inblandade. Det mest självklara är att det finns någon som har rollen av att vara *uppdragsgivare*. Dennes uppgift är att på något sätt ge ett uppdrag till någon annan part, en eller flera personer, som därmed är uppdragstagare. Detta är den enklaste grundstrukturen och det minsta som behövs för en uppdragssituation. Det kan illustreras som följande:

7. Uppdrag och mål

I praktiken är dock situationen vanligen betydligt mera komplex än det ovan beskrivna. Ofta förekommer till exempel flera parallella uppdragsgivare, varvid man vanligen kan placera dessa i någon form av hierarki (primär-, sekundär-, tertiär- uppdragsgivare). Då det är frågan om flera uppdragsgivare, är det ofta en fördel om man har klart för sig hur hierarkin ser ut – vem som ska vara nöjd i första hand? Vidare kan andra agera som om de vore uppdragsgivare, fast de inte är det och därmed komplicera situationen ytterligare. Mer om det senare.

Ett *uppdrag* kan sägas vara en arbetsuppgift (av viss betydelse) som någon tilldelas för utförande under viss tidsrymd.¹ Något som någon ska göra åt/för någon annan. Grundprincipen är oftast att när uppdraget är rätt utfört ska uppdragsgivaren vara nöjd. Inom socialt arbete kan man finna fyra huvudsakliga grundtyper för detta, vilket redovisas senare.

Uppdragstagaren har som uppgift att utföra det avtalade uppdraget. I vissa fall ingår speciella kriterier runt hur uppdraget ska utföras, inom vilken tidsram, till vilken kostnad och så vidare. Uppdragsgivaren ger alltså uppdragstagaren ett uppdrag som ska utföras till uppdragsgivarens belåtenhet. Men det ankommer ytterst på uppdragstagaren att se till att uppdraget är begripligt, och denne måste ta ställning till om han/hon är beredd att åta sig uppdraget.

Det finns oftast även andra personer inblandade i dessa sammanhang:

Målperson är den person som uppdraget gäller. Uppdragsgivare och målperson kan vara samma person, exempelvis när någon söker terapi för egen del och betalar själv, men så är långt ifrån fallet i mycket av socialt arbete. Vanligare är i stället att en socialförvaltning ger uppdrag gällande en klient/familj. Klienten/familjen är i det fallet den enhet som benämns som målperson, den enhet där uppdraget är att åstadkomma någon form av förändring eller skillnad.

För att uppdragstagaren ska kunna utföra sitt uppdrag kan denne behöva ett antal *resurspersoner* till sin hjälp. De finns nästan alltid mer eller mindre involverade anhöriga, föräldrar eller andra som kan vara till hjälp. Vanligtvis är dessa till stor hjälp i arbetet, ofta kan inte ens uppdraget utföras utan deras hjälp.

Vidare finns ofta även andra som har ett intresse av förändring gällande målpersonen, men som inte primärt finns med i förändringsarbetet. Det kan vara människor som gör en anmälan, har synpunkter på om och hur uppdraget ska utföras. De är dock inte, och kan inte vara uppdragsgivare. De finns inte heller är med som resurspersoner. Denna roll benämns här som *aktiva intressenter*²

Det är alltså inte ovanligt att parter som inte är uppdragsgivare, och inte kan vara uppdragsgivare till socialtjänsten, formulerar önskemål om uppdrag till socialtjänsten. Detta betraktas inte sällan som "beställningar" och det leder ofta till viss irritation. Det kan vara oroliga grannar, anhöriga, skolan eller andra institutioner.

Aktiva intressenter är alltså personer eller institutioner som inte äger inte "rätt" att göra denna form av beställning till socialtjänsten. Däremot har de givetvis rätt att informera socialtjänsten. För socialtjänstens vidkommande innebär det att informationen har kommit till nämndens kännedom och utifrån det kan man vara skyldig att agera (vanligtvis utreda).

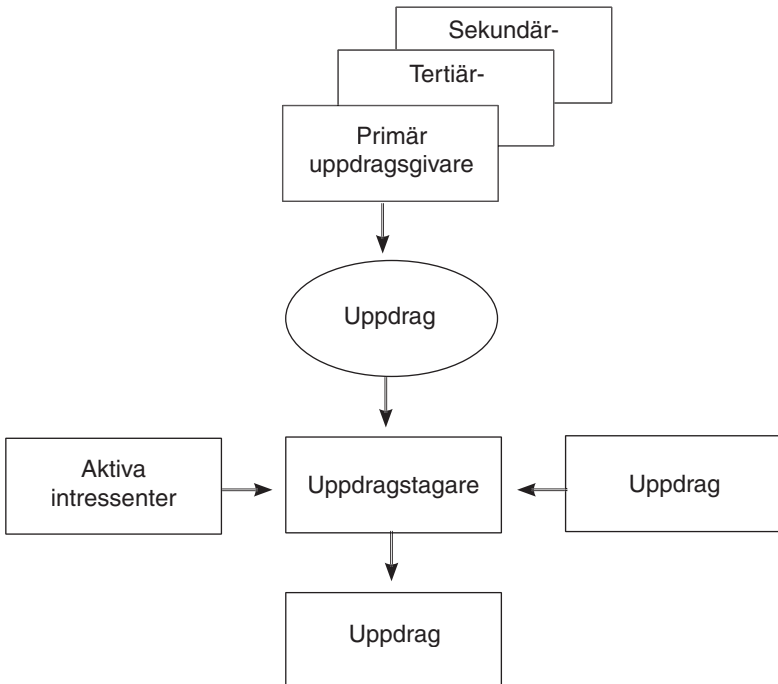
Det här är en relativt vanlig situation som gör livet surt för många socialarbetare. Den har sin grund i det strukturella fel som ligger i denna typ av "beställningsuppdrag". Det är ofta svårt för den enskilda

7. Uppdrag och mål

socialsekreteraren att gå emot andra myndigheter eller institutioner. Hur många socialsekreterare har väl inte suttit i möten där ett helt elevvårdsteam tillsammans med elevens nätverk ställt krav på socialsekreteraren att å det snaraste göra en viss insats eller åtgärd?

Det är dock viktigt att komma ihåg att den aktiva intressenten inte agerar så här för att göra det svårt för socialarbetaren – tvärtom man försöker lösa en svår situation på det bästa (eller enda) sätt man kan komma på och man har ofta i dessa fall en idé om lösning, alltså vägen mellan problemet och målet. Tonvikten läggs ofta att man för fram sin idé om lösning, snarare än på problemet eller målet. Det gör att det kan bli svårare att diskutera alternativa lösningar. Risken finns att det utvecklas till en kamp om "beställningen" i stället för att man enas om hur målet ska kunna uppnås på bästa sätt.

Sammanhangen kan skisseras enligt figuren nedan. Skissen är dock grovt förenklad eftersom det alltid handlar om en växelverkan.

Vem är uppdragsgivare?

Rollerna (uppdragsgivare av olika slag, aktiv intressent och så vidare) är inte alltid självklara, eftersom vi ofta väljer roller utifrån vår egen världsbild. Sålunda kan till exempel socialtjänsten se sig som primär uppdragsgivare vilket även klienten, dess föräldrar, anmälaren, skolan och vem som helst kan göra.

Att socialtjänsten är primär uppdragsgivare är inget självklart faktum. Det kan på goda grunder diskuteras – exempelvis i de fall då någon söker ekonomiskt bistånd för att få komma till någon form av behandling. I dessa fall kan det vara att den enskilda erhåller bistånd, med vilket denne själv betalar behandlingen (även om pengarna skickas direkt, utan en praktisk inblandning av klienten). Insatsen är frivillig och kan avbrytas när som helst av klienten, som även kan definiera det konkreta uppdraget.

Trots invändningar av denna typ betraktas ändå socialtjänsten som den primära uppdragsgivaren. Men uppdraget är i dessa fall ofta ett så kallat delegerat uppdrag (som i bland får till följd att rollerna kan vara svårtolkade). Detta innebär att det är socialtjänsten som är primär uppdragsgivare, även om socialtjänsten ger någon annan part i uppdrag att formulera ett uppdrag!

Den uppdraget gäller

I den ovan beskrivna modellen för uppdragsgivande ges målpersonen inget större utrymme. Därmed inte sagt att dennes synpunkter inte är viktiga – tvärtom. Mycket tyder på att den kanske mest avgörande faktorn för ett uppdrags framgång är att målpersonen (klienten) och även i många fall dennes anhöriga verkligen står bakom uppdraget. Att uppdraget är förenligt med klientens mål tycks alltså vara en av de viktigaste grundförutsättningarna för ett lyckat resultat.

Här bör även nämnas att målpersonens ålder har en stor betydelse i sammanhanget. Spädbarnets mål kan vi bara anta, den vuxnes kan vi vanligen lätt fråga om. Ju mindre barn det handlar om desto viktigare

7. Uppdrag och mål

blir föräldrarnas bedömningar, problem- och målformuleringar. Av denna anledning bör det delegerade uppdraget inte förringas.

Det finns även tecken som tyder på att chanserna för att ett uppdrag lyckas står i direkt relation till hur många av de direkt eller indirekt berörda som stöder uppdragets utformning.

Om uppdraget

Hur fungerar uppdragsgivandet?

Att ge ett uppdrag är inte alltid lätt. Till och med termen att "ge" ett uppdrag kan vara lite missvisande, eftersom den vanligaste situationen är att uppdragsgivare och uppdragstagare tillsammans verbalt konstruerar ett uppdrag, ofta i samverkan med eventuell målperson eller andra inblandade. Det ligger alltså i båda dessa parter intresse att uppdraget blir begripligt, tydligt och klart, även om det är uppdragstagarens yttersta ansvar. Allt detta för att uppdragstagaren inte ska behöva fantisera ihop ett eget uppdrag.

Oklara uppdrag leder lätt till svårigheter när uppdragets utförande ska utvärderas. Det är en fördel att vara noggrann så att uppdraget blir möjligt att utföra, att man ska veta vad som ska göras och för att man ska veta när det är utfört. Med andra ord: uppdragstagaren ska veta vad uppdragsgivaren (och eventuellt andra inblandade) kräver för att vara nöjd.

I uppdraget formuleras vad som ska göras. Det parterna bör vara extra noggranna med är beskrivningen av hur det ska se ut när uppdraget är slutfört, inte en beskrivning av läget *innan* uppdraget utförts.

Det är vanligt att fastna i en orsaks- eller problembeskrivning när man tror att man ger ett uppdrag. Det kan givetvis vara relevanta frågor för uppdragstagaren, frågeställningar som uppdragstagaren kan behöva få besvarade för att veta om denne ska åta sig uppdraget eller ej, eller möjligen för att få ledtrådar om hur uppdraget ska utföras. Dessa orsaks- och problembeskrivningar är dock något helt annorlunda än uppdraget!

Några vanliga frågor som ofta kan vara till hjälp vid formulering av uppdrag:

- Hur märks det (i beteendetermer) att uppdraget är utfört?
- Vad, specifikt, ska uppdraget resultera i?
- Hur lång tid avser uppdraget?
- Är uppdragsgivare, uppdragstagare och målperson överens?
- Resurspersonernas inställning?
- Är uppdraget realistiskt?
- Hur och när ska utvärdering ske?

Generellt kan alltså sägas att det är *uppdragstagarens* uppgift att se till att uppdraget är begripligt formulerat, fast det är lätt att som uppdragstagare anse att det är uppdragsgivarens uppgift (denne tycker kanske i sin tur att det borde uppdragstagaren ha begripit, att det låg implicit i uppdraget). Det är bara uppdragstagaren som vet hur han uppfattat uppdraget!

Vid möten mellan uppdragsgivare (till exempel socialtjänsten) och en uppdragstagare kan det alltså finnas behov att utvärdera olika saker. Socialtjänsten behöver specificera vad de önskar få utfört, medan uppdragstagaren behöver bilda sig en uppfattning om uppdraget är realistiskt, om man bedömer att man klarar av att utföra uppdraget, om tidsmarginalen är rimlig etcetera. Det är alltså uppdragstagarens uppgift att ställa frågor, för att veta om man ska åta sig uppdraget eller inte. Det är bara uppdragstagaren som kan bedöma vad man behöver veta. I en del fall kan det finnas svårigheter med att hitta någon som är villig att åta sig ett visst uppdrag och då är det lätt att försöka "sälja" ett uppdrag (exempelvis i form av en klient).

Ingen part är förtjänt av "dolda" uppdrag, utan det parterna har att utgå från är de uppdrag som formuleras. Är uppdraget en utredning så bör ingen förvänta sig förändring, till exempel.

Behöver vi veta hur uppdraget ska utföras?

Det viktiga är, utifrån detta resonemang, att uppdraget blir utfört till parternas belåtenhet. Behöver då socialtjänsten grubbla över hur en uppdragstagare ska göra för att uppnå resultaten?

7. Uppdrag och mål

I dagsläget finns en förkärlek bland exempelvis behandlingspersonal att berätta om hur de lagt upp behandlingen, redovisa veckoscheman, beskriva metoder och ideologier och så vidare. På samma sätt finns det en förkärlek bland socialsekreterare att ställa frågor om just dessa saker, oftast under förevändning att man behöver veta detta för att kunna avgöra om det passar klienten (eller för att motivera klienten till insatsen?).

Kunskapen om uppdragstagarens arbetssätt och uppläggning kan vara intressant ur flera aspekter. Dels för att veta vilken typ av uppdrag som är rimligt att formulera. Om det är ett behandlingsprogram så är det givetvis enklast att formulera ett uppdrag utifrån detta program. Dels för att ha en allmän inblick i till exempel institutionens sätt att arbeta, att tro på dess metoder. Risken är emellertid stor att man "fastnar" i diskussioner om arbetssätt, ideologier, scheman och liknande i stället för att lägga fokus på det man egentligen har för avsikt att diskutera: uppdraget.

Risken blir inte mindre av att vi ofta har en begränsad tid till kontakt med den som ska utföra uppdraget och att det ofta är lättare att diskutera behandlingens praktiska uppläggning än själva uppdraget.

Ytterst handlar denna fråga om hur vi ser på delegation: Lite skämtsamt görs ibland en åtskillnad mellan "skandinavisk delegation" och "riktig delegation". Den "skandinaviska delegationen" innebär, att då man ger ett uppdrag nöjer man sig inte med att uppdraget blir utfört, utan man lägger sig även i hur det utförs. I en "riktig delegation" nöjer man sig med att ge uppdraget utan att lägga sig i hur det utförs, bara det utförs.

Grundtyper av uppdrag

Uppdrag kan formuleras på olika sätt, oavsett om det handlar om att ge eller få. Lite grovt kan vi urskilja minst fyra vanligt förekommande ramar, eller grundtyper av uppdrag, som även kan kombineras.

1. De öppna uppdragen

Ett öppet uppdrag kan liknas vid att inte ge något uppdrag alls. Men i och med att vi börjar göra en förfrågan, så har vi även implicit börjat ge ett uppdrag om än mycket ospecifikt. Vi har givit ett budskap om att uppdragstagaren ska göra "något" i relation till exempelvis en klient men inte specificerat vad. Det innebär att vi lämnar över till uppdragstagaren att själv definiera uppdraget, vilka insatser och åtgärder de ska utföra. Innebörden i detta är att uppdragstagaren ska utföra sitt uppdrag, som de själva formulerat, så att de själva blir nöjda.

Det är lätt att tro att man givit ett specifikt uppdrag, då man beskrivit problemen ingående, men en problembeskrivning är ingen uppdragsformulering. Om vi ger ett uppdrag på detta sätt, får vi också acceptera resultatet oavsett var detta består.

I denna typ av uppdrag är det vanligt att uppdragsgivaren ger en bakgrund till den uppkomna situationen och/eller en problembeskrivning. Men det säger inget om vad man önskar ska åstadkommas eller vilka indikationer som finns för att uppdraget ska kunna avslutas.

Denna typ av uppdrag tycks vara förvånansvärt vanlig och möjligtvis kan det förklaras av antingen att man betraktar det som "ska göras" som så självklart att det inte behöver specificeras. Man är väl förtrogen med en uppdragstagarens arbetssätt och därmed känner man sig säker på hur de kommer att agera i relation till klienten. eller också tror man att uppdraget är givet i och med en problembeskrivning.

Denna typ av uppdrag är det svårt att utvärdera, då det i egentlig mening inte finns något uppdrag. Man skulle till och med kunna säga att utvärdering här är näst intill omöjlig, man hoppas snarast på god tur.

2. Det delegerade uppdraget

Med delegerade uppdrag avses att man delegerar uppdragsformuleringen till annan part, vanligen klienten själv eller, när det gäller

7. Uppdrag och mål

barn, barnets föräldrar. Budskapet till uppdragstagaren kan sägas vara att arbeta med de uppdrag ni får av klienten/familjen. Det innebär exempelvis vid en samtalskontakt att terapeuten ges friheten att tillsammans med klienten definiera uppdragets innebörd. Därmed är det även klienten som avgör om uppdraget är uppfyllt. Om vi ger ett uppdrag på detta sätt så får vi acceptera resultatet när klienten är nöjd.

Denna typ av uppdrag är intressant, eftersom som en hel del tecken pekar på, att ju mer klienten arbetar med mål som känns relevanta för honom/henne desto större chans att lyckas med behandlingen. Den här uppdragsmodellen bygger på ett stort förtroende mellan uppdragsgivare och uppdragstagare.

Det finns även tecken som tyder på att arbete utifrån klientens målformulering för med sig effekter som inte diskuteras under arbetets gång, men som tycks leda till uppfyllelse av samhällets normer³. Givetvis kan det delegerade uppdraget kombineras med en given norm, exempelvis hur lång tid uppdragstagaren har på sig (eller egentligen till vilken kostnad).

Ur utvärderingsaspekt är det en ganska enkel form: När/om målpersonen är nöjd måste även uppdragsgivaren vara det.

3. Uppdragspaket

Uppdragspaket innebär att vi köper in ett mer eller mindre komplett "paket", ett program vars innehåll i huvudsak är formulerat från början. Många så kallade behandlingsprogram har den formen.

Dessa paket innehåller som regel en redan formulerad målsättning och likaså ofta en mer eller mindre "standardiserad" metod för att uppnå målen.

Det kan vara intressant att notera att vi i dessa fall inte ger uppdrag om ett visst resultat, utan att ett program ska genomföras. När detta program är genomfört är uppdraget slutfört (och uppdragsgivaren får hålla tummarna att det även ska leda till önskat resultat).

Ur utvärderingsaspekt är den grundläggande frågan om "paketet" (programmet) har genomförts på det sätt som formulerats i själva

uppdraget. Nästa nivå i utvärderingen är om det dessutom gett önskad effekt, men det är en sekundär fråga i detta sammanhang.

4. Det specificerade uppdraget

Det specificerade uppdraget innebär, som namnet avslöjar, att uppdragsgivaren (socialtjänsten, förhoppningsvis i samråd med klienten) specificerar det uppdrag som uppdragstagaren ska utföra.

Det enklaste sättet att beskriva detta uppdrag är genom att definiera skillnaden man önskar mellan uppdragets påbörjande och dess avslutande (eller egentligen tiden efter uppdragets avslutande). När vi har definierat vad som är annorlunda, i begripliga och konkreta termer, har vi också formulerat ett uppdrag. Till detta uppdrag behöver vi även ange inom vilka tidsmässiga eller kostnadsmässiga, ramar det ska utföras. Därefter är det uppdragstagarens sak att ta ställning till om man är villig att åta sig uppdraget eller ej. I praktiken är, och bör det även vara en förhandling och diskussion mellan parterna.

Ur utvärderingsaspekt blir då grundfrågan om de definierade skillnaderna har uppnåtts.

Orsaker eller mål?

När det gäller uppdrag i allmänhet och specificerade uppdrag i synnerhet kan man tänka utifrån måltermer, något som i vissa fall kan underlätta för såväl uppdragsgivande som uppdragstagare.

Låt oss utgå från en tänkt tids- eller händelsekedja som mycket förenklat kan beskrivas enligt:

Orsak → Problem → Lösning → Mål

Orsaken är det vi tänker att sakens tillstånd beror på

Problemet är det vi kallar själva klagomålet

Lösningen är vägen, det tänkta sättet, att uppnå målet

Målet är när ett önskat tillstånd är uppnått

I det västerländska tänkandet om problem och problemlösning finns en tradition, vana och förkärlek att noga analysera orsaker och

7. Uppdrag och mål

problem. Det är vanligt att vi i socialt arbete lägger fokus på problem och eventuellt dess orsaker. Därefter börjar vi söka efter möjliga lösningar och i bästa fall kan vi vara nöjda med detta. Bekymret uppstår när vi inte hittar några lösningar, eller när dessa inte fungerar, eller om vi inte vet om lösningarna är relevanta i relation till målet.

Ofta kan det vara framgångsrikt att på ett tidigt stadium lägga tonvikt på en målbeskrivning och därefter fundera vilken lösning som kan vara mest relevant i relation till denna. Vi kan givetvis även behöva diskutera det som definieras som problem, men risken finns att fastna i dessa (klienter, föräldrar, lärare och andra har ofta en stark förväntan om att det är problemen som ska diskuteras).

Ett uppdrag bör aldrig diskuteras innan det finns någon form av målbild. Men det räcker oftast inte med allmänt hållna mål. Ju mer specifika målen är formulerade desto lättare är det att utvärdera uppdraget och den som ska utföra uppdraget behöver inte formulera egna mål.

Mål av typen lösa pojkens inre knutar är mycket svåra kriterier för utvärdering. När vi ska definiera mål kan vi välja hur de ska vara formulerade. Några av de grunder vi har att välja mellan är:

Om målen ska vara baserade på närvaro eller frånvaro. Närvaro innebär att målen implicerar något, exempelvis klienten ska göra, närvaro av något (gå i skolan, bli nykter, lära sig att....). Mål av denna karaktär innebär även ofta start av någonting nytt.

Frånvaromål betyder att vi strävar mot att ta bort något, att sluta med något (sluta skolka, sluta supa). Mål av denna karaktär anses ofta vara lättare att formulera, men svårare att både uppnå och utvärdera. Närvaromålen är ofta mera "möjliggörande". Inom till exempel idrottspsykologin används mål av närvarotyp för att nå goda resultat.

Målet kan vara formulerat i känslotermer (må bättre) eller beteendetermer (göra). De flesta känslotermer kan lätt göras om till beteendetermer (vad gör du när du mår bättre?). Fördelen beteendeformulerade mål är lätt mätbara för såväl klienten som dess omgivning, och att det är lättare att notera framsteg.

Målet kan vara avgränsat och specifikt eller uttryckt i mer allmänna ordalag. Ju mer specifikt det är, desto lättare är det att utvärdera och för uppdragstagaren att veta vad de ska göra. Ett specificerat mål ger dessutom ofta fler alternativ till hur de ska kunna uppnås.

Målet kan vara mer eller mindre stort. Grundregeln är att ju större mål som formuleras, desto större är risken att misslyckas och viceversa. Rent allmänt har vi nog en tendens att formulera alldeles för stora (och därmed svåruppnåeliga mål).⁴ Givetvis måste målet även uppfattas som realistiskt att uppnå. Det är ingen som helst vits med att arbeta med orealistiska målsättningar. De blir bara vackra beskrivningar som man inte behöver beakta.

Målformuleringar som är klientens egna tycks ha betydligt större chans att uppnås, än om klienten känner att någon annan formulerar målen.

Om målet är välformulerat ger det oss även information om hur vi ska veta att det är dags att avsluta kontakten.

Exempel på målformuleringsfrågor:

- Vad kommer du (klienten) att göra efter avslutad insats som skiljer sig från i dag?
- Hur vet vi att denna insats varit lyckad ?
- Om man skulle se dig (klienten) på ett videoband före och efter behandlingen – vad skulle man se för skillnad?
- Om placeringen blir så bra som vi hoppas, vad kommer då att vara annorlunda då du flyttat hem?

Avslutning

Sammanfattningsvis anser jag att en noggrannhet med såväl uppdragsgivande som uppdragstagande skapar en av flera viktiga förutsättningar för såväl ett fungerande samarbete mellan inblandade parter som nöjda kunder och klienter.

Det är dock inte alltid helt lätt, då varje part utgår från sitt perspektiv och som alltid, uppstår gärna svårigheter vid perspektivmöten. Men det uppstår även möjligheter att tillsammans forma det arbete som kallas – uppdrag.

7. Uppdrag och mål

Noter

1. NSO: Nordstedts svenska ordbok
2. Såväl AGS-gruppen som Olson & Petitt har i sina uppdragsmodeller även med rollen "påputtare". Det kan diskuteras huruvida det är lämpligt i sammanhanget på grund av dess negativa konnotation. Olson & Petitt (se litt) använder begreppet påskjutare men även mot detta ord kan finnas invändningar. Författaren har diskuterat detta med Ernst Salamon och kommit fram till att det kanske mest relevanta begreppet skulle vara "aktiv intressent". Författarna har medvetet uteslutit rollen påputtare/aktiv intressent ur texten eftersom dessa personer alltid är resurser i klientarbetet.
3. Se exempelvis Lotta Lindforss studie inom kriminalvården. I det fallet har man arbetat med, och respekterat, internernas mål. Allt tyder på att detta även haft en mycket gynnsam effekt på samhällets mål, nämligen minskad återfallsfrekvens. Det tycks alltså vara effektivt att arbeta med ickenormativa metoder även inom normativa system.
4. En utgångspunkt för detta är: När målen känns pinsamt små är de bara lite för stora.

8. Att införa nya utredningsmodeller

Martin Söderquist

Kompetens- och resursorienterade modeller, som lösningsfokuserade och språkssystemiska utredningsmodeller, är annorlunda och utmanande i den bemärkelsen att de inte som många andra modeller bygger på linjära orsakssamband. Förhållningssätten tilltalar även många på grund av den positiva människosynen, den starka tron på möjligheter och det konstruktiva sättet att samtala med klienter. Problemet blir att förhållningssätten inte överensstämmer med andra modeller och rutiner som sedan tidigare finns förankrade i organisationer eller personalgrupper. Den lösningsfokuserade modellen tas kanske överhuvudtaget inte in eller så provas den under mycket kort tid av någon eller några. Den nya modellen avfärdas ofta som "för enkel för våra svåra ärenden" eller "vi provade en del av frågorna och det gav inget".

Vi menar att förhållningssätten förvisso verkar enkla, men det tar lång tid av träning och hårt arbete för att verkligen lära sig fullt ut. Tid och resurser för utvecklingsarbete som skulle behövas kanske inte finns i organisationen och valet faller då på andra modeller som är lätthanterliga administrativt och som mer passar in i "hantera-och-administrera-kulturen".

Det som kanske mest utmanar är att expertrollen ifrågasätts. I de nya förhållningssätten är utredaren inte den som vet allt eller kan allt, utan klienten har också en expertroll när det gäller honom eller henne själv. Som utredare vet vi aldrig mer om klienten, än han eller hon gör själv. Däremot vet vi mer än klienten om hur samtal och utredningar kan göras på bra sätt och vi vet också en hel del om vad barn behöver under sin uppväxt. Vi har ett delat expertansvar och detta försöker vi samarbeta kring.

Hur kan man då skapa utrymme och möjlighet för alternativa

utredningsmodeller i en av ekonomi och tidsbrist pressad organisation?

Jag vill här kort presentera fyra olika strategier för införandet av nya arbetsmodeller i en organisation.

- Att låta resultaten tala för sig
- Chefen bestämmer
- Gemensam värdegrund först – modell sedan
- Gemensam utveckling av arbetsmodell

Att låta resultaten tala för sig

För många år sedan var jag och en kollega på en konferens i USA och fick då också möjlighet att träffa Dan Gallagher¹, en mycket erfaren och skicklig familjeterapeut.

Den verksamheten som Dan arbetade inom tog emot cirka 1000 kriminella och missbrukande tonåringar från New York per år och endast två eller tre av dem behövde avgiftas medicinskt! Dan förklarade detta med att unga kroppar återhämtar sig snabbt och att abstinensbesvär är besvärliga men inte farliga. Mediciner är inte nödvändiga menade han, vilket stämde med våra egna erfarenheter från arbete med missbrukare.

Det som verkligen förundrade oss var: Hur kunde Dan arbeta familjeterapeutiskt med familjer i en Daytop-verksamhet vars ideologi, såvitt vi trodde vi visste, är att utestänga föräldrar och satsa på återuppfostran av ungdomarna? Som vi förstår det var Dans idéer som följer: När kollegor frågade hur han arbetade svarade han: "Jag samtalar med folk." När kollegorna efter att ha pratat med ungdomarna sa: "Du träffar ju ungdomarna och deras föräldrar. Är det inte familjeterapi du sysslar med?", blev Dans svar: "Jag pratar med ungdomen och hans föräldrar." Vid några tillfällen satt kollegor med i samtal och pressade honom sedan på om det inte var så att han arbetade lösningsfokuserat, eftersom de hört honom använda Mirakelfrågan och skalor. Dan svarade: "Jag ställde bara några frågor." Dan vägrade envist och hårdnackat att låta sig definieras in i

8. Att införa nya utredningsmodeller

en speciell fålla och han hade tydligen en unik förmåga att stå ut med ifrågasättanden och vara tålmodig. Till slut gav personal och kollegor upp och kom fram till att de fick kalla det Dan gjorde för "Dans sätt". Dan fortsatte med sina samtal och visade framförallt resultat, vilket trots allt är det viktigaste.

Att benämna det man gör är viktigt ur många aspekter – bland annat för att nå ut till andra och definiera oss själva. När vi talar om att införa nya modeller är lärdomen från Dan att man kanske inte alltid ska göra det. Det är ingen fara med de redan frälsta så att säga – för dem är till exempel begreppet lösningsfokuserat förknippat med något intressant och något som känns rätt. För andra som inte känner till modellen sånoga, eller som har hört något negativt om den eller ännu värre har dåliga erfarenheter blir benämningen skrämmande/negativ och ger upphov till många förutfattade meningar och associationer.

Vi blir lätt fastlåsta i våra olika definitioner och detta hindrar sedan konstruktiva dialoger. Att ha fokus på vad som fungerar och vad man konkret gör är ofta viktigare än vad det kallas.

Chefen bestämmer

En vanlig modell för införandet av en ny arbetsmodell är att chefen, alternativt en styrgrupp bestående av flera chefer bestämmer. Fördelen med detta är att införandet av modellen blir klar, tydlig och utan onödiga och tidskrävande diskussioner. Nackdelarna kan bli att människor i organisationen känner sig överkörda och styrda. De har inte fått vara delaktiga, de har inte varit med om att arbeta fram något som de kunnat påverka. Att vara tydlig och samtidigt låta medarbetarna vara delaktiga i det fortsatta arbetet är en inte helt lätt balansgång som kräver både rutin och smidighet.

I Burlöv införde man det lösningsfokuserade arbetssättet för några år sedan; först inom behandlingsarbetet och sedan även i utredningsarbetet. Här följer en berättelse² om detta arbete i kort sammandrag:

"Efter att ha blivit intresserad av lösningsfokuserat arbete och tillsammans infört arbetssättet framförallt på behandlingssidan blev det efter en tid uppenbart att vi behövde samma arbetssätt, både utredare och behandlare, för att kunna göra vettiga arbetsplaner. Av vår handledare fick jag en del lösningsfokuserat utredningsmaterial och mallar, som vi modifierade och började använda. Jag bestämde att utredningarna skulle göras på detta sätt vilket inte var så enkelt från början. Som socialarbetare är vi så fokuserade på det som är och har varit problem. Vi är duktiga på att problematisera allting. Att hitta det där friska, det positiva som lösningsfokuserat innebär gjorde arbetet enklare och det var ett mer tillmötesgående sätt mot våra klienter. Tidigare körde vi över klienterna, när vi rotade i deras liv och det gör vi inte längre. De är med oss hela vägen och då blir det mer respektfullt. När vi gör utredningar frågar vi våra klienter hur de ser på anmälan som inkommit och de flesta blir väldigt förvånade; Frågar ni oss? Får vi ge vår syn på det? Klienternas syn på anmälan är ju oftast inte positiv. Det viktiga är då att de får ge uttryck för hur de ser på situationen, att vi har tagit emot deras berättelse och framförallt att vi diskuterar klienternas mål.

När socialsekreterarna kunde se att det var betydligt enklare att skriva en utredning om man följde de lösningsfokuserade mallarna med den struktur som de innebar, tog alla till sig det arbetssättet. Det är roligare att göra en utredning utifrån ett respektfullt sätt att bemöta klienterna och man får respekt tillbaka. På så sätt blir det ett samarbete.

Det tar ett tag att anamma en ny metod – det gamla är vi vana vid. Vad det handlar om är att knäcka den lösningsfokuserade koden, sedan blir det enklare även om mycket träning behövs.

Jag har svårt att se nackdelar med modellen. För mig handlar det mer om att vi behöver stödja varandra och hjälpas åt att träna i sättet att bemöta våra klienter.

Som arbetsledare kan jag underlätta för mina socialsekreterare genom att visa strukturen i arbetssättet, gå igenom mallarna och

8. Att införa nya utredningsmodeller

viktiga frågor i en utredning, och göra det på ett positivt och stödjande sätt som blir till hjälp för socialsekreterarna.”

En utredares³ reflektioner kring att arbeta lösningsfokuserat tar upp frågan om samarbete med andra myndigheter som både kan bli en stötesten och en utmaning vid införandet av en ny modell.

”Då man som handläggare själv arbetar med en metod som man är positiv till, förutsätter man ibland omedvetet att andra ska förstå metoden eller ännu hellre förstå dess storhet. Våra samarbetspartners som BUP, skolan, förskolan med flera arbetar sällan lösningsfokuserat och kan i olyckliga fall få uppfattningen av att vi förringar problem, då vi ställer lösningsfokuserade frågor. Då jag övar mer på det lösningsfokuserade arbetssättet blir jag bättre på att bekräfta samarbetspartners på ett sådant sätt, att de förstår att jag är medveten om de problem som finns, men att jag söker lösningar och resurser och att detta är till gagn för klienten. Jag tror dock att vissa ändå känner att här finns en kulturkrock som kan ställa till svårigheter.

Det lösningsfokuserade arbetet handlar så mycket om att ge bekräftelse på rätt sätt, annars kan människor känna sig missförstådda och bagatelliserade, detta gäller naturligtvis i högsta grad våra klienter. Detta är en ständig utmaning vad gäller det lösningsfokuserade arbetet och inget som man lär sig i en hast. Då man är otränad i detta kan metoden framstå som lite abrupt eller otillräcklig.

Något som kan vara ett bekymmer är då klienter finner egna lösningar som kan vara mycket tillfredställande ur deras synvinkel. Jag kan som handläggare ha hjälpt dem i deras beslutsprocess, de är nöjda med sina beslut och lösningar, men dessa går inte hop med vad som är förenligt utifrån ett myndighetsperspektiv. Där måste jag välja rollen som myndighetsutövare och inte tro att jag är en lösningsfokuserad behandlare. Om jag hade varit det senare hade jag slagit mig till ro med övertygelsen om att ’min klient är expert på sitt eget liv’. Här blir denna devis ej tillräcklig om det till exempel krockar med lagens intention.

Alla dessa problem har lösningar förutsatt att man har en vilja att tillämpa det lösningsfokuserade synsättet, samt besitter tillräckliga

kunskaper om området. Fortbildning och handledning är viktigt så att man inte stagnerar och tror att man behärskar en 'ganska enkel' metod."

Britts och Livs erfarenheter, liksom många andras, är att ett lösningsfokuserat och resursorienterat arbetssätt har många fördelar, men att det inte alltid är lätt att få med alla kollegor på tåget. Ibland krävs det mycket tålamod och mycket ork att vara den arbetsledare som bestämmer och som samtidigt ska vara den stödjande och uppmuntrande chef personalen behöver. En annan erfarenhet som Britt och Liv tar upp är vikten av att verkligen göra modellen till sin egen, att fortsätta träna och utveckla sitt eget sätt att arbeta.

Gemensam värdegrund först – modell sedan

Om inte målen är klart beskrivna, blir diskussion om medel (hur målen ska nås) ofta förvirrande och leder inte sällan till maktkamper och konflikter. Måldiskussioner bör föregå medeldiskussioner (se kapitel 7).

Ett exempel på detta är IFO i Strängnäs där en gemensam värdegrund arbetades fram och först när detta var gjort påbörjades seriösa diskussioner om arbetsmodeller. Tommy Lundberg⁴ var chef för IFO under flera år och hans syn på detta implementeringsarbete förtjänar att redovisas kort.

Tommy menar att Socialtjänstlagens bestämmelser om individuell prövning inte alls behöver betyda att ett gemensamt förhållningssätt är omöjligt. Under flera år arbetade man på IFO i Strängnäs med att grundligt och med alla engagerade och delaktiga arbeta fram en gemensam värdegrund. Viktiga frågor som synen på Socialtjänstens klienter och uppdrag liksom synen på rollen som socialarbetare diskuterades noga på många utbildningsdagar. Tommy menar att det är chefers ansvar att definiera Socialtjänstens uppdrag och se till att det skapas ett gemensamt förhållningssätt. Det är inte upp till var och en att fritt välja arbetssätt, men allas delaktighet i processen är viktig.

8. Att införa nya utredningsmodeller

Det var först när en gemensam värdegrund och policy började formuleras som diskussionen inleddes om förhållningssätt och metoder. Det lösningsfokuserade arbetssättet föll då ut som ett konstruktivt förhållningssätt utifrån den värdegrund man arbetat fram. Till skillnad från Burlöv var det i Strängnäs från början inget bestämt om en speciell arbetsmodell, utan det viktiga var att involvera alla i processen. Tommys erfarenheter av att implementera ett förhållnings- och arbetssätt kan sammanfattas enligt följande:

- Allas delaktighet i arbetet med att skapa en gemensam värdegrund är nödvändig, inkluderar även receptionister med flera yrkeskategorier som inte alltid är med i policydiskussioner. Detta sker vid utbildningsdagar, personalmöten, teamkonferenser och arbetsplatsträffar.
- En levande diskussion och en ständig reflektion kring uppdraget och rollen som socialarbetare för att klargöra positioner och tydliggöra förhållningssätt är avgörande.
- Vikten och nödvändigheten av arbetslednings- och chefers långsiktiga och målinriktade strategi.
- Alla i personalen ska erbjudas möjligheter. Eldsjälar inom personalen som driver arbetet och utvecklingen behöver stöd och möjligheter att genomföra detta viktiga arbete.
- Viktigt att få in andra professioner i socialtjänsten, det vill säga det är viktigare med intresse och personlig kompetens än examina. Även korsvist samarbete (till exempel socialsekreterare och försörjningsstödshandläggare) behöver uppmuntras.

Denna strategi är en variant av chefen bestämmer, men tonvikten läggs mer på gemensamt synsätt och värdegrund. Diskussion om arbetsmodeller tas först när målen är klarlagda och beskrivna. Samma svårigheter att få med alla på tåget kan givetvis uppstå även med denna strategi. Alla kan kanske inte instämma i en gemensam värdegrund, hur väl denna än är förankrad

Gemensam utveckling av arbetsmodeller

I många organisationer och arbetsgrupper finns inget motsatsförhållande mellan chefer och medarbetare när det gäller viljan att utveckla arbetsmetoder. Intresset för metodutveckling och viljan att satsa på detta är en gemensam angelägenhet och detta borgar för en konstruktiv stämning i en arbetsgrupp. I Spånga/Tensta, vars arbete tidigare i boken beskrivits av Ann Gardeström, fanns dessa optimala förutsättningar.

Om man med strategi menar att någon planerar, gör en plan och noga förbereder sig för att genomföra denna plan är ovanstående strategi ingen strategi. Gemensam utveckling av arbetsmodeller är mer ett resultat av gynnsamma förhållanden: stöd uppifrån av chefer och nämnder, inspiration vid rätt tillfälle, rätt tajming för genomförande och vilja och intresse hos medarbetare. Utvecklandet av nya arbetsmodeller blir inget som införs utan det arbetas fram gemensamt.

Den tidigare nämnda Gällivaremodellen (Kjellberg m fl, 2001) är ett annat bra exempel på gemensam utveckling av ett arbetssätt. Modellen arbetades fram över förvaltningsgränser i ett utbildnings- och forskningssammanhang.

Avslutande kommentarer

Gemensamt för alla de svenska exemplen är att ledarskapet var tydligt. Det innebar att kortsiktiga och långsiktiga mål var konkreta och uttalade, vilket gav personalen klara riktlinjer. Personalen gavs också möjlighet till delaktighet och utrymme att utveckla sina arbetssätt. Det tydliga ledarskapet är en viktig förutsättning för implementering av vilken modell det än må vara.

Den andra viktiga förutsättningen är de engagerade och entusiastiska medarbetarna som för arbetet vidare, utvecklar nya och fler arbetssätt och på olika sätt entusiasmerar sina kollegor. Eldsjälarna måste tas om hand och vårdas i en organisation eftersom det är de som står för förnyelsen på en arbetsplats. Lika viktigt är givetvis

8. Att införa nya utredningsmodeller

andra funktioner i en organisation – de erfarna (och kanske något trötta) som står för historia och tradition och praktikerna som står för tryggheten i att jobbet görs (men som kanske inte står så mycket för visionerna). Vi får inte heller glömma dem som brukar betraktas som bakåtsträvare och motståndare till förändring. Deras roll kan vara mycket viktig, som en återhållande kraft som för in realism i kanske alltför högtflygande planer.

En tredje förutsättning är att modeller betraktas som modeller och inte som sanningar. Det är när diskussionerna börjar handla om rätt och fel, allt eller inget, vilken utredningsmodell som är effektivast och därmed bäst, som utvecklingsarbetet avstannar och dörrarna mellan företrädare för olika arbetssätt stängs.

Modeller är kartor och dessa kartor kan vara mer eller mindre användbara för olika utredare.

Noter

1. Dan Gallagher är numera pensionerad och arbetar med det han tycker är roligt. Han bor i Millbrook, N.Y.
2. Britt Tullberg, chef, IoF, Burlövs kommun
3. Liv Nilsson, socialsekreterare, IoF, Burlövs kommun
4. Tommy Lundberg, tidigare chef, IoF, Strängnäs och socialchef Helsingborg.

9. Avslutande reflektioner

Martin Söderquist och Aviva Suskin-Holmqvist

Att utreda och bedöma är en svår uppgift som kräver oerhört mycket av den professionelle, framförallt om man har ambitionen att göra utredningen tillsammans med klienten eller familjen. Vi har i boken presenterat idéer, tankar och metoder som vi funnit användbara i detta arbete och det kan här vara på sin plats att sammanfatta och knyta ihop de olika idéerna samt reflektera om förhållningssätt i utredningsarbete. Det är fyra områden som vi speciellt vill uppehålla oss kring:

- Utreda person – inte problem
- Vad kan ett lösningsfokuserat förhållningssätt bidra med i utredningsarbete?
- Hur bär man sig åt för att överleva som utredare?
- Delaktighet – än en gång

Utreda person – inte problem

Utredningars syfte är att klarlägga klientens situation i viktiga avseenden för att myndigheten ska kunna ta rättsäkra beslut. Barnavårdsutredningar ska leda fram till beslut: avsluta utan åtgärd, bistånd enligt SOL eller tvångsåtgärder enligt LVU.

Besluten kan vara livsavgörande för barnen och deras föräldrar och det gäller att utredningarna genomförs på ett sätt som gagnar både klienten/familjen och uppfyller lagens krav.

Vi har talat mycket i boken om familjens delaktighet och att göra utredningen i samarbete med familjen. Otvivelaktigt är det så att i vissa akuta och för barnet farliga situationer är det i första hand fråga om att skydda barnet och i andra hand diskutera och planera.

Just för att det är så allvarligt, blir det ännu viktigare med respektfullt bemötande och ansträngningar för att skapa samarbete.

Kränkta människor kan reagera på många olika sätt, som kan drabba andra och inte alltid dem som kränkt personen ifråga. En respektfull hållning och en vilja att invitera klienten eller familjen till att göra utredningen tillsammans kan göra den svåra processen lättare och mindre ansträngande för alla involverade parter. Det finns många vinster för alla inblandade och inte minst för barnen som många gånger far illa av att utredningar "för barnets bästa", som blivit infekterade och konfliktfyllda. Dessutom vet vi från forskning att det på längre sikt är till gagn för barnen att samarbetet mellan myndighetspersoner och biologiska föräldrar fungerar så bra som möjligt (Turnell & Edwards, 1999).

Utredarens första uppgift i utredningsarbetet är att skapa detta samarbete. Att göra detta trots allvarliga situationer och i omöjliga sammanhang är som vi tidigare varit inne på en mycket krävande uppgift. Utredaren behöver förutom att vara intresserad och nyfiken, ha en vilja att lyssna och invitera klienten på ett tydligt och öppet sätt. När detta fungerar finns det en bra förutsättning för det fortsatta utredningsarbetet.

Utredarens andra fokus är att tillsammans med klienten och andra involverade skapa ett brett, allsidigt och bra underlag för viktiga beslut rörande klienten/familjen.

Alla relevanta fakta och de involverade personernas olika perspektiv behöver komma fram och uttryckas.

Vi har haft stor nytta av Andrew Turnells sätt att använda begreppet position i vårt arbete med både utredningar och behandlingar. I varje situation intar vi människor en position – vi intar ett förhållningssätt till situationen. Vi reagerar, vi tänker och vi agerar utifrån hur vi ser på det som händer. Summan av våra tankar, ideér, föreställningar och känslor om det som varit, det som är nu och det som är i framtiden är den mening vi skapar och den grund vi har för att relatera. Positionen är på så sätt något unikt för varje individ, liksom den är logisk för individen själv. För andra kan personens position vara totalt obegriplig.

Genom att utreda personen, det vill säga ta reda på klientens/fa-

miljens och övriga involverade personers position i förhållande till problem, mål och lösningar, kan vi undvika att fastna i problemdiskussioner. Vi kan därigenom också tillsammans med klienten skapa möjligheter att fokusera andra viktiga aspekter av klientens liv, som till exempel drömmar, mål och allt det som trots problemen fungerar i klientens liv. Genom att utreda personernas position, deras olika inställningar till det som föranlett utredningen, hur denna situation bör lösas och vad som är ett bra och för barnen säkert resultat av utredningen, skapar vi ett brett underlag för beslut. Arbetssättet är öppet och kräver mycket av utredaren, till exempel att klara av osäkerhet, bemöta många olika perspektiv samtidigt och trots mångfalden och komplexiteten kunna komma fram till beslut.

En gyllene regel är att målformuleringar bör föregå diskussioner om medel och lösningar. Terapi, samtal, utredningar, placering på institution eller i familjehem eller andra åtgärder och insatser kan aldrig vara mål i sig, utan syftar till att åstadkomma eller hjälpa klienten/familjen att nå något.

När det gäller utredningar är det viktigt att sammanhanget klargörs på ett tydligt sätt och att ansträngningar görs för att göra utredningen till ett gemensamt projekt. Det innebär att man samarbetar för att noga klarlägga klientens och utredarens mål för utredningen: vad är klientens/familjens respektive utredarens position i förhållande till orsaken till utredningen och vad ska utredningen leda till? Viktigt för utredningen är också att ta upp klientens/familjens mål på längre sikt; vart är klienten på väg i sitt liv och vad vill klienten nå? Det är inte bara det som varit som styr oss i våra liv, utan även våra förhoppningar och drömmar påverkar det vi gör i nuet.

Vad kan ett lösningsfokuserat förhållningssätt bidra med i utredningsarbete?

Vi har talat mycket i boken om att skapa samarbete, göra utredningen tillsammans och begreppet delaktighet. Vi har försökt belysa hur det blir det ännu viktigare med ett respektfullt bemötande och

ansträngningar för att skapa samarbete i utredningsarbetet, just för att situationen som föranlett anmälan och utredning är så allvarlig.

Vi har i boken gett flera exempel på det lösningsfokuserade förhållningssättets styrka och förtjänst med dess fokusering på samarbete och delaktighet. Dessutom betonar den lösningsfokuserade modellen vikten och nödvändigheten av att skapa detaljerade målbeskrivningar. Den lösningsfokuserade modellen innehåller många mål- och framtidsfrågor som är användbara i detta sammanhang.

Ju konkretare och mer detaljerade beskrivningar vi gör desto mindre utrymme finns för missförstånd och misstolkningar. Det blir också en garanti för att bedömningar görs på faktaunderlag och inte utifrån tyckande och tro.

En annan viktig utgångspunkt i det lösningsfokuserade förhållningssättet är en grundmurad tro på utveckling och förändringsmöjligheter. Förändring sker hela tiden och människor gör saker i sina liv som fungerar och får dem och deras barn att må bra trots alla problem. Utredningen är inte bara en aktivitet för att konstatera om något måste göras från myndighetens sida, utan också en möjlighet att skapa förutsättningar för förändring, som kan komma barnen till godo. Utredningen bör enligt vår mening starta förutsättningslöst och med fokus på samarbete och delaktighet. Då utredningen görs i samarbete, finns det bra förutsättningar för det fortsatta arbetet, oavsett vilket beslut utredningen leder fram till.

Vi har försökt beskriva hur det lösningsfokuserade förhållningssättet kan kombineras med andra modeller, som tillexempel Marte Meo, lekterapi modeller och salutogenes. På flera ställen i Sverige använder man BBIC, Tecken på säkerhet eller delar av modellerna kombinerat med lösningsfokuserat förhållningssätt. Utvecklingsmöjligheterna är många.

När det gäller att använda dessa samarbetsmodeller och få dem att gå ihop med akuta och snabba beslut, är det paradoxalt så att det lösningsfokuserade förhållningssättet, trots att det bygger på korttids terapi modeller, är ett grundligt och långsamt förhållningssätt. I samtal och möten handlar utredarens frågor om detaljer i klientens

syn på problem, mål, undantag och lösningar. Då lösningsfokuserade samtal många gånger skapar en känsla av samarbete och delaktighet hos klienten, kan detta bidra till att utredaren på få samtal och möten får mycket fakta och underlag till beslut. På så sätt är förhållningssättet möjligt att kombinera med en pressad arbetssituation, eftersom förhållningssättet inte innebär mer arbete utan ofta tvärtom.

Sammanfattningsvis är det lösningsfokuserade förhållningssättet genomsyrat av en tro på människors möjligheter. I kombination med det tidigare nämnda avsteget från expertrollen, som den vanligen uppfattas, medför det lösningsfokuserade förhållningssättet att utredare träffar klienter och familjer utan för mycket förhandsinformation och förhandsinställningar. Detta innebär att människor känner att de får en chans; de är ej dömda på förhand och de garanteras rätten att också få visa sina goda sidor trots allvaret i situationen.

Det är viktigt att poängtera att den lösningsfokuserade modellen, liksom alla andra modeller, är till för behandlaren och utredaren. Det är som en karta att orientera sig efter och som passar olika bra för olika behandlare och utredare.

Att överleva som utredare

Då man är inne i svåra utrednings- och bedömningsprocesser, är det svårt att hålla en professionell inställning och hantera ambivalenta känslor.

Det innebär flera stora utmaningar:

- att kunna skilja på person och beteende,
- att vara intresserad av klientens syn på situationen fast denna skiljer sig totalt från hur utredaren ser på situationen,
- att fortsätta samarbeta med dem som inte vill eller bara är förbannade på allt och alla
- att kunna hantera balansen mellan ytterligheterna; "rädda barnen – fördöma föräldrar" och "stöd föräldrar – glöm barnen" på ett sätt som garanterar barnens säkerhet och innebär samarbete med föräldrar.

Att hantera detta kräver både erfarenhet och specialkunskaper. De dubbla uppdragen kräver också mycket som inte någon egentligen kan förvänta sig av en nyutexaminerad socionom. Vi tror att för att överleva som utredare behöver man stöd på flera olika sätt dels från chefer dels från de kollegor man arbetar tillsammans med.

Arbetsituationen blir omöjlig om man som anställd inte har stöd i det man gör från sin närmaste chef och/eller från personer högre upp i hierarkin. Om man känner sig aktivt eller passivt motarbetad kanske inte spelar så stor roll. I vilket fall som helst förlorar man sitt engagemang och kanske också sitt professionella självförtroende. Resultatet blir att man gör ett sämre arbete. Om man däremot får uppmuntran och bekräftelse kan man antagligen prestera på toppen av sin förmåga oftare.

Ska man börja arbeta eller fortsätta utveckla det lösningsfokuserade förhållningssättet i utredningssammanhang är det klokt att ha sina chefer med sig i detta. Även om de inte är med från början, så är chefer liksom andra påverkbara av resultat eller som amerikanerna säger "action speaks". Det är ofta bättre att visa hur man gör och visa upp resultat än att prata och diskutera hur man skulle kunna göra. Det lösningsfokuserade arbetssättet är tidsbesparande på många sätt och ger därmed utrymme för att arbeta med fler klienter. Med fokus på samarbete och delaktighet blir samtal och möten konstruktiva och korta, samtidigt som den information och de fakta som är nödvändiga för utredningen kommer med.

Att arbeta tillsammans med andra, framförallt när man håller på att utveckla ett arbetssätt, är som vi ser det nödvändigt. Ensamarbete ger inte möjlighet till den utveckling som krävs. Direkt samarbete i samtal ger däremot många möjligheter:

- att ge varandra stöd i svåra samtal
- att ge varandra feedback på både personligt och professionellt plan
- att ändra planeringen direkt i samtalet
- att planera kommande samtal direkt från erfarenheterna i det aktuella samtalet.

Trots att detta i början kan verka tidskrävande, har erfarenheten visat att teamarbete även bidrar till kortare utredningar.

Vikten av att också reflektera kring sitt arbete tillsammans med kollegor på planerings- och utbildningsdagar, i teammöten och i handledning kan inte nog understrykas. Den ständigt pågående diskussionen och reflektionen garanterar att det sker en utveckling. "Det växer inte mossor på en rullande sten."

Delaktighet – än en gång

Det finns en Monty Python-sketch där John Cleese sitter vid ett skrivbord framför en lång kö av människor som vill till terapeut. Den första får frågan: "Vad vill du ha idag?" och svarar: "Jag tror jag vill ha lite utskällning idag". Då är det den dörren där", säger John och pekar. Nästa man i kön svarar på samma fråga med: "Jag vill ha lite nedlåtande kommentarer." "Det är dörren till höger där borta", säger John då. Den tredje svarar: "Idag vill jag ha lite skuld-känslor." Efter några till upptäcker John Cleese en som kommer tillbaka och frågar: "Kommer du igen?" varpå personen svarar: "Det räckte inte med utskällningen – jag behöver nog skämmas lite också." En person vill bli motsagd varpå John säger: "Det vill du inte alls." Personen protesterar och vidhåller att han visst behöver bli emotsagd. John fortsätter säga det inte stämmer inte, det behövs inte alls. Till slut blir diskussionen ganska upprörd.

Vi tror att vetskapen om och möjligheten av att ha ett val är mycket viktigt för känslan av delaktighet, kanske till och med så viktig att det Monty Pythongänget driver med eventuellt skulle fungera i verkligheten. Att kunna välja blir mer betydelsefullt än det man väljer.

En utredningssituation utmärks av att parterna inte har så stora valmöjligheter, det är en tvingande situation för både klienten och den utredande socialsekreteraren. Utredningen måste göras och vi menar att denna utredning kan göras på flera olika sätt liksom

bemötandet av klienten. Innanför den tvingande ramen har de i utredningen involverade personerna trots allt frihet att välja olika samarbetsvarianter. I boken har vi gett många exempel på hur klienter kan inviteras till att vara delaktiga; noggranna uppdragsdiskussioner, gemensamma projekt och målfrågor, fokus på det fungerande i familjen utan att blunda för problemen och att avsluta varje utredningssamtal med återkoppling.

Frågan är hur långt denna delaktighet är möjlig att driva. Vi är övertygade om att den går att driva rätt långt, mer än vad som oftast görs, men att det också finns en gräns där samarbetet måste läggas åt sidan för en tvingande åtgärd. Det som då är viktigt för klienten att veta i konkreta detaljer är vad som föranlett åtgärden och framförallt vad som krävs av honom eller henne för att övertyga dem som bestämmer om att åtgärden inte behövs längre. Vad behöver socialsekreteraren, Socialnämnden med flera se för att kunna lita på att barnet/ungdomen har det tillräckligt bra och att föräldern kan ge den trygghet barnet behöver? Det behöver föräldern veta för att kunna ändra det som behöver ändras och utveckla det som behöver utvecklas. Det blir också en invitation till delaktighet och möjlighet till förändring.

Utredningen handlar egentligen det samarbete som utredaren och klienten skapat tillsammans och säger därmed lika mycket om utredaren som om klienten. En utredning är en ögonblicksbild av ett samarbete i en speciell situation och det är omöjligt att objektivt ställa sig utanför det man observerar utan att själv bli påverkad eller påverka.

Som framgått har vi försökt lösa detta dilemma på olika sätt:

- Först konkreta och detaljerade beskrivningar av vad som gjorts i utredningen och sedan följer bedömning på detta.
- Vikten av att skilja på fakta och tolkningar och om man tolkar och bedömer – vilka observationer av konkreta beteenden bygger man det på?
- Redovisa och vara öppen med hur samarbetet klient och

utredare startat och utvecklats och hur detta påverkat bedömningen.

I en svår, pressad och utsatt position är man tillräckligt förvirrad och osäker ändå – klarhet och tydlighet blir betydelsefullt och är kanske det som bidrar till ett gott samarbete trots tvånget. Att vara öppen med hur samarbetet startat och utvecklats och beskriva detta i den skriftliga utredningen är en viktig del av underlaget till bedömningen.

För beslutsfattare, till exempel Socialnämnden, underlättas svåra beslut om underlaget i den skriftliga utredningen klart skiljer på fakta och tolkningar. Det bidrar i sin tur till ökad rättssäkerhet.

Ytterst är utredningar en fråga om makt och politik. Som utredare har vi makten att påverka människors liv, kanske för all framtid. Hur vi använder den makten har avgörande konsekvenser för oss själva och andra.

Om vi så långt som möjligt använder vår position till att bjuda in dem vi utreder till att vara delaktiga, kan vi bidra till genomarbetade planeringar, till placeringar i samarbete och till och med bidra till att skapa förändringsmöjligheter för klienten.

Bilaga 1.

Exempel på användbara frågor i utredningssammanhang

A. Utredningssamtal – Klient/familj ansöker

Sammanhangsmarkering/Gemensamt projekt

Jag ser i ansökan att du ...

Jag behöver ställa en del frågor för att se om du uppfyller kraven för ... Är det OK?

Vad hoppas du framförallt att ...?

Målbeskrivningar

När du fått den hjälp/det stöd du vill ha... vad blir annorlunda för dig då?

Vad är det bästa med det?

Hur kommer du och andra att märka att det var bra för dig?

Undantag och resurser

Vilka av dina styrkor och kompetenser kan du framförallt använda när din situation är annorlunda? Vilka använder du redan? Vad i din situation fungerar trots att du inte har ... ?

Bekräftelse

Delge klienten/familjen om hjälpen, stödet enligt reglerna kan ges och vilka villkor som är förknippade med beslutet. Om ej: vad fattades och vad kan klienten/familjen göra för att ...

B. Utredningssamtal/ Anmälan

Sammanhangsmarkering/ Gemensamt projekt

Inkommit anmälan, utredning måste göras, min uppgift är att. . . .

Behöver därför tala med ...

Det här vet jag i nuläget ... Hur ser du/ni på situationen?

Vad skulle du/ni vilja att utredningen ledde till?

Vad är en bra utredning för er?

Vad tror ni skulle övertyga anmälaren/beslutsfattare om att de inte behöver vara oroliga?

Målbeskrivningar

Klientens/familjens mål: Om der blir som ni hoppas? Vad är det bästa med det? Mirakelfrågan. Framtidsfrågor. Uppföljning genom:

Hur märker ni (och hur märker andra)-frågor.

Myndighetens mål: Lagens krav är... Forskning kring barn säger att...

Vi behöver se... för att kunna avsluta utredningen.

Undantag och resurser

Vad är du/ni bra på? Vad är du/ni stolta över? Vad skulle andra som ni känner säga är din/er styrka/kompetens? Hur klarar du/ni av att...? Vad tycker du/ni fungerar trots alla problem? Hur märker andra detta? Hur kommer andra att märka att din/er situation är mer som ni vill ha det framöver? Vad kommer ni att säga att ni gjorde för att lyckas?

Bekräftelse

Bekräftelse i form av återkoppling i slutet av samtalet. Beskrivning av vad jag som utredare har sett och hört av det som fungerar för klienten/familjen och vad jag som utredare har sett och hört av det som är svårigheter, problem och risker. Överenskommelse om fortsatta utredningssamtal. I sista utredningssamtalet sammanfattas sedan allt som gjorts i utredningen/återkoppling.

C. Utredningssamtal/ Anmälan. Anmälaren närvarande

Sammanhangsmarkering/ Gemensamt projekt

Till anmälaren: Vad fick dig att ta kontakt med oss? Vad du sett som gjort dig orolig? Vad hoppas du vi kan göra som är bra för ...? Vad kommer att övertyga dig om att ...?

Till klienten/familjen: Hur ser du/ni på situationen? Håller ni med om ...? Är ni oroliga? När nu utredning måste göras – vad hoppas ni blir resultatet? Vad är en bra utredning? Vad tror ni kommer att övertyga anmälaren?

Målbeskrivningar

Målfrågor till klienten/familjen: Se B. Utredning/Anmälan ovan.

Till anmälaren: Hur kommer du att märka att klienten/familjen når sina mål/närmar sig sina mål/börjat arbeta för att nå sina mål?

Undantag och resurser

Frågor till klient/familj: Se B. Utredning/Anmälan ovan.

Till anmälaren: Vad ser du för styrkor hos klienten/familjen trots det som föranlett utredningen? Vad fungerar för klienten/familjen trots de svårigheter och problem som ställer till stora bekymmer och oro?

Bekräftelse

Till klient/familj: Se B. Utredning/Anmälan ovan.

Till anmälaren: Bekräftelse i form av feedback i slutet av samtalet om anledningen till anmälan och kort information vad som kommer att göras.

Bilaga 2.

Arbetsmall för utredning

Anledning till utredningen:

Målet för utredningen: (av betydelse för klienten, konkret beskrivit i beteendeterminer, närvaro av beteende/tankar/känslor, mätbart, lagom stor förändring). Mirakelfrågan

Utredarens mål:

Klientens mål (klienternas mål):

Vad har tidigare prövats? Vad har varit till hjälp och på vilket sätt?
Vem har varit till hjälp och på vilket sätt?

Enligt klienten:

Enligt viktiga personer i nätverket:

Finns pre-session change och undantag i riktning mot målet?

Enligt klienten:

Enligt viktiga personer i nätverket:

Beredskapsskala:

Målskala, vad sker nu som inte fanns lägre på skalan?

Enligt klienten:

Enligt viktiga personer i nätverket:

Hur har ni lyckats komma så högt?

Enligt klienten:

Enligt viktiga personer i nätverket:

Nästa lilla steg, vad ska vara annorlunda då?

Enligt klienten:

Enligt viktiga personer i nätverket:

Hur ska detta uppnås?

Enligt klienten:

Säkerhetsskala:

Utredarens bedömning:

Informationsskala. Har jag tillräckligt information för att kunna göra en bedömning?

Vad vet jag idag:

Vad mer behöver jag veta:

Var kan jag få den information jag behöver? Nästa steg:

Bilaga 3.

Utredning jml 11 kap 1§ SoL

Avseende:

Adress:

Vårdnadshavare/registerledare:

Övrigt: (förälder/vårdnadshavare, som barnet ej bor med, syskon.)

Anledning till utredning: (ansökan, anmälan)

Utredningsmetod:

Utredningens syfte: (frågeställning till utredningen)

Modern/fadern/barnets/ungdomens syn på anmälan/ansökan:

Modern/fadern/barnet/ungdomens mål (för förändring):

Bakgrund: (kort bakgrund, familjesammansättning, aktuell situation, inhämtade referenser)

Vad har tidigare prövats:

Vad har tidigare fungerat:

Vad fungerar fortfarande:

Vad har blivit bättre under utredningstiden:

Vad behövs för att uppnå målet: (öppenvård, placering, vad ska insatsen leda till)

Utredarens bedömning:

Förslag till beslut/beslut:

Bilaga 4.

Tecken på säkerhet och planeringsblad

Andrew Turnell och Steve Edwards

Säkerhetsskala: Utifrån både säkerhets- och faroinformation. 0 betyder säkert att barnet/n misshandlas eller utsätts igen och 10 betyder att säkerheten för barnet/n är tillräcklig för att avsluta utredningen.

Kontextskala: 10 betyder att detta är en situation där man inte skall göra något och 0 betyder det värsta misshandels/övergreppssärendet man kan tänka.

**Säkerhetsskala
och kontextskala**

Byråns/myndighetens mål: (vad behöver man se för att kunna stänga utredningen?)

Familiens mål: (vad vill familjen på ett generellt sätt vad gäller säkerhet?)

Omedelbara framsteg: (vad kommer att vara ett tecken för byrån att man gjort ett litet framsteg?)

Referenser

- Aarts, M.(1992) *Remarkable moments*. Demonstrationsfilm för skolor.
Copyright Maria Aarts, Den Haag.
- Aarts, M. (1995) *Marte Meo Guide*. M.H. Aarts, Harderwijk, The Netherlands.
- Abrahamsson, E., Berglund, G. (1997) *Skapande konversationer. Möten med familjeterapeuter och deras idéer*. Stockholm: Mareld/Socionomen.
- AGS institutet (1991) *The AGS commission model*.
- Andersen, T. (2003) *Reflekterande processer. Samtal och samtal om samtalen*. Stockholm: Mareld.
- Anderson, H. (1999) *Samtal, språk och möjligheter. Psykoterapi och konsultation ur postmodern synvinkel*. Stockholm: Mareld.
- Anderson, H., Goolishian, H. A. (1992) *Från påverkan till medverkan*. Stockholm: Mareld.
- Andersson, G., Aronsson, K., Hessle, S., Hollander, A. & Lundström, T. (1996) *Barnet i den sociala barnavården*. Stockholm: Liber.
- Andersson Långdahl, G-E. (2001) *Oro, anmälan, utredning. Ett nytt sätt att samarbeta om lösningar*. Skellefteå: Gun-Eva Andersson Långdahl.
- Antonovsky, A.(1991) *Hälsans mysterium*. Stockholm: Natur och Kultur.
- Avenbokens öppenvård (2004) *Utvärdering av Avenbokens öppenvård*.
- Bentovim, A. & Bingley Miller, L. (2002) The family assessment. *Context* 64.
- Berg, I.K. (1992) *Familjebehandling*. Stockholm: Mareld.
- Berg, I.K., De Jong, P. (2003) *Att bygga lösningar. En lösningsfokuserad samtalsmodell*. Stockholm: Mareld.
- Berg, I.K., Kelly, S. (2000) *Building solutions in child protective services*. New York: W.W. Norton.
- Berg, I.K., Steiner, T. (2003) *Children's solution work*. New York: W.W. Norton.
- Bergmark, A.K & Söderquist, M. (2002) Fighting for freedom: A collaborative success story. *Journal of Family Therapy*, 24:2.

- Bernler, G. och Johnsson, L. (1993) *Den sociala journalen – en studie i akter, deras struktur och funktion*. Göteborgs universitet Rapport 1993:7
- Bowlby, J. (1994) *En trygg bas*. Stockholm: Natur & Kultur.
- Broberg, A., Almqvist, K., Tjus, T. (2003) *Klinisk barnpsykologi. Utveckling på avvägar*. Stockholm: Natur och Kultur.
- Burns, B., Schoenwald, S., Burchard, J., Faw, L., Santos, A. (2000) Comprehensive Community-Based Interventions for Youth with Severe Emotional Disorders: Multisystemic Therapy and the Wraparound Process. *J. of Child and Family Studies*, Vol.9, No.3, pp. 283-314.
- Burr, V. (1995) *An Introduction to Social Constructionism*. London & New York: Routledge.
- Carter, B. & McGoldrick, M. (1989) *The changing family life cycle. A framework for family therapy*. Boston: Allyn & Bacon.
- Cashmore, J. (2002) Promoting the participation of children and young people in care. *Child Abuse and Neglect*, 26, 837-847.
- Cecchin, G. (1987) Hypothesizing-circularity-neutrality revisited: An invitation to curiosity. *Family Process*, 26:405-413.
- Cederblad, M. (2003) *Från barndom till vuxenliv. En översikt av longitudinell forskning*. Stockholm: Gothia.
- Child Protection and Juvenile Justice Branch Victorian Government Department of Human Services (2002) Case and care planning in the Victorian child protection and care service. *Practice Guidance for Child Protection Practitioners*.
- Christiansson, S-Å. (1996) *Traumatiska minnen*. Stockholm: Natur och Kultur.
- Claezon, I. (1996) *Mot alla odds. Barn till narkotikamissbrukare berättar om sin uppväxt*. Stockholm: Mareld.
- Claezon, I. (2004) *Tvångsomhändertaganden. Ur tonåringars, anhörigas och socialsekreterares perspektiv*. Stockholm: Mareld.
- Colpatino, J. (1997) The Patterns That Disconnect. *Family Therapy Networker* vol.21:6, 43-46.
- Dale, P. (2004) Like a fish in bowl: parents' perceptions of child protection services. *Child Abuse Review*, 13:137-157.
- Department of Health (1995) *Child protection: messages from research*, London: HSMO.
- de Shazer, S. (1984) The Death of Resistance. *Family Process* 1984; 23:11-17.
- de Shazer, S. (1994) *Spel med skillnad. Grundläggande idéer bakom den lösningsfokuserade korttidsterapin*. Stockholm: Mareld.

- de Shazer, S. (1997) *Ledtrådar. Undersökning av lösningar i korttidsterapi*. Stockholm: Mareld.
- Dolan, Y. (1991) *Resolving sexual abuse. Solution-focused therapy and Ericksonian hypnosis for adult survivors*. New York: W.W. Norton.
- Egelund, T. (1997) *Beskyttelse av barndommen. Socialförvaltningens riskovurdering og indgreb*. Köbenhavn: Hans Reitzel.
- Finkelhor, D. (1986) *A sourcebook on child sexual abuse*. Newbury Park: Sage.
- Furman, B., Ahola T. (1993) *Lösningssnack*. Stockholm: Mareld.
- Furman, B. (1998) *Det är aldrig försent för en lycklig barndom*. Stockholm: Natur och Kultur
- Furniss, T. (1991) *The Multi professional Handbook of Child Sexual Abuse. Integrated Management, Therapy & Legal Intervention*. London: Routledge.
- Gergen, K.J. (1999) *An invitation to social construction*. London: Sage.
- Gingerich, W. www.gingerich.net
- Glingvall-Priftakis, G. & Sundell, K. (1995) *Sexuella övergrepp mot barn. Vad händer sedan?* FOU-rapport 1995:21. Stockholms Socialförvaltning: FOU-byrån.
- Gurman, A.S. & Kniskern, D.P (Eds.) (1981) *Handbook of family therapy*. New York: Brunner/Mazel.
- Hafstad, R. & Øvreeide, H. (2001) *Föräldrafokuserat arbete med barn*. Stockholm: LiberAB
- Haley, J. (1975) *Psykoterasi – strategi och teknik*. Stockholm: Natur och Kultur.
- Haley, J. (1980) *Leaving Home. The Therapy of Young Disturbed People*. New York: Mac Graw Hill.
- Hansson, K. & Cederblad, M. (1995) Salutogen familjeterapi. *Fokus på familjen*, 23, 3-18.
- Hansson, K. & Sundelin, J. (Red.)(1995) *Familjeterapi. Tillämpningar ur ett svenskt perspektiv*. Lund: Studentlitteratur.
- Hansson, K. (2001) *Familjebehandling på goda grunder. En forskningsbaserad översikt*. Stockholm: Centrum för utvärdering av socialt arbete och Gothia
- Harvey, S. (1990) Dynamic play therapy: an integrative expressive arts approach to the family therapy of young children. *The Arts in Psychotherapy*, 17, (3):239-246.
- Harvey, S. (1994) Creating a family. An integrated expressive approach to adoption. I: Schaefer, C & Carey, L. (1994) *Family Play Therapy*. New Jersey: Jason Aronson Inc.

- Havnesköld, L. (1992) *Daniel Sterns teorier om självutveckling – en introduktion*. Stockholm: Almqvist & Wiksell.
- Havnesköld, L. & Risholm Mothander, P. (1995) *Utvecklingspsykologi*. Liber Utbildning
- Hedenbro, M., Wirtberg, I. (2000) *Samspelets kraft. Marte meo – möjlighet till utveckling*. Stockholm: Liber.
- Hindberg, B. (1997) *Barnmisshandel*. Borås: Rädda barnen.
- Hoffman, L. (1981) *Foundations of Family Therapy*. New York, Basic Books.
- Hult, S., Waad, T., Cederblad, M. & Hansson, K. (1996) Salutogen miljöterapi i teori och praktik – en introduktion för blivande salutologer. *Forskning om barn och familj*, Nr 7. Lunds Universitet.
- Johansson, S. (2004) *Delrapport om implementering av BBIC-projektet*. Stockholm: Socialstyrelsen.
- Josefsson, C. (1996) *Möten i gränslandet*. Stockholm: Mareld.
- Kaunitz, C., Andrée Löffholm, C & Sundell, K. (2004) *Social barnavård i Stockholms stadsdelar*. FOU-rapport 2004:5.
- Killén, K. (1991) *Svikna barn Om bristande omsorg och vårt ansvar för de utsatta barnen*. Stockholm: Wahlström & Widstrand.
- Kjellberg, E. (red.) (2001) *Man kan inte så noga veta. . . Barnpsykiatriska utredningar tillsammans med socialtjänsten*. Stockholm: Mareld.
- Korman, H. (1997) On the ethics of constructing realities. *Contemporary Family Therapy*, Vol.19 (1).
- Korman, H & Söderquist, M. (1995) *"Snacka om Mirakel!" En bok om samarbete med missbrukare och deras nätverk*. Stockholm: Mareld.
- Lang P., Little, M., Cronen, V. (1990) The systemic professional. Domains of action and the question of neutrality. *Human Systems*. 1990;1:32-55.
- Larsson, I. (2000) *Barns sexualitet och sexuella beteende*. Expertrapport, Socialstyrelsen.
- Lethem, J.(1994) *Moved to tears, moved to action. Solution focused brief therapy with women and children*. London: BT Press.
- Lindforss, L. & Magnusson, D. (1997) Solution-focused therapy in prison. *Contemporary Family Therapy*, 19 (1).
- Lundsby, M., Sandell, G., Ferm, R., Währborg, P., Petitt, B. & Fälth, T. (1990) *Familjeterapins grunder* (2:a upplagan). Stockholm: Natur & Kultur.
- MacKinnon, L. (1998) *Trust and betrayal in the treatment of child abuse*. New York: Guildford Press.
- Martinsson, P. (1996) *Miljötekniker*. Stockholm: Mareld.

- McCallum, S. (1995) *Safe families: A model of child protection intervention based on parental voice and wisdom*. Unpubl. Ph. D. thesis. Wilfrid Laurier Univ., Ontario, Canada.
- McCarthy, I.C. & O'Reilly Byrne, N. (1988) Mis-taken love: Conversations on the problem of incest in an Irish context. *Family Process* 27:181-199.
- Metcalf, L. & Thomas, F.N. (1994) Client and therapist perceptions of solution focused brief therapy: A qualitative analysis. *Journal of Family Psychotherapy*, 5(4), 49-66.
- Miller, S., Hubble, M.A., Duncan, B.L. (Eds.) (1996) *Handbook of solution-focused brief therapy*. San Fransisco: Jossey-Bass.
- Miller, S., Duncan, B. & Hubble, M. (1997) *Escape from Babel. Toward a unifying language for psychotherapy practice*. New York: W.W Norton.
- Minuchin, S. (1976) *Familjer i terapi. Strukturell familjeterapi i teori och praktik*. Stockholm: Wahlström & Widstrand.
- Minuchin, S., Lee, W., Simon, G.M. (1997) *Mastering Family Therapy. Journeys of Growth and Transformation*. New York: John Wiley & Sons.
- Minuchin S., Fishman H.C. (1981) *Family Therapy Techniques*. Cambridge Massachusetts: Harvard University Press.
- Måhlberg, K. & Sjöblom, M. (2002) *Lösningssinriktad pedagogik*. Stockholm: Mareld.
- Mårdberg, U. (1994) Utredar vi barn på bästa sätt? En jämförande studie av utredningar från socialförvaltning och utredningshem. *Stockholms universitet, Socialhögskolan, C-uppsats*
- Nordstedts svenska ordbok (1990)
- Norström, C. & Thunved, A. (2004) *Nya Sociallagarna – med kommentarer, lagar och författningar som de lyder den 1 januari 2004*. Stockholm: Norstedts Juridik.
- O'Connell, B. & Palmer, S. (2003) *Handbook of Solution-Focused Therapy*. London: Sage Publications.
- Ohlsson, L.B. (2000) *Fabian – Utvärdering av ett mellanvårdsprojekt*. Hyllie Stadsdelsförvaltning, Malmö.
- Olson, H., Petitt, B. (1995) *Mötespunkter. Några professionella verktyg i interaktionistiskt förändringsarbete*. Stockholm: Mareld.
- Olson, H., Petitt, B. (1999) *Familjeterapilexikon*. Göteborg: Bokförlaget Korpen.
- Petitt, B., Olson, H. (1992) *Om svar anhålles*. Stockholm: Mareld.

- Petitt, B. & Olson, H. (1993) Ontologisk epistemologi och förändringsarbete. *Svensk Familjeterapi*, 1.
- Pinsof, W. M. (1995) *Integrative Problem-Centered Therapy. A Synthesis of Family, Individual and Biological Therapies*. New York, Basic Books.
- Rosenhan, D.L. (1973) On being sane in insane places. *Science*, 179:250-258.
- Reder, P., Duncan, S. & Gray, M. (1993). *Beyond blame: child abuse tragedies revisited*. London: Routledge.
- Ringborg, M (1994) Paradox och dekonstruktion i psykoteraeutiska processer. *Fokus på Familjen*, Vol. 22, ss 143–158.
- Satir, V. (1975) *Familjeterapi. Teori och teknik: hur familjens livsmönster kan ge en familjemedlem problem – och hur de kan lösas*. Stockholm: Wahlström & Widstrand.
- Salomon, E. (1993) *Svensk Familjeterapi* 2/93.
- Seikkula, J. (1996) *Öppna samtal: Från monolog till levande dialog i sociala nätverk*. Stockholm: Mareld.
- Selekman, M.D. (2002) *Living on the razors edge. Solution-oriented brief therapy with self-harming adolescents*. New York: W.W. Norton.
- Selekman, M.D. (1997) *Solution-Focused Therapy With Children*. New York: The Guilford Press.
- Selvini Palazzoli, M. m fl. (1982) *Paradox-Motparadox*. Malmö: Natur och Kultur.
- Sluzki, C. E. (1992) Transformations: A Blueprint for Narrative Changes in Therapy. *Family Process*. 1992;31:217-230.
- Socialdistrikt Visby Söder (1995) *Barnutredningar – Korta och intensiva*. Delrapport 1995. Socialdistrikt Visby Söder, Gotlands Kommun.
- Socialstyrelsens hemsida. www.sos.se
- Socialstyrelsen (2004) *Samtal med barn i socialtjänsten*. Stockholm.
- Socialstyrelsen (2004) *Utvärderingsmöten i BBIC. En studie av barns delaktighet och medbestämmande*. Delrapport från utvärderingen av projektet Barns behov i centrum. Stockholm.
- Socionomen (2004) När det inte var kul längre hjälpte nya metoder. *Socionomen* 2/2004.
- Soltvedt, M. (2005) *BOF – Barnorienterad familjeterapi*. Stockholm: Mareld.
- Stanton, M. D., Todd T. C. (1982) *The Family Therapy of Drug Abuse and Addiction*. New York: Guilford Press.
- St. Lukes. www.innovativeresources.com
- Sundelin, J. (1999) *Intensive family therapy*. Doktorsavhandling, Avdelningen för barn och ungdomspsykiatri, Lunds Universitet.

- Sundell, K. (2002) *Familjerådslag i Sverige – Socialtjänstens fortsatta insatser till barn och föräldrar*. FOU-rapport 2002:3. Stockholms stad.
- Sundell, K. & Haeggman, U-L. (1999) *Familjerådslag i Sverige. En utvärdering av en Svenska kommunförbundets försöksverksamhet*. FOU-rapport 1999:1. Stockholms Socialtjänstförvaltning: FOU-enheten.
- Sundell, K. & Egelund, T. (2000) *Barnavårdsutredningar. En kunskapsöversikt*. Stockholm: CUS och Gothia.
- Suskin-Holmqvist, A. (1998) På en skala från 0 - 10. Lösningfokuserade utredningar. *Socionomen*, 7.
- Svedin, C-G. (2000) *Upptäckt och konsekvenser*. Expertrapport, Socialstyrelsen
- Söderquist, M. m fl.(1992) *Samverkan och Familjeperspektiv vid sexuella övergrepp mot barn – Ett metodutvecklingsprojekt. Delrapport 1. Barnen, Familjerna och Processen i upptäcktsfasen*. Forskningsrapport, BUP-kliniken, MAS, Malmö.
- Söderquist, M. m fl.(1993) *Samverkan och Familjeperspektiv vid sexuella övergrepp mot barn – Ett metodutvecklingsprojekt. Delrapport 2. Efter upptäcktsfasen – Vad hände rättsligt, socialt och terapeutiskt?* Forskningsrapport, BUP-kliniken, MAS, Malmö.
- Söderquist, M. (1995) *"Jag känner mig normal nu!" Om samarbete med sexuellt utsatta barn och deras föräldrar*. Stockholm: Mareld.
- Söderquist, M. (1996) Lekprojektet – ett utvecklingsarbete inom barn- och ungdomspsykiatri i Malmö. "Det här var kuligare än fritis sade Anton." *Socionomen* 4/96.
- Söderquist, M. (1997) Vardagens mirakel – Om vikten av att påminna barn och föräldrar i samtal och lek. *Svensk familjeterapi*, Nr 3-4.
- Söderquist, M. (red.) (2002) *Möjligheter.Handledning och konsultation i systemteoretiskt perspektiv*. Stockholm: Mareld.
- Söderquist, M. (2003) *Framgångsberättelser. Erfarenheter från terapi och vardagsliv*. Stockholm: Mareld.
- Teoh, A.H., Jim Laffer, J., Parton, N., Turnell, A. (2003) Trafficking in meaning: constructive social work in child protection practice. In: Hall, C. et al (Eds) *Client as practice*. London: Jessica Kingsley.
- Tomm, K. (1989) *Systemisk intervjumetodik. En utveckling av det terapeutiska samtalet*. Stockholm: Mareld.
- Trotter, C. (2002) Worker skill and client outcome in child protection. *Child Abuse Review* 11, 38-50.
- Turnell, A. (2004) Relationship-grounded, safety-organised child pro-

- tection practice: Dreamtime or real-time option for child welfare? *Protecting Children*, 19(2): 14-25.
- Turnell, A. (forthcoming). Constructive child protection practice: an oxymoron or news of difference? *Journal of Systemic Therapy*.
- Turnell, A. & Edwards, S. (1999) *Signs of Safety. A solution and safety oriented approach to child protection casework*. New York: W.W. Norton.
- Törngren, G. (1995) *Utredning som förändringsverktyg. En idébok och slutrapport om sociala utredningar*. Socialförvaltningen, Upplands Väsby.
- von Foerster, H. (1984) On constructing a reality. In: Watzlawick, P. *The Invented Reality*. W.W. Norton & Co., pp. 41-63.
- von Glasersfeld, E. (1984) An Introduction to Radical Constructivism. In: Watzlawick, P. *The invented reality*. New York: W.W. Norton & Co., pp 17-41.
- Wade, A. (1997) Small acts of living: Everyday resistance to violence and other forms of oppression. *Contemporary Family Therapy*, 19 (1).
- Walsh, F. (1998) *Strengthening family resilience*. New York: Guilford.
- Watzlawick, P., Beavin, J.H., Jackson, D.D. (1967) *Pragmatics of Human Communication*. New York: Norton.
- Watzlawick, P., Weakland, J., Fisch, R. (1974) *Förändring. Att ställa och lösa problem*. Stockholm: Natur och Kultur.
- Westlund, P. & Isaksson, S. (2001) *Barnavårdsutredning*. Liber.
- White, M. (1991) *Nya vägar inom den systemiska terapin*. Stockholm: Marel.
- Wilson, J. (2001) *Barnets röst i utredning och behandling*. Stockholm: Marel.
- Winnicott, D.W. (1981) *Lek och verklighet*. Stockholm: Natur och Kultur.
- Wynne, L.C., McDaniel, S.H. & Weber, T.T. (1986) *Systems Consultation. A new perspective for family therapy*. New York: Guilford.
- Övreeide, H. (2001) *Samtal med barn. Metodiska samtal med barn i svåra livssituationer*. Stockholm: Studentlitteratur.